

Voorwoord

Dit rapport is over een periode van 9 maanden tot stand gekomen en maakt deel uit van het DGW-NETHUR partnershipprogramma. Het onderzoek is uitgevoerd door Ellen van Beckhoven en Ronald van Kempen, beiden verbonden aan het Urban Research Centre Utrecht, Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit Utrecht. Niet alleen wijzelf hebben aan het project gewerkt, ook anderen hebben hier tijd aan besteed en hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het eindresultaat. Het empirische onderzoek zou niet hebben kunnen plaatsvinden zonder de medewerking van de vele respondenten. Het gaat hierbij om de ondervraagde huishoudens en ondernemers van de onderzochte woongebieden die bereid zijn geweest de vragenlijst in te vullen. Wij danken hen, evenals de medewerkers van de betrokken gemeenten die ons te woord hebben gestaan, dan ook hartelijk. Onze dank gaat tenslotte uit naar René Vos van DGW voor zijn kritische opmerkingen gedurende de loop van het project.

Ellen van Beckhoven
Ronald van Kempen

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Uit onderzoek is gebleken dat delen van de huidige stedelijke woningvoorraad niet meer aansluiten bij de wensen en mogelijkheden van veel stedelingen. Zo is in bepaalde woonwijken, waar het accent voornamelijk ligt op goedkope (sociale) huurwoningen, het bewonersprofiel in de loop van de jaren steeds homogener geworden. Hogere inkomens hebben de betreffende wijken de rug toegekeerd, waardoor er een concentratie van met name lage inkomens is ontstaan.

Steeds vaker werd deze toenemende segregatie als een ongewenste ontwikkeling beschouwd. Zo zou segregatie de integratie tegengaan en zelfs kunnen leiden tot 'gettovorming' (Duivesteyn, 1996). Om iets aan deze situatie te veranderen, verscheen in 1997 de Nota Stedelijke Vernieuwing met als belangrijk onderdeel de stedelijke herstructurering. In tegenstelling tot de stadsvernieuwing uit de jaren zeventig, waarbij het streven naar differentiatie van omgevingskenmerken voorop stond, wordt het uitgangspunt nu gevormd door een grotere menging van de bevolking (Musterd, 1998). Herstructurering moet de keuzemogelijkheden van stedelingen verruimen en alle woonmilieus toegankelijk maken voor mogelijke bewoners. Het doorbreken van de eenzijdige woningvoorraad in bepaalde woonwijken wordt hierbij als belangrijk middel beschouwd. Op deze manier moeten voor de stad draagkrachtige bewoners en bedrijven worden aangetrokken en vastgehouden, ruimtelijke segregatie worden tegengegaan en de leefbaarheid binnen wijken verbeteren.

Dit alles zou bewerkstelligd moeten worden door een deel van de oude woningvoorraad te vervangen door nieuwbouw van een hoger prijsniveau. Daarnaast behoren het verbeteren, samenvoegen en/of verkopen van huurwoningen tot de ingrepen. Verder moeten er ondersteunende maatregelen voor bewoners worden getroffen en moet de leefomgeving aantrekkelijker worden gemaakt (Ministerie van VROM, 1997a).

Stedelijke herstructurering wordt ook van belang geacht in de Nota Mensen Wensen Wonen (Ministerie VROM, 2000). Met name daar wordt gewezen op de noodzaak van maatwerk bij de aanpak van stedelijke woongebieden. Wat er in een buurt moet gebeuren, in welke omvang en in welke volgorde hangt af van een veelheid aan omstandigheden. De aanwezigheid van sociale problemen, de aard van de woningvoorraad, de positie op de regionale woningmarkt en de ligging en bereikbaarheid van een gebied zijn enkele van deze aspecten. Duidelijk is, dat herstructurering niet zomaar overal op dezelfde wijze kan plaatsvinden.

De centrale gedachte achter de herstructurering is de veronderstelling dat met name naar inkomen gedifferentieerde wijken levensvatbaar zijn. Impliciet zit achter dit beleid het idee dat gemengd wonen ook automatisch leidt tot gemengd leven. Op deze manier zal de situatie in de betrokken woonwijk vanzelf verbeteren.

Over de manier van aanpak en de voorziene uitkomsten lopen de meningen echter nog uiteen. Zo zijn sommige onderzoekers van mening dat fysieke maatregelen weliswaar deel moeten uitmaken van herstructurering, mits deze sociaal gericht zijn; een woongebied heeft geen hogere inkomens nodig, maar de bewoners moeten meer aan hun wijk gebonden worden. Op deze manier wordt de buurt meer gewaardeerd en wordt het prettiger om er te blijven of te gaan wonen (Smit, 1999).

Wat betreft de segregatie kan gezegd worden dat het daarmee in ons land eigenlijk best meevalt. Daarnaast levert de concentratie van bepaalde bevolkingsgroepen de

betrokkenen in sommige gevallen ook voordelen op (Priemus & van Kempen, 1998). Uit woonwensenonderzoek is verder gebleken dat bewoners liever mensen van 'hetzelfde slag' om zich heen hebben. Het doorbreken van de homogeniteit kan hierdoor soms zelfs op verzet stuiten (Ouwehand, 1999).

Over de plannen kan tenslotte nog gezegd worden dat de beleidsmakers wel erg veel waarde toekennen aan de invloed van de buurt op het leven van haar bewoners. Verschillende sociologen hebben inderdaad geconcludeerd dat de wijk voor bepaalde bewoners het belangrijkste integratiekader vormt (denk aan kinderen, ouderen en allochtonen). Andere groepen blijken de buurt daarentegen steeds minder te beschouwen als het enige, primaire referentiekader; veel dagelijkse activiteiten worden elders ondernomen, terwijl de buurt nog slechts de woonplek vormt (zie ook Blauw, 1986; Klaren, 1999). Het belang van de buurt als sociaal integratiekader en ruimte om activiteiten te ontplooiën zou dan ook beïnvloed worden door bepaalde persoonlijke en huishoudenskenmerken.

Met name deze laatste opmerking is interessant. De overheid neemt in haar plannen wel erg makkelijk aan dat het leven van buurtbewoners zich voor het grootste deel binnen de grenzen van die buurt afspeelt. Hogere inkomens zouden in dat geval de oplossing vormen voor de bestaande problemen; hun komst zou leiden tot een intensivering van de sociale interactie en op die manier de situatie binnen de buurt verbeteren. Hierbij wordt echter geen rekening gehouden met de mogelijkheid dat zowel de oude als de nieuwe bewoners van geherstructureerde gebieden hun belangrijkste activiteiten buiten de buurt hebben en houden.

Zo ontstaat de kans dat het beleid van de overheid tegenover het gedrag en de wensen van de betrokkenen staat. Door middel van ruimtelijke ingrepen probeert men sociale effecten te creëren, terwijl duur bouwen in oude stadswijken niet automatisch hoeft te leiden tot een verbetering van de sociale interactie. Het herstructureringsbeleid streeft haar doelen mogelijk voorbij (Duyvendak, 1998b).

1.2 Vraagstelling

Aan de hand van het voorgaande is tot de volgende probleemstelling gekomen. Deze zal in de rest van dit rapport centraal staan:

In hoeverre hebben de herstructureringsingrepen het activiteitenpatroon van bewoners die al voor de ingrepen in de buurt woonachtig waren veranderd?

In hoeverre speelt de buurt een rol in het leven van bewoners die na de herstructureringsingrepen in de buurt zijn komen wonen?

Om deze probleemstelling te kunnen beantwoorden, zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. Hoe kan de bevolking van de in het onderzoek betrokken herstructureringsgebieden voor en na de herstructureringsingrepen worden gekenschetst?
2. Welke rol speelt de buurt in het leven van bewoners die reeds voor de herstructureringsingrepen in de buurt woonachtig waren, in hoeverre is deze rol na de ingrepen veranderd en waardoor worden de huidige rol en de veranderingen verklaard?

3. Welke rol speelt de buurt in het leven van bewoners die na de herstructureringsingrepen in de buurt zijn komen wonen en waardoor wordt deze rol verklaard?
4. In hoeverre zijn de gevonden patronen en ontwikkelingen in overeenstemming met de beoogde doelen van het (herstructurerings)beleid in deze buurten?
5. Welke lessen voor toekomstige herstructureringsingrepen kunnen uit de resultaten worden geleerd?

Bij de eerste onderzoeksvraag zal worden ingegaan op de vraag in hoeverre de herstructureringsingrepen van invloed zijn geweest op de bevolkingsstructuur van de onderzochte buurten. Zo wordt de bevolkingssamenstelling van gebieden die in aanmerking komen voor herstructurering vaak gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van lage inkomens, werklozen en allochtonen. Deze homogeniteit zou negatieve gevolgen hebben door het optreden van zogenaamde buurteffecten; doordat de bewoners te weinig in contact komen met anderen en dikwijls te maken krijgen met stereotypering, zouden zij en de buurt in een neerwaartse spiraal kunnen belanden.

Herstructurering zou verandering in deze situatie moeten brengen. Onder andere de bouw van duurdere woningen in zowel de huur- als de koopsector, moet de buurt aantrekkelijker maken voor bewoners met een hoger inkomen. Op deze manier wordt naast de fysieke ook de sociale homogeniteit binnen het gebied doorbroken en worden zowel de woningvoorraad als de bevolkingssamenstelling gevarieerder.

Bij de tweede en derde onderzoeksvraag staat vervolgens het belang van de buurt centraal. In dit onderzoek zal met name gekeken worden naar de manier waarop de buurt van invloed is op het activiteitenpatroon van verschillende bewonersgroepen. Een belangrijk aspect hierbij is de mate waarop bewoners zich voor hun dagelijkse activiteiten gebonden voelen aan hun woongebied. Hebben zij hun activiteiten voornamelijk binnen of juist buiten de buurt?

Naast het gebruik van lokale voorzieningen, zoals winkels en scholen, wordt hierbij aandacht besteed aan de vraag in hoeverre mensen relevante sociale contacten onderhouden met buurtgenoten. Een belangrijk aspect hierbij is het verblijfsduurperspectief, in dit onderzoek ook wel aangeduid met wooncarrière. Wordt de huidige buurt gezien als tussen- of als eindstation in deze carrière? Wanneer de betrokkenen namelijk niet lang in een bepaalde buurt denken te blijven, zullen zij zich waarschijnlijk ook minder bezighouden met het buurtleven.

Voor het beantwoorden van de derde onderzoeksvraag zal ook gekeken worden naar de voormalige woonlocatie van de nieuwe bewoners. De mate waarop deze groep zich betrokken voelt bij de buurt, wordt hier waarschijnlijk door beïnvloed. Wanneer nieuwe bewoners afkomstig zijn uit aangrenzende woongebieden, hebben specifieke buurtaspecten mogelijk een grote rol gespeeld bij de verhuisbeslissing; men heeft bewust een woning in *die* buurt gekozen, waardoor de binding waarschijnlijk groter is dan wanneer de nieuwe bewoners van elders komen. Bij deze laatste groep zijn andere factoren, zoals kenmerken van de woning zelf of de locatie ten opzichte van het werk of de binnenstad, mogelijk doorslaggevend geweest.

Om zowel de sociale als de economische structuur in een gebied te versterken, zouden de nieuwe en de oude bewoners zich na de ingrepen meer betrokken moeten voelen bij hun buurt. Het is echter maar de vraag of herstructurering hierop van invloed kan zijn. Wanneer de ingrepen bijvoorbeeld zijn gericht op het ontwikkelen van woningen en

voorzieningen in een klein deel van de buurt, kan een scheiding binnen het woongebied zichtbaar worden; nieuwe bewoners zullen vooral gebruik maken van de voorzieningen in hun 'eigen' deel, terwijl de oorspronkelijke bewoners zich hiervoor eerder zullen (blijven) richten op het oudere deel van de buurt. Van sociale integratie is in die situatie nauwelijks sprake. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat met name nieuwe bewoners het gebied niet zullen zien als primair integratiekader; niet zozeer de buurt, maar de hele stad wordt gebruikt om activiteiten te ontplooiën.

Om tenslotte de twee laatste onderzoeksvragen te beantwoorden, worden de uitkomsten van het empirisch onderzoek vergeleken met de doelen die de beleidsmakers voor de onderzochte buurten voor ogen hadden. Op deze manier kunnen mogelijk ook aanbevelingen worden gedaan voor toekomstige herstructureringsingrepen. Deze aanbevelingen of lessen vormen tevens de eindconclusie van dit rapport.

1.3 Dataverzameling

Dit onderzoek is gericht op buurten die te maken hebben gekregen met (herstructurerings)ingrepen. Om er zeker van te zijn dat de effecten goed gemeten kunnen worden, zijn de ingrepen al een aantal jaar geleden afgerond. Daarnaast is gekozen voor twee onderzoekslocaties. Bij de keuze voor slechts één locatie kan namelijk gemakkelijk worden geconcludeerd dat de gevonden resultaten zeer specifiek zijn voor de gekozen locatie. Wanneer zich aantoonbare verschillen tussen de buurten voordoen, zal geprobeerd worden deze te verklaren.

De buurten die in dit onderzoek centraal staan, zijn gelegen in Amsterdam en Utrecht. Beide gebieden kunnen traditioneel als relatief arm worden bestempeld. De Staatsliedenbuurt in Amsterdam heeft enkele jaren geleden te maken gekregen met een uitbreiding, waar een aanzienlijk aantal woningen in verschillende prijsklassen in zowel de huur- als de koopsector is gerealiseerd. Bij dit nieuwbouwproject zijn geen voorzieningen, zoals winkels voor dagelijkse boodschappen, tot stand gekomen. De bewoners zijn hiervoor aangewezen op het oorspronkelijke deel van de buurt.

In het Utrechtse Ondiep heeft eveneens nieuwbouw in de koop- en duurdere huursector plaatsgevonden. In tegenstelling tot de Staatsliedenbuurt is daar een combinatie van voorzieningen en woningen gecreëerd. Bewoners hoeven dus niet per se gebruik te maken van voorzieningen in de omliggende buurt.

In beide wijken zijn tussen 21 januari en 8 februari 2002 in totaal 711 enquêtes verspreid; 405 bij het nieuwbouwproject in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt en 306 in het Utrechtse Ondiep. Om de respons te verhogen is ervoor gekozen de respondenten persoonlijk te benaderen; de vragenlijsten zijn persoonlijk afgegeven en weer opgehaald. Dit heeft uiteindelijk geleid tot een respons van 52,3 procent.

De resultaten van de enquête worden voornamelijk gebruikt om de tweede en derde onderzoeksvraag te beantwoorden. Voor het beantwoorden van de eerste vraag wordt in hoofdzaak gekeken naar bestaande statistische gegevens, zoals gemeentelijke rapporten. De vierde vraag wordt beantwoord aan de hand van interviews met enkele sleutelpersonen. Voor beide gebieden gaat het daarbij om een vertegenwoordiger van de gemeente, een medewerker van de politie, een schoolhoofd en een aantal winkeliers. Het antwoord op de vijfde vraag kan tenslotte gezien worden als de conclusie van het onderzoek.

1.4 Opbouw van het rapport

Zoals uit de probleemstelling naar voren is gekomen, staan in dit rapport de sociale effecten van herstructureringsingrepen centraal. In hoeverre speelt de buurt een rol in het leven van haar bewoners en op welke manier beïnvloedt herstructurering deze rol?

Om deze vragen te beantwoorden, wordt onder andere gebruik gemaakt van bestaande onderzoeksgegevens die, naast de achtergronden van het herstructureringsbeleid, in het volgende hoofdstuk worden besproken.

In hoofdstuk 3 wordt vervolgens specifiek ingegaan op de situatie binnen de onderzochte wijken. Waarom kwamen deze gebieden in aanmerking voor herstructurering en wat is er sinds de maatregelen veranderd op het gebied van zowel de woningvoorraad als de bevolkingsopbouw (onderzoeksvraag 1)?

Het vierde hoofdstuk besteedt daarna aandacht aan de resultaten van het empirisch onderzoek (onderzoeksvragen 2 & 3). In hoeverre speelt de buurt een rol in het leven van zowel de nieuwe als de oude bewoners?

Of de resultaten van het onderzoek overeenkomen met de beleidsplannen en of er mogelijke aanbevelingen voor toekomstige projecten gedaan kunnen worden, komt tenslotte aan de orde in hoofdstuk 5 en 6 (onderzoeksvragen 4 & 5). Het laatste hoofdstuk vormt tevens de conclusie van het rapport. Hier zal onder andere geprobeerd worden de probleemstelling te beantwoorden.

2 Theoretische achtergronden

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de theoretische achtergronden bij zowel de stedelijke herstructurering als bij het belang van de buurt voor het activiteitenpatroon van haar bewoners. De volgende paragraaf staat om te beginnen in het teken van de stedelijke herstructurering. Wat waren de belangrijkste achtergronden bij het beleid en welke argumenten heeft de overheid gebruikt om over te gaan tot het herstructureren van bepaalde woonwijken? Verder komen de doelen van de beleidsmakers aan bod en worden enkele kanttekeningen bij het beleid naar voren gebracht.

In de rest van het hoofdstuk zal worden stilgestaan bij de manier waarop de buurt van invloed is op het gedrag van haar bewoners. Verschillende aspecten komen daarbij aan de orde. Zo wordt onder andere bekeken of bewoners daadwerkelijk zoveel waarde aan de buurt hechten als de overheid vermoedt. Ook komen de factoren aan bod die van invloed zijn op het activiteitenpatroon van buurtbewoners.

In dit rapport wordt steeds een onderscheid gemaakt tussen twee groepen bewoners. *Oude bewoners* zijn de huishoudens die na de ingrepen binnen de buurt zijn doorgestroomd. *Nieuwe bewoners* zijn degenen die pas na de ingrepen in het onderzochte woongebied zijn komen wonen.

2.2 Achtergronden bij stedelijke herstructurering

2.2.1 Waarom stedelijke herstructurering?

In de jaren negentig ontstond bij de overheid het besef dat steeds minder huishoudens hun wooncarrière binnen de eigen buurt konden vervolgen. In bepaalde buurten bestond een tekort aan met name duurdere woningen en steeds meer draagkrachtige huishoudens besloten te vertrekken. Vooral de lage inkomens bleven achter, waardoor de buurtbevolking sociaal-economisch gezien steeds homogener werd. Naast een algemene verarming, kregen deze buurten ook te maken met toenemende sociale spanningen.

De Nota Stedelijke Vernieuwing (Ministerie van VROM, 1997a) moest een oplossing bieden voor de genoemde ongewenste ontwikkelingen. Daarnaast wilde de overheid een eind maken aan de toenemende problemen rond de exploitatie van woningen, voorzieningen en bedrijven. Het verhuren van woningen of winkelpanden werd in sommige gebieden zo moeilijk dat leegstaande panden steeds vaker het straatbeeld bepaalden (Ministerie van VROM, 1997a).

Buys (1997) is van mening dat herstructureringsingrepen vaak gebaseerd zijn op één van de volgende drie motieven:

Ten eerste kunnen *sociaal-economische* omstandigheden het doorslaggevende motief vormen. Wanneer sociaal-economisch achtergestelde bewoners geconcentreerd en afgescheiden van de rest van de samenleving leven, dreigt voor hen een toename van de kansarmoede; zij kunnen in een sociaal isolement vervallen. Dit is ook geconstateerd door Musterd (1998). Naar zijn mening wordt de ruimtelijke concentratie van individuen met bepaalde kenmerken gezien als de belangrijkste oorzaak van stedelijke

problematiek; de cumulatie van kansarme bewoners in een bepaalde buurt zou een negatieve invloed hebben op de kansen en perspectieven van de betrokkenen. Deze veronderstelling wordt ook wel aangeduid met 'buurteffect' (zie ook van Kempen & Priemus, 1999).

Het tweede motief dat aanleiding kan zijn voor herstructurering is van *sociaal-culturele* aard. Hierbij wordt uitgegaan van de gedachte dat slechte onderlinge relaties binnen een concentratie van sociaal-economisch zwakken aanleiding is voor problemen. Onder professionals die op buurtniveau werken, leeft de gedachte dat de bevolkingsopbouw grote invloed heeft op de leefbaarheid in een woongebied. Zij zijn dan ook van mening dat een situatie waarin teveel sociaal-economisch zwakken bij elkaar wonen, de leefbaarheid negatief kan beïnvloeden.

Ook kan er sprake zijn van een toenemende onverschilligheid bij bewoners die al lange tijd in een bepaalde buurt wonen. Volgens Blokland-Potters (1998) is dit het gevolg van snelle demografische en sociale veranderingen die zich binnen een gebied hebben afgespeeld; de dominante categorie 'gevestigden' is langzaam maar zeker verdwenen.

Tenslotte kan een *ruimtelijk-economisch* motief de doorslag geven. Verschillende onderzoekers zijn van mening dat bepaalde buurten in een kwetsbare positie worden gedwongen als gevolg van een dreigende dubbele eenzijdigheid; de buurt wordt minder aantrekkelijk, minder leefbaar en verliest aan betekenis als sociaal-maatschappelijk integratiekader. Door de eenzijdige woningvoorraad en de daarmee samenhangende selectieve migratie, heeft de hele buurt in aanzien moeten inleveren. Op stedelijk niveau zorgt een eenzijdige bevolkingssamenstelling bovendien voor een vershraling van de lokale economie; waar vroeger gezinnen met twee of drie kinderen woonden, woont nu vaak een alleenstaande of een stel zonder kinderen. Naast het feit dat de buurtbevolking hierdoor afneemt, hebben deze nieuwe huishoudens ook een ander bestedings- en activiteitenpatroon dan de traditionele gezinnen; zij oriënteren zich steeds vaker op de stad als geheel, waardoor het draagvlak voor de lokale middenstand daalt (zie ook Kok, 1980).

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat stedelijke herstructurering voor een groot deel is gericht op het aanpakken van de homogeniteit in verschillende gebieden. De eenzijdigheid wordt echter op verschillende manieren geïnterpreteerd en de motieven voor stedelijke herstructurering kunnen als volgt worden samengevat:

1. sociaal-economisch: eenzijdigheid leidt tot concentratie- c.q. segregatie-effecten in de zin van 'inkomenswijken';
2. sociaal-cultureel: eenzijdigheid leidt tot een zwakke sociale structuur;
3. ruimtelijk-economisch: eenzijdigheid leidt tot een verslechterde marktpositie van de buurt.

Aanvankelijk waren herstructureringsingrepen met name gebaseerd op ruimtelijk-economische motieven. De economische achteruitgang van een gebied, als gevolg van het vertrek van draagkrachtige huishoudens, werd vaak als het belangrijkste probleem gezien. De laatste tijd wordt echter steeds meer waarde gehecht aan sociale motieven; een combinatie van status- en leefbaarheidsproblemen vormt steeds vaker de belangrijkste aanleiding voor herstructurering.

2.2.2 Doelen van het beleid

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de eenzijdige woningvoorraad en daaruit voortgekomen eenzijdige bevolkingsopbouw, binnen bepaalde buurten zowel sociale als economische problemen hebben veroorzaakt; de status van dergelijke buurten is langzaam maar zeker verslechterd (van Kempen, 1991). Om aan deze situatie een eind te maken, is in 1997 de stedelijke herstructurering in het leven geroepen. 'Differentiatie' is sinds die tijd het toverwoord. Om dat te bereiken zijn in de Nota Stedelijke Vernieuwing enkele maatregelen genoemd die vooral gericht zijn op het aanpakken van de ruimtelijke structuur binnen een gebied. Om te beginnen zal de woningvoorraad in betrokken wijken verbeterd moeten worden. Naast sloop en duurdere nieuwbouw, moet in dit kader ook renovatie plaatsvinden. Verder behoren de verkoop van sociale huurwoningen aan de zittende bewoners en het aantrekkelijker maken van de omgeving tot de maatregelen (Ministerie van VROM, 1997a).

Uit de literatuur is vervolgens naar voren gekomen dat beleidsmakers uitgaan van de veronderstelling dat ingrepen in de woningvoorraad maatschappelijke effecten zullen veroorzaken; de maatregelen zullen niet alleen de ruimtelijk-economische kwaliteit van de betrokken buurt verbeteren, maar ook zorgen voor een sociaal-economisch meer diverse bevolkingsopbouw.

Bij het *sociaal-economische* motief, behandeld in de voorgaande paragraaf, wordt aangenomen dat herstructurering meer kansen zal creëren voor bewoners met een maatschappelijke achterstand. Zo zou differentiatie door spreiding van inkomensgroepen een positieve bijdrage leveren aan de sociale kwaliteit van de betreffende wijk; het zou een daling van de inkomenssegregatie betekenen en de leefbaarheid kunnen vergroten. Ook zouden de stigma's, waar bepaalde gebieden mee te maken hebben gekregen, tot het verleden kunnen gaan behoren (van Kempen e.a., 2000; Reijndorp, 1996; Musterd e.a., 1999).

Beleidsmakers prefereren dus wijken met een gemengde woningvoorraad boven homogene wijken. Zij zijn van mening dat woningdifferentiatie ook automatisch leidt tot sociaal gemengde woongebieden, waardoor er een daling van de kansarmoede ontstaat. Buys (1997) duidt deze veronderstelling ook wel aan met het 'smeltkroesideaal'.

Bij het tweede motief, waar *sociaal-culturele* problemen de hoofdrol spelen, streeft men door middel van herstructurering naar een stabiele sociale structuur; herstructurering zou een nieuwe samenhang in een woongebied tot stand kunnen brengen. Aanpassingen in de woningvoorraad moeten op termijn huishoudens aantrekken waarvan de leden een baan hebben en wat beter verdienen (Smit, 1996).

Men verwacht van differentiatie dan ook een toename van de sociale integratie. Verschillende auteurs verwijzen in dit licht naar de 'community-benadering', waarbij wordt aangenomen dat differentiatie automatisch een intensievere verstandhouding tussen buurtbewoners veroorzaakt. Dit zou onder andere samenhangen met de positieve rolvoorbeelden waarmee de kansarme bewoners van de gebieden te maken krijgen (zie ook van Kempen & van Weesep, 1996; Kleinhans e.a., 2000).

Tenslotte wordt bij het *ruimtelijk-economische* motief gestreefd naar een betere concurrentiepositie van de buurt op de stedelijke woningmarkt. In de Nota Stedelijke Vernieuwing wordt bijvoorbeeld verondersteld dat differentiatie niet alleen een wooncarrière binnen de buurt mogelijk maakt, maar hoge inkomens van elders ook een aantrekkelijk stedelijk woonmilieu biedt (zie ook Musterd e.a., 1999). Wanneer op deze manier koopkracht wordt aangetrokken, betekent dat een versterking van het draagvlak

van voorzieningen. Herstructurering kan een gebied dus economisch voordeel opleveren (Priemus & van Kempen, 1998).

De introductie van andere, duurere woningen en daarmee samenhangend de komst van hogere inkomens, zou de aantrekkelijkheid, het imago en het economisch draagvlak dus een positieve impuls moeten geven. Buys (1997) voegt hier echter nog aan toe dat de maatregelen ervoor moeten zorgen dat de verschillende typen bewoners aan de buurt gebonden worden, zodat er een eenheidsgevoel ontstaat. Dit is echter alleen mogelijk wanneer de woonsituatie is gebaseerd op keuzevrijheid. In de Nota Mensen, Wensen, Wonen (2000) wordt dan ook benadrukt dat een individu, ongeacht inkomen of afkomst, in staat moet zijn de door hem of haar gewenste woning te betrekken.

De herstructureringsopgave kan nu worden samengevat als een succesvolle strategie om:

- de eenzijdige bevolkingsopbouw binnen een buurt te doorbreken;
- de sociale situatie binnen een buurt te verbeteren;
- doelgroepen in de buurt vast te houden;
- de keuzemogelijkheden van potentiële buurtbewoners te vergroten;
- de marktpositie van een gebied te verbeteren.

(Kleinhaus, 2001).

2.2.3 Kanttekeningen bij het beleid

Hoewel de hierboven besproken aanleidingen en beoogde effecten van de herstructureringsingrepen aannemelijk klinken, plaatsen verschillende onderzoekers toch kanttekeningen bij bepaalde beleidsaspecten.

Om te beginnen zijn Priemus en van Kempen (1998) van mening dat herstructurering gebaseerd is op een onduidelijke en slecht onderbouwde ideologie. Zo wordt te snel aangenomen dat we in ons land te maken hebben met een te hoge segregatie en dat concentratie van bepaalde bewonersgroepen automatisch leidt tot problemen. Volgens Smit (1999) wordt goedkope huur ook te gemakkelijk geassocieerd met zwak, terwijl de combinatie koop en duur juist met sterk wordt geassocieerd. Differentiatie wordt hierdoor al snel als een goede en noodzakelijke ontwikkeling gezien. Hierbij wordt echter wel erg veel waarde gehecht aan Amerikaanse ervaringen, waar concentratie inderdaad vaak samenhangt met verschillende problemen. Het feit dat ons land allerlei overheidsinterventies kent, maakt een vergelijking tussen Nederland en de Verenigde Staten echter onmogelijk (van Kempen & Priemus, 1999). Daarnaast hoeft concentratie helemaal niet automatisch te leiden tot problemen; lage inkomens of etnische minderheden vinden, mits daar vrijwillig voor gekozen is, in ruimtelijke concentraties vaak steun, veiligheid en bescherming. Ook in economisch opzicht, bijvoorbeeld voor het ontwikkelen van een specifieke markt of belangrijke netwerken, kan concentratie voordelen bieden (Priemus & van Kempen, 1998).

Ook de beoogde effecten van het herstructureringsbeleid hebben de nodige vragen opgeroepen. Herstructurering zou bijvoorbeeld kansen moeten creëren voor mensen met een maatschappelijke achterstand. Hierbij worden het ruimtelijke en het sociale milieu wel erg makkelijk met elkaar verbonden. Zo is het maar de vraag of de leefbaarheid rond goedkope woningen verbetert, wanneer elders in de buurt enkele dure woningen worden gerealiseerd. De mogelijkheid bestaat immers dat het duurere deel van de voorraad uiteindelijk niet tot de buurt wordt gerekend evenmin als de succesvolle bewoners tot de bewoners (Reijndorp, 1996).

Sociaal-economische heterogenisering kan verder ook ongewenste ontwikkelingen veroorzaken. Uit literatuur is naar voren gekomen dat sociaal-economische differentiatie kan leiden tot gedwongen sociaal-culturele differentiatie; als de onverschilligheid onder de betrokkenen toeneemt, zal er van het eerder genoemde 'smeltkroesideaal' weinig terecht komen (Kleinhans e.a., 2000).

Het tegenovergestelde is echter ook beweerd. Het feit dat nieuwe en oude bewoners van geherstructureerde wijken langs elkaar heen leven, hoeft niet zonder meer te betekenen dat het beleid haar doelen niet heeft bereikt. Zo is een meerderheid van de oorspronkelijke bewoners vaak wel degelijk tevreden met de resultaten van de ingrepen; naast de fysieke veranderingen wordt ook de veranderde bevolkingssamenstelling vaak gezien als een verbetering. Hoewel van sociale interactie tussen beide bewonersgroepen niet of nauwelijks sprake is, heeft de komst van nieuwe bewoners in bepaalde gevallen een kalmerende werking op bestaande sociale spanningen (Kleinhans e.a., 2000).

Fysieke ingrepen in een woongebied hoeven niet automatisch te leiden tot sociale verbeteringen. Zo beweert Duyvendak (1998b) dat duur bouwen in oude stadswijken geen verbetering van de sociale interactie teweegbrengt. De positieve invloed van mensen met een hoger inkomen blijft vaak achterwege. Mensen identificeren zich steeds minder met een enkel territorium. Het belang van de buurt is voor velen afgenomen en er is langzaam maar zeker een verschil zichtbaar geworden tussen leefwereld en woondomein; de leefwereld, en daarmee de ruimte waarin activiteiten worden ondernomen, wordt steeds minder vanzelfsprekend gedeeld met omwonenden (Droogleeve Fortuyn, 1999). Activiteiten op buurtniveau hoeven na herstructurering dus niet automatisch intensiever te worden en de kans bestaat dat bewoners eerder *langs* elkaar dan *met* elkaar leven. Op deze manier kunnen dus vraagtekens worden gezet bij de eerder genoemde 'community-benadering'.

Daarnaast kan de komst van hogere inkomens zelfs leiden tot conflicten; sommige oorspronkelijke bewoners moeten wijken voor de nieuwkomers, waardoor bestaande vertrouwde sociale verbanden worden aangetast (van Kempen & van Weesep, 1996; Kleinhans, 2001).

Verschillende auteurs hebben tenslotte kanttekeningen geplaatst bij de veronderstelling dat herstructurering de concurrentiepositie van de betrokken buurt op de stedelijke woningmarkt zal verbeteren. Deze marktorientatie blijkt niet altijd consequent. Wanneer dure woningen gerealiseerd worden in zogenaamde probleemwijken, kan dit bijvoorbeeld leiden tot een daling van de marktwaarde; het slechte imago van een woongebied zal immers niet onmiddellijk verdwijnen door het bouwen van mooie woningen, waardoor mensen mogelijk niet bereid zijn de gevraagde prijs voor de woningen te betalen (Priemus & van Kempen, 1998).

Samengevat kan nu gezegd worden dat de beleidsmakers sociale en economische problemen op denken te lossen door in te grijpen in de woningvoorraad. Wanneer echter gekeken wordt naar de drie ingrediënten van herstructurering (bewoners, woningen en leefbaarheid), wordt duidelijk dat het beleid vooral is gericht op de gebouwde omgeving en te weinig rekening houdt met de wensen van de betrokkenen; men wil door ruimtelijke ingrepen de leefbaarheid verbeteren.

Om aan het eind van dit rapport een goed antwoord te kunnen geven op de vraag of de ruimtelijke ingrepen van invloed zijn geweest op het gedrag van zowel nieuwe als oude bewoners van herstructureringsbuurten, zal nu worden ingegaan op de factoren die samenhangen met het belang van de buurt in het leven van haar bewoners.

2.3 Activiteitenpatronen: het belang van de buurt

Uit het voorgaande blijkt dat niet iedereen even enthousiast is over de beoogde sociale effecten van stedelijke herstructurering. Zo stellen sommige onderzoekers de vraag hoe de betrokken buurten een positieve sociale impuls kunnen krijgen als blijkt dat de activiteiten en contacten van de bewoners zich niet voornamelijk binnen die buurt afspelen. Zij zijn van mening dat de beleidsmakers niet lang genoeg hebben stilgestaan bij de vraag in hoeverre bewoners zich voor bepaalde activiteiten op de buurt richten. Diverse onderzoeken hebben namelijk aangetoond dat deze mate van buurtgerichtheid per individu kan variëren. Zo kunnen bepaalde bewoners voor hun dagelijkse activiteiten sterk op de buurt georiënteerd zijn ('locals'), terwijl anderen, ook wel aangeduid als 'cosmopolitans', zich veel meer richten op de wereld buiten de directe woonomgeving (zie ook van Engelsdorp Gastelaars, 1980).

In deze paragraaf wordt gekeken naar factoren die van invloed kunnen zijn op de buurtbinding. Naast persoonlijke en huishoudelijke kenmerken, komen hierbij om te beginnen de sociale en de gebouwde omgeving aan bod (zie ook van Kempen, 1999). Daarbij wordt ook gekeken hoe herstructurering het activiteitenpatroon van buurtbewoners kan beïnvloeden.

2.3.1 Sociale en gebouwde omgeving

Het ervaren van een sociaal homogene bevolkingssamenstelling is vaak een belangrijke steun voor het leggen van sociale contacten. In veel gevallen wordt aangenomen dat dit voornamelijk geldt voor bewoners in een achterstandspositie; wanneer meerdere mensen binnen een buurt bijvoorbeeld afhankelijk zijn van een uitkering, kunnen zij steun vinden bij elkaar. Hetzelfde lijkt te gelden voor ouderen, huisvrouwen en ouders met schoolgaande kinderen; geografische nabijheid van gelijkgezinden kan de onderlinge omgang positief beïnvloeden en zo de buurtbinding versterken (Portes & Sensenbrenner, 1993).

Andere onderzoekers menen dat de behoefte aan homogeniteit niet alleen bestaat bij mensen met een kleine actieradius, zoals werklozen, ouderen en kleine kinderen. Het aangaan van sociale contacten is immers één van de basisbehoeften van de mens. Ieder individu zal dus een woongebied prefereren met bewoners waarvan de leefstijl zoveel mogelijk overeenkomt met die van hem- of haarzelf (Hortulanus, 1995). Ook van Engelsdorp Gastelaars en Vijgen (1991) komen tot deze conclusie en omschrijven dit als de behoefte van mensen om 'soort bij soort' te wonen. Hierbij is het echter wel van belang dat de woonsituatie van de betrokkenen is gebaseerd op keuzevrijheid (Blauw, 1986).

Het uitgangspunt van de beleidsmakers om de sociale integratie binnen bepaalde buurten te verbeteren door de woning- en bevolkingssamenstelling gevarieerder te maken, lijkt nu uiterst dubieus. Uit het voorgaande is immers gebleken dat mensen juist op zoek zijn naar sociaal-economische en sociaal-culturele homogeniteit. Om contact aan te gaan, moeten mensen elkaar iets te bieden hebben. Het feit dat een meerderheid van de verhuizingen tot de categorie 'korte afstandsverhuizing' behoort, benadrukt nog eens dat de betrokkenen wel degelijk veel waarde hechten aan de buurt waar zij wonen (Hooimeijer, 1999).

Er zijn echter ook auteurs die beweren dat contacten en activiteiten van veel buurtbewoners steeds minder gericht zijn op medebewoners en slechts af en toe in de buurt plaatsvinden. Zo heeft onderzoek van de RPD (1998) aangetoond dat de netwerken van bijna alle bewonerscategorieën (naar leeftijd, etniciteit en inkomen)

primair bovenwijks georiënteerd zijn. De eigen buurt vervult nog wel bepaalde functies, maar is geen volledige leefwereld meer. In een situatie waarin een groot deel van de dagelijkse activiteiten buiten de buurt plaatsvindt, maakt het in feite dus niet uit of de bevolkingssamenstelling van een buurt homogeen of heterogeen van karakter is (Blokland-Potters, 1998). Van Doorn (1955) kwam in de jaren vijftig al tot een soortgelijke conclusie; als gevolg van de groeiende mobiliteit werd de invloed van de buurt op het leven van haar inwoners steeds kleiner.

Een afgenomen betrokkenheid bij de buurt kan ook een rechtstreeks gevolg zijn van de herstructureringsingrepen. Zo kan het vertrek van buurtgenoten ertoe leiden dat de achtergebleven bewoners hun activiteiten ook elders gaan ontwikkelen; de oude sociale samenhang in de betreffende wijk is verdwenen. Bij de nieuwe bewoners kan de beperkte buurtbinding samenhangen met de voormalige woonlocatie. In de volgende paragraaf wordt hier uitgebreid op in gegaan.

De gebouwde omgeving wordt onder andere gevormd door het voorzieningenaanbod binnen een buurt en de locatie ten opzichte van het stadscentrum. Daarnaast spelen visuele uitstraling en reputatie een rol (Hortulanus, 1995). Dergelijke factoren kunnen van invloed zijn op het activiteitenpatroon van de buurtbewoners. Wanneer een buurt bijvoorbeeld dicht bij grootstedelijke voorzieningen is gelegen, bestaat de kans dat er minder activiteiten op buurtniveau worden ondernomen; men is minder aangewezen op het eigen woongebied. Wanneer herstructureringsingrepen echter het voorzieningenaanbod verbeteren, en rekening wordt gehouden met verschillende bewonersgroepen, kan dit een positieve impuls voor de buurt betekenen: bewoners zijn niet meer afhankelijk van voorzieningen elders en kunnen meer activiteiten dichtbij huis ontwikkelen.

Ook de woning behoort tot de gebouwde omgeving. Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat de woning vaak een grote rol speelt bij een verhuisbeslissing. Aangezien een huishouden in dat geval niet zozeer voor de buurt kiest, ontwikkelen de leden de meeste dagelijkse activiteiten mogelijk ook niet binnen dat gebied. Daarnaast hebben bepaalde herstructureringsbuurten te maken gekregen met een scheiding tussen verschillende woningtypen; bewoners van koopwoningen en woningen in complexvorm onderhouden vrijwel uitsluitend contact met complexgenoten of andere eigenaar-bewoners. In de nieuwbouw is daardoor vaak sprake van interne gerichtheid: de bewoners zoeken geen contact met buurtgenoten en maken niet of nauwelijks gebruik van lokale voorzieningen. De ingrepen hebben hier dus met name gezorgd voor een verbetering van de fysieke kwaliteit en het externe imago van de buurt. De sociale samenhang blijkt, net als de betrokkenheid bij de buurt, na de ingrepen echter onveranderd of zelfs te zijn afgenomen (Kleinhans e.a., 2000).

Wanneer de ontmoetingskansen tussen verschillende bewonersgroepen na de ingrepen zijn toegenomen, wil dat dus niet zeggen dat deze ook automatisch benut worden (van Kempen, 1991).

2.3.2 Persoonlijke en huishoudenskenmerken

Naast de sociale en gebouwde omgeving, kunnen ook persoonlijke en huishoudenskenmerken invloed hebben op het activiteitenpatroon van een individu.

Om te beginnen kan de *samenstelling van een huishouden* worden genoemd. Zo vergroot de aanwezigheid van kinderen de mogelijkheid voor het ontstaan van contact tussen ouders in een woonbuurt. Eén- of tweepersoonshuishoudens, zoals studenten of stellen die net gaan samenwonen, zijn minder gebonden en onderhouden hun activiteiten veel eerder buiten het woongebied (zie ook van Engelsdorp Gastelaars &

Vijgen, 1991). Naast het feit dat het hier gaat om kleine huishoudens, wordt deze bewonerscategorie dikwijls gekenmerkt door een relatief kort verblijf in de buurt. Niet alleen de samenstelling van een huishouden speelt dus een rol bij het ontwikkelen van activiteiten binnen de buurt, ook het *verblijfsduurperspectief* is van belang. Wanneer een huishouden aan het begin van de wooncarrière staat, en de huidige woonsituatie dus niet wordt gezien als eindstation, houden de leden van dat huishouden zich naar alle waarschijnlijkheid ook minder bezig met het buurtleven; starters op de woningmarkt zullen minder activiteiten binnen de buurt aangaan dan mensen die aan de top van hun wooncarrière staan. Een soortgelijk onderscheid kan worden gemaakt tussen huurders en kopers. Eigenaar-bewoners hebben vaak de intentie langer in de buurt te blijven, waardoor zij meer in het buurtleven zullen investeren (Campbell, 1992).

De *voormalige woonlocatie* van de nieuwe bewoners is waarschijnlijk ook van invloed op de wijkbinding. Wanneer een huishouden afkomstig is uit een aangrenzend woongebied, hebben specifieke buurtaspecten de verhuisbeslissing mogelijk beïnvloed en worden bepaalde activiteiten ook eerder binnen de buurt ontwikkeld. Wanneer de nieuwe bewoners echter van elders komen, kunnen andere factoren, zoals de nieuwbouwwoning of de locatie van het gebied, doorslaggevend zijn geweest. De binding met de buurt is in dit geval waarschijnlijk minder sterk.

Tenslotte is de *sociaal-economische klasse* waartoe een huishouden behoort van invloed op het activiteitenpatroon van de leden. Deze sociaal-economische achtergrond wordt voornamelijk bepaald door persoonlijke kenmerken. Zo hangt de hoogte van het *inkomen* onder andere samen met de *arbeidsmarktsituatie* en het *opleidingsniveau* van een individu. Mensen met een hoog opleidingsniveau en een daarmee samenhangend hoog inkomen hebben vaak een breed activiteitennetwerk. In tegenstelling tot de gedachte van de beleidsmakers, maken hoge inkomens en hoog opgeleiden hierdoor vaak beperkt gebruik van buurtfaciliteiten; zij oriënteren zich eerder op de gehele stad en ontwikkelen daardoor weinig activiteiten op buurtniveau (Blokland-Potters, 1998). Het tegenovergestelde zou ook gelden; mensen met een laag opleidingsniveau, een laag inkomen en werkzoekenden hebben vaak een kleine actieradius en zijn daardoor meer op de buurt gericht (Blauw, 1986).

Een laatste persoonlijk kenmerk dat van invloed is op de buurtbinding, is de *leeftijd* van een individu; de geografische reikwijdte van activiteiten en contacten neemt in een mensenleven eerst toe en daarna af. Zo is al aan de orde gekomen dat met name kinderen, hun ouders en ouderen voornamelijk op de buurt gericht zijn, terwijl andere leeftijdscategorieën zich daarentegen meer op de stad als geheel oriënteren (Droogleever Fortuyn, 1999; Flap, 1999). Ook Kleinhans e.a (2000) zijn tot deze conclusie gekomen. Zij veronderstellen dat buurtgerichtheid vaak partieel en selectief is; alleen in bepaalde levensfasen en voor enkele sociale contacten en activiteiten is men nog op de buurt aangewezen.

Samengevat kan gezegd worden dat zowel het activiteitenpatroon als de buurtbinding beïnvloed worden door de factoren die worden genoemd in tabel 2.1:

Tabel 2.1

Factoren die zowel het activiteitenpatroon als de buurtbinding beïnvloeden

Sociale & gebouwde omgeving	Persoonlijke & huishoudenskenmerken
Sociaal-economische en sociaal-culturele bevolkingssamenstelling	Huishoudenssamenstelling
Woning	Verblijfsduurperspectief
	Herkomst (alleen bij nieuwe bewoners)

Voorzieningenaanbod	Inkomen
Locatie t.o.v. het stadscentrum	Opleidingsniveau
Visuele uitstraling / reputatie	Arbeidsmarktsituatie
	Leeftijd

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de theoretische achtergronden van het herstructureringsbeleid aan de orde gekomen. Gebleken is dat het beleid met name is ontwikkeld om een eind te maken aan de economische en sociale problemen in verschillende woongebieden. De eenzijdige woningvoorraad en het daarmee samenhangende vertrek van draagkrachtige huishoudens werden verantwoordelijk geacht voor het feit dat met name de lage inkomens in dergelijke gebieden achterbleven. Differentiatie van het woningaanbod werd vanaf 1997 gezien als *de* oplossing; hoge inkomens zouden geherstructureerde buurten een positieve sociale impuls moeten geven.

Verschuillende auteurs hebben echter vraagtekens gezet bij deze veronderstelling. De belangrijkste is wel dat beleidsmakers te snel aannemen dat ruimtelijke ingrepen automatisch intensievere onderlinge contacten en daardoor sociale verbeteringen tot stand zullen brengen. Uit literatuur is namelijk gebleken dat mensen meer waarde hechten aan de sociale omgeving dan aan de gebouwde omgeving; mensen hechten veel waarde aan de bevolkingssamenstelling en vinden het belangrijk om veel 'gelijken' om zich heen te hebben.

Daarnaast hebben bepaalde onderzoeken aangetoond dat de buurt tegenwoordig een ondergeschikte rol speelt in het leven van haar bewoners en dat herstructurering hierop geen duidelijke invloed heeft. Dit is echter wel afhankelijk van een aantal factoren, zoals bijvoorbeeld de huishoudenssamenstelling, de leeftijd, het opleidingsniveau en het verblijfsduurperspectief van betrokkenen.

Of dergelijke zaken ook zichtbaar zijn in andere buurten, zal uit de rest van dit rapport duidelijk moeten worden.

3 Beschrijving van de onderzoeksgebieden

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk staat in het teken van de eerste onderzoeksvraag die in hoofdstuk 1 aan de orde is gekomen en als volgt werd geformuleerd:

Hoe kan de bevolking van de in het onderzoek betrokken herstructureringsgebieden voor en na de herstructureringsingrepen worden gekenschetst?

Eerder is al naar voren gekomen dat het onderzoek zich richt op de Staatsliedenbuurt in Amsterdam en op Ondiep in Utrecht. Waarom kwamen deze gebieden in aanmerking voor herstructurering en wat is er sinds de maatregelen veranderd op het gebied van zowel de woningvoorraad als de bevolkingsopbouw?

Om deze vragen te beantwoorden komen de twee onderzoeksgebieden afzonderlijk aan de orde. Allereerst wordt aandacht besteed aan de situatie binnen de buurt waar het onderzoeksgebied deel van uit maakt. Zo komen onder andere de problemen aan bod waar de buurt in de loop van de jaren mee te maken kreeg en wordt stilgestaan bij de genomen maatregelen. Vervolgens wordt ingezoomd op het deel van de buurt dat centraal staat in dit onderzoek. In beide gevallen gaat het om een nieuwbouwproject: het voormalig Gemeentelijk Waterleidingterrein aan de rand van de Staatsliedenbuurt in Amsterdam en het voormalig Slachthuisterrein binnen Ondiep in Utrecht. Welke ingrepen hebben daar plaatsgevonden en wat werd daar aanvankelijk van verwacht?

Tenslotte zal gekeken worden naar de huidige situatie. Op deze manier kan antwoord worden gegeven op de vraag of de ingrepen invloed hebben gehad op de bevolkingssamenstelling van de betrokken gebieden (onderzoeksvraag 1). Aan de hand van statistische gegevens wordt een vergelijking gemaakt tussen de periode voor en na de ingrepen. De resultaten van de enquête zullen uiteindelijk meer informatie moeten verschaffen over de achtergronden van de bewoners van de onderzochte nieuwbouwprojecten.

Vanwege het feit dat de ingrepen in beide gebieden al voor het uitkomen van de Nota Stedelijke Vernieuwing in 1997 van start zijn gegaan, werd de term herstructurering niet gebruikt. Er is echter bewust voor deze gebieden gekozen, omdat de maatregelen en de aanpak sterke overeenkomsten vertonen met huidige herstructureringsgebieden; relatief duur bouwen in goedkope wijken. Daarnaast zijn de maatregelen in de onderzochte buurten al een aantal jaar geleden afgerond, zodat de effecten nu gemeten kunnen worden.

Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie waarin de wijken op een aantal punten met elkaar worden vergeleken.

3.2 Staatsliedenbuurt

Direct ten noordwesten van de Amsterdamse binnenstad ligt de Staatsliedenbuurt. Deze buurt behoort met drie andere woongebieden tot het stadsdeel Westerpark en vormt het eerste onderzoeksgebied van dit rapport (figuur 3.1)

Figuur 3.1a
Ligging van stadsdeel Westerpark.

Figuur 3.1b
Ligging van de Staatsliedenbuurt in Westerpark.

A = Amsterdam Centrum
B = Stadsdeel Westerpark

A = Amsterdam Centrum
S = Staatsliedenbuurt

De Staatsliedenbuurt is tot stand gekomen tussen 1881 en 1920 en lag tot de annexatie in 1896 binnen de grenzen van de gemeente Sloten. Aanvankelijk werd het gebied bewoond door middenstanders en lagere ambtenaren, waardoor de bijnaam 'koperenknopenbuurt' ontstond. Ondanks de nabijheid van het stadscentrum waren de bewoners voornamelijk aangewezen op voorzieningen binnen de eigen buurt. Dit was het gevolg van de ligging van industrie, spoor- en waterwegen, waardoor de buurt min of meer in een eiland veranderde en haar eigen karakter creëerde.

De gunstige verkeersligging maakte de buurt aantrekkelijk voor het bedrijfsleven. De kleine industrie groeide en het aantal arbeiders onder de buurtbewoners nam toe. Ook het vertrek van een deel van de oorspronkelijke bewoners zorgde voor veranderingen in de bevolkingssamenstelling; zij verlieten de buurt voor een betere woning in de stadsuitbreidingsgebieden van 1930. In veel gevallen werd hun plaats ingenomen door huishoudens met een zwakkere sociaal-economische achtergrond, zodat er scherpe sociale verschillen binnen de buurt ontstonden. Deze verschillen waren ook zichtbaar in het aanbod en de kwaliteit van de woningvoorraad. Een groot deel van de laaggeschoolde werklozen, ook wel 'speklappeneters' genoemd, woonde in kleine goedkope gemeentewoningen, terwijl de 'deftige' mensen een woning bezaten in het jongere deel van de buurt. Daar stonden woningen die na de woningwet van 1901 waren gebouwd.

De Staatsliedenbuurt veranderde in de loop van de jaren in een echte arbeidersbuurt en de sociaal-economische situatie verslechterde; het opleidingsniveau nam af en steeds meer bewoners beschikten over een laag inkomen. In de jaren zeventig behoorde de Staatsliedenbuurt dan ook tot de slechtste woongebieden van de stad (Adriaenssen, 1996).

De achterstand manifesteerde zich echter niet alleen op het gebied van de bevolkingssamenstelling. Ook het voorzieningenniveau kreeg in de loop van de jaren te maken met problemen. Dit werd om te beginnen veroorzaakt door de afname van het aantal buurtbewoners. Bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen, zoals individualisering, hadden tot gevolg dat huishoudens en daarmee ook de klantenkring kleiner werden. Verder beschikten veel bewoners, zoals gezegd, over een laag inkomen, waardoor grote bestedingen vaak uitbleven. Een andere oorzaak voor de afname van het draagvlak van voorzieningen lag in het feit dat een toenemend aantal bewoners zich steeds minder op de eigen buurt oriënteerde. De genoemde

maatschappelijke ontwikkelingen waren mogelijk ook van invloed op het activiteitennetwerk van bewoners; voor zaken als dagelijkse boodschappen werd vaker uitgeweken naar elders. Tenslotte vormde de komst van grote supermarktketens een bedreiging voor kleine ondernemers (Adriaenssen, 1996).

Al deze zaken hadden tot gevolg dat de toekomst voor veel winkeliers steeds onzekerder werd. Eind jaren zeventig nam de gemeente dan ook het planologische besluit om de helft van de winkels in de Staatsliedenbuurt te sluiten en de overgebleven helft te concentreren in zogenaamde winkelconcentratiegebieden. Op deze manier werd geprobeerd het draagvlak voor de resterende voorzieningen te vergroten en de situatie te verbeteren. De maatregel had echter niet de gewenste effecten; het aantal klanten bleef dalen en de algemene situatie binnen de buurt werd in de loop der jaren steeds slechter.

De achteruitgang kan verklaard worden aan de hand van een aantal samenhangende zaken. Om te beginnen voldeed het woningaanbod in de Staatsliedenbuurt steeds minder aan de eisen van bepaalde bewoners. Het grootste deel van de voorraad bestond uit kleine woningen die vaak werden beheerd door particuliere verhuurders (61 procent). Daarnaast waren veel woningen verouderd en liet het onderhoud vaak te wensen over. Het tekort aan koopwoningen en de slechte kwaliteit van de voorraad waren voor steeds meer hoge inkomens reden om de buurt te verlaten. Zij zagen te weinig doorstroommogelijkheden en kozen ervoor hun wooncarrière elders voort te zetten. Ook huishoudens met kinderen verkozen steeds vaker een ander woongebied boven de Staatsliedenbuurt. Dit hing in veel gevallen samen met het gebrek aan speelgelegenheden en groen. De enige groenvoorziening in de buurt was het Westerpark en om dat te bereiken moet eerst een drukke verkeersweg worden overgestoken. In veel gevallen vertrokken de huishoudens naar buurten die in het kader van de stadsvernieuwing waren opgeknapt. Net als in de jaren dertig werd hun plaats vaak ingenomen door lagere inkomens. Tenslotte werd de Staatsliedenbuurt vaak gezien als opvanggebied voor bewoners die nergens anders terecht konden.

De toenemende woningnood onder jongeren en de vele leegstaande panden in de Staatsliedenbuurt, maakten het woongebied aantrekkelijk voor krakers. Aanvankelijk bleef het bij het kraken van enkele panden, maar in de loop van de jaren zeventig werden soms hele woonblokken ingenomen. De krakers probeerden naar eigen zeggen de verloedering van de buurt tegen te gaan door zich te verzetten tegen het voortijdig dichtspijkeren van woningen. Aanvankelijk reageerde de rest van de buurt afwijzend op deze 'nieuwe bewoners', maar dit veranderde toen de krakers een positieve invloed bleken te hebben op allerlei aspecten van het buurtleven. Zij waren goed georganiseerd en verzorgden verschillende activiteiten binnen het gebied. Deze zaken hebben er onder meer toe geleid dat uiteindelijk werd besloten de meeste woningen in de buurt in stand te houden en te kiezen voor renovatie in plaats van sloop (Adriaenssen, 1996).

Intussen bleef de Staatsliedenbuurt echter een achterstandsbuurt, waar het leefgenot zienderogen afnam. Verwaarloosde woningen, verlaten bedrijfspanden en zwerfvuil werden in de loop der jaren dan ook bonaangevende elementen in het straatbeeld. Deze ruimtelijke problemen gingen hand in hand met sociaal-economische achteruitgang; in 1995 beschikte maar liefst 56 procent van de huishoudens over een laag inkomen en lag het aandeel werklozen met 40 procent ver boven het stedelijk gemiddelde (Amsterdam: respectievelijk 44 en 32 procent). Daarnaast leidde het toenemende drugsmisbruik tot overlast en werd het gebied steeds vaker gemeden door de politie. Het feit dat andere buurten in het kader van de stadsvernieuwing werden opgeknapt, had volgens medewerkers van het wijkcentrum dan ook nadelige gevolgen voor de Staatsliedenbuurt (Adriaenssen, 1996; www.cbs.nl).

Samengevat: de achteruitgang van de Staatsliedenbuurt werd veroorzaakt door een samenloop van ruimtelijke, sociale en economische omstandigheden. De kwaliteit van de woningvoorraad liet te wensen over en steeds meer hoge inkomens verlieten de buurt. Hierdoor steeg het aandeel sociaal-economisch zwakken in de bevolkingssamenstelling, daalde het draagvlak voor voorzieningen en raakte tegelijkertijd de gebouwde omgeving in verval.

Om deze ongewenste ontwikkelingen te stoppen, werd eind jaren tachtig besloten dat er moest worden ingegrepen. De volgende paragraaf besteedt hieraan meer aandacht.

3.2.1 Herstructurering in de Staatsliedenbuurt

Uit het voorgaande blijkt dat de algemene situatie binnen de Staatsliedenbuurt negatief werd beïnvloed door problemen op zowel ruimtelijk, sociaal als economisch gebied. Eerdere plannen, zoals de ontwikkeling van de winkelconcentratiegebieden, hadden blijkbaar niet de gewenste effecten opgeleverd.

Ondanks de achteruitgang zag de gemeente toch volop kansen voor het gebied. De Staatsliedenbuurt ligt immers ideaal ten opzichte van de binnenstad, de Jordaan en het Westerpark en beschikt verder over een groot aanbod betaalbare woningen voor kleine huishoudens. Al deze voordelen waren reden genoeg om in te grijpen in de bestaande situatie.

Zoals in het voorgaande hoofdstuk al werd beschreven, is de uitstraling van de woonomgeving erg belangrijk voor het imago van een buurt (paragraaf 2.3.1). Bij de ingrepen in de Staatsliedenbuurt werd hier op verschillende manieren aandacht aan besteed; leegstaande bedrijfsruimten werden opnieuw aangeboden aan kleine ondernemers en er werden speelgelegenheden voor kinderen gerealiseerd of verbeterd. Ook op het gebied van de woningvoorraad werden maatregelen genomen. Zo werden woningen opgeknapt voor de zittende bewoners, terwijl de huur vrijwel gelijk bleef. Op deze manier werden sociaal-economisch zwakke huishoudens niet gedwongen de buurt te verlaten; een groot deel van de buurtbewoners beschikte immers over een laag inkomen. Tegelijkertijd moest een aantrekkelijke woningvoorraad binnen het gebied enerzijds hoge inkomens aantrekken en anderzijds voorkomen dat dergelijke huishoudens de buurt zouden verlaten om hun wooncarrière elders voort te zetten.

Er werd echter ook aandacht besteed aan sociale maatregelen. De zittende bewoners stonden centraal bij de ingrepen; zij werden betrokken bij de plannen en konden hun mening geven over de geplande ingrepen. Daarnaast werd er een buurtbeheerder aangesteld en werden afspraken gemaakt met de politie om het sociale klimaat in de buurt te verbeteren (Gesprek medewerker wijkcentrum Staatslieden- Hugo de Grootbuurt, 2001).

Uit het voorgaande blijkt dat de gemeente door middel van ruimtelijke ingrepen zowel de gebouwde als de sociale omgeving binnen de buurt een positieve impuls wilde geven. De ingrepen beperkten zich echter niet tot de bestaande woningvoorraad. Zo ging het wijkcentrum eind jaren tachtig ook op zoek naar mogelijkheden om voormalige bedrijfsterreinen rond de Staatsliedenbuurt te transformeren tot woongebied. Door aantrekkelijke woningen te realiseren voor zowel hoge als midden-inkomens, werd een poging gedaan om een heterogene buurtbevolking tot stand te brengen. In het voorgaande hoofdstuk werd al stilgestaan bij de verwachtingen van een dergelijke bevolkingssamenstelling. Ook hier veronderstelde men dat draagkrachtige huishoudens binnen een gemengde buurtbevolking een positieve invloed zouden hebben op sociaal-economisch zwakke huishoudens. Op deze manier zou de situatie binnen de buurt

zowel op sociaal, economisch als ruimtelijk gebied verbeteren (paragraaf 2.2.2) (Gesprek medewerker wijkcentrum Staatslieden- Hugo de Grootbuurt, 2001).

3.2.2 Het GWL-terrein

Hiervoor is al aan de orde gekomen dat de woningvoorraad binnen de Staatsliedenbuurt steeds minder vaak voldeed aan de eisen van hoge inkomens. Om het gebied toch aantrekkelijk te maken voor deze bewonersgroep, ging de gemeente Amsterdam eind jaren tachtig op zoek naar een geschikte nieuwbouwlocatie rond de Staatsliedenbuurt. Toen in 1989 bekend werd dat de Gemeente Waterleidingen hun terrein aan de rand van de buurt zouden verlaten, werd dit door een aantal alerte buurtbewoners dan ook gezien als geschikte woonlocatie (figuur 3.2). Samen met het wijkcentrum zorgden zij ervoor dat de bestemming van het terrein werd veranderd. Verschillende woningbouwverenigingen en twintig buurtbewoners werden tenslotte betrokken bij de plannen (www.gwl-terrein.nl).

Figuur 3.2

Ligging van het GWL-terrein binnen de Staatsliedenbuurt.

De ontwikkeling van het gebied vond plaats tussen 1995 en 1998. In deze periode moest het grootste deel van de bedrijfspanden plaatsmaken voor de geplande woningen. Verschillende gebouwen werden echter gespaard en kregen een andere functie, variërend van woning of bedrijfsruimte tot verblijf van de buurtbeheerder, televisiestudio of grand café.

Belangrijk uitgangspunt was de openheid naar de Staatsliedenbuurt. De nieuwbouw was in eerste instantie bedoeld voor bewoners uit het stadsdeel; huishoudens die vijf jaar of langer in Westerpark woonden, kregen voorrang bij de toewijzing van de woningen. Om de bevolkingssamenstelling op het GWL-terrein een heterogeen karakter te geven, moesten zowel hoge als lage inkomens in aanmerking kunnen komen voor een nieuwbouwwoning. In dit kader waren de plannen gericht op het realiseren van een

gelijk aantal huur- en koopwoningen (sociale huur, premie-A koopwoningen en vrije sector koopwoningen). Hiermee werd afgeweken van de bestaande verdeling in de Staatsliedenbuurt; een meerderheid van de woningen werd daar immers beheerd door particuliere verhuurders (61 procent) en het aandeel koopwoningen was gering (9,5 procent). Ook sloten de plannen niet aan bij het stedelijke voornemen om te komen tot een voorraad van 25 procent huur- tegenover 75 procent koopwoningen (www.onderzoek-en-statistiek.amsterdam.nl; Gesprek medewerker wijkcentrum Staatslieden- Hugo de Grootbuurt, 2001).

Het streven voor het GWL-terrein heeft uiteindelijk geleid tot de ontwikkeling van 273 sociale huurwoningen en 318 koopwoningen (verdeling van respectievelijk 46,2 en 53,8 procent). Deze eenheden zijn gebouwd in de vorm van meergezinswoningen en behoren tot een complex van 16 blokken, die uit koop- óf huurwoningen bestaan. Naast de 591 wooneenheden, bieden zij ruimte aan vijf woongroepen, enkele atelierwoningen, vijf woningen voor minder validen en een woonproject voor meervoudig gehandicapte kinderen. Daarnaast zijn er enkele bedrijfsruimtes gerealiseerd, die nadrukkelijk niet bedoeld waren als winkelruimte; het stadsdeel wilde de winkels immers concentreren in de 'winkelconcentratiegebieden' in het hart van de oude Staatsliedenbuurt (www.gwl-terrein.nl).

De sfeer op het terrein wordt tenslotte bepaald door een aantal opvallende zaken. Zo zijn de nieuwbouwwoningen milieuvriendelijk gebouwd en wordt er van begin af aan milieuvriendelijk gewoond. Dit komt onder andere tot uiting in de vorm van het groene en autovrije binnenterrein en de aandacht voor waterbesparing, zuinig energieverbruik en afvalverwerking. Niet voor niets ontving het terrein in 1997 de voorbeeldstatus 'Duurzaam en Energiezuinig Bouwen' van de Ministeries van VROM en Economische Zaken en wordt het in de volksmond ook wel 'eco-wijk' of 'milieuwijk' genoemd. Een ander opvallend kenmerk van het terrein bestaat uit het feit dat er nauwelijks voorzieningen zijn ontwikkeld. Hierdoor zijn bewoners voor veel activiteiten aangewezen op omliggende buurten (Stadsdeel Westerpark, 2000; Gesprek medewerker wijkcentrum Staatslieden- Hugo de Grootbuurt, 2001).

In het voorgaande hoofdstuk werd stilgestaan bij factoren die van invloed kunnen zijn op het activiteitenpatroon van buurtbewoners en de rol die herstructureringsingrepen daarbij kunnen spelen (paragraaf 2.3.1). Er werd aandacht besteed aan de invloed van aanwezige voorzieningen, de herkomst van bewoners en de samenstelling van de woningvoorraad. Wanneer deze zaken aan de ingrepen op het GWL-terrein worden gekoppeld, kan gezegd worden dat de gemeente door middel van ruimtelijk beleid invloed probeert uit te oefenen op het gedrag van buurtbewoners. Door niet of nauwelijks voorzieningen op het terrein te realiseren, hopen de plannenmakers dat de economische situatie in de Staatsliedenbuurt een positieve impuls zal krijgen; huishoudens moeten voor bepaalde activiteiten het nieuwbouwterrein immers verlaten. Verder is er slechts een gering aantal parkeervoorzieningen op het terrein gerealiseerd. Dit maakt de aanschaf van een auto niet erg aantrekkelijk en heeft indirect tot gevolg dat bewoners meer aan de buurt worden gebonden (Stadsdeel Westerpark, 2000; Gesprek medewerker wijkcentrum Staatslieden- Hugo de Grootbuurt, 2001).

Een andere factor die van invloed zou zijn op het activiteitenpatroon van buurtbewoners, werd in het voorgaande hoofdstuk omschreven als 'herkomst van de huishoudens'; wanneer bewoners van een nieuwbouwproject uit een aangrenzend woongebied komen, voelen zij zich mogelijk al enigszins betrokken bij de buurt. Bewoners van elders hebben daarentegen mogelijk een breder activiteitennetwerk en zullen minder op de eigen buurt gericht zijn (paragraaf 2.3.2). Dit gegeven was voor de gemeente Amsterdam reden om huishoudens die langer dan vijf jaar in het stadsdeel

woonden voorrang te verlenen bij het toewijzen van de nieuwbouwwoningen op het GWL-terrein.

Tenslotte zou ook de samenstelling van de woningvoorraad het gedrag van buurtbewoners kunnen beïnvloeden. Bewoners van koopwoningen of woningen in complexvorm zouden bijvoorbeeld eerder contact kunnen zoeken met complexgenoten of andere eigenaar-bewoners, zodat er een scheiding kan ontstaan tussen verschillende woningtypen (paragraaf 2.3.1). Op het GWL-terrein, waar weliswaar bewust evenveel huur- als koopwoningen zijn gerealiseerd, zal het onderscheid tussen aparte 'koop-' en 'huurblokken' de interactie tussen eigenaar-bewoners en huurders niet bevorderen. De kans bestaat dat deze bewonersgroepen eerder contact opbouwen met 'blokgenoten' en dus langs elkaar heen zullen leven.

Of de hierboven genoemde maatregelen ook daadwerkelijk van invloed zijn op het gedrag van de bewoners van het GWL-terrein, zullen de resultaten van de enquête en de interviews duidelijk moeten maken. Allereerst wordt in de volgende paragraaf gekeken naar de huidige situatie op het nieuwbouwterrein; waar komen de meeste bewoners vandaan en is er daadwerkelijk sprake van een heterogene bevolkingssamenstelling?

3.2.3 Huidige situatie

Uit het voorgaande blijkt dat de gemeente door middel van herstructurering zowel de ruimtelijke als de sociaal-economische situatie binnen de Staatsliedenbuurt wilde aanpakken. Ingrepen in de woningvoorraad moesten de fysieke uitstraling van het gebied verbeteren en zowel hoge als lage inkomens de mogelijkheid bieden hun wooncarrière binnen de buurt voort te zetten of af te ronden. In deze paragraaf wordt nagegaan of bepaalde verwachtingen ook zijn uitgekomen. Zo wordt onder andere bekeken of de ingrepen daadwerkelijk invloed hebben gehad op de bevolkingssamenstelling van zowel het GWL-terrein als de Staatsliedenbuurt; hoe zijn de (nieuwe) huishoudens samengesteld en wat is de sociaal-economische achtergrond van deze huishoudens? Om deze vragen te beantwoorden, wordt de situatie voor en na de ingrepen met elkaar vergeleken. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat het GWL-terrein statistisch gezien niet bij de Staatsliedenbuurt hoort. Het valt binnen de grenzen van de Centrale Markt, een buurtje waar voor de nieuwbouw van 1995 slechts 380 woningen stonden (www.cbs.nl). Om te kunnen bekijken of de ingrepen op het GWL-terrein van invloed zijn geweest op bijvoorbeeld de bevolkingssamenstelling van de aangrenzende buurt, worden gegevens van de Centrale Markt vergeleken met die van de Staatsliedenbuurt.

In de voorgaande paragraaf is al aan de orde gekomen dat de nieuwbouw op het GWL-terrein in eerste instantie bestemd was voor bewoners uit stadsdeel Westerpark; zij werden betrokken bij het ontwikkelen van de plannen en kregen voorrang bij het toewijzen van de woningen. De belangstelling van deze huishoudens bleek ook erg groot, zodat nagenoeg alle huurwoningen en de helft van de koopwoningen uiteindelijk door hen werden betrokken (Stadsdeel Westerpark, 2000).

Verder streefde de gemeente naar een heterogene bevolkingssamenstelling; de nieuwbouw moest toegankelijk worden voor zowel hoge als lage inkomens. Hoewel het aandeel lage inkomens binnen de grenzen van de Centrale Markt na de oplevering sterk is afgenomen, behoort toch nog 32 procent van de bewoners tot deze groep. Daarnaast is het aantal hoge inkomens met 6 procentpunten gestegen tot 16 procent (tabel 3.1). Uiteindelijk blijkt het GWL-terrein dus inderdaad bewoond te worden door huishoudens met uiteenlopende sociaal-economische achtergronden. Ook in de

Staatsliedenbuurt is de sociaal-economische situatie op een aantal punten verbeterd; naast een afname van het aandeel lage inkomens, is het aandeel hoge inkomens daar eveneens toegenomen. Hoewel dezelfde ontwikkelingen zich op stedelijk niveau hebben voorgedaan, blijft die vooruitgang toch achter bij beide gebieden (zie ook tabel 3.1). Verder blijkt met name de Centrale Markt na de ingrepen aantrekkelijk te zijn voor huishoudens met kinderen. Tussen 1995 en 1999 groeide deze groep van 21,9 procent naar 27,9 procent en een medewerker van het wijkcentrum (2001) sprak zelfs over een baby-boom.

Tabel 3.1

Bewonerskenmerken voor en na de ingrepen op het GWL-terrein en in de Staatsliedenbuurt vergeleken met Amsterdam (%).

	Centrale Markt		Staatslieden-Buurt		Amsterdam	
	1995	1999	1995	1999	1995	1999
Huishouden met kinderen	21,9	27,9	11,5	12,2	20,2	20,5
Eén- / tweepers. huishouden	78,1	72,1	88,5	87,8	79,8	79,5
Laag inkomen	50,0	32,0	56,0	48,0	44,0	41,0
Hoog inkomen	10,0	16,0	7,0	10,0	15,0	17,0
Werkloos	36,0	21,0	40,0	28,0	32,0	27,0
Allochtoon	15,0	23,0	23,0	31,0	22,0	30,0
> 65 jaar	14,0	7,0	6,0	6,0	13,0	12,0
Huishoudens (abs)	612	1327	8955	8987	454175	461182
Inwoners (abs)	980	2290	11770	11820	722220	727050

Bron: www.cbs.nl; www.onderzoek-en-statistiek.amsterdam.nl

Laag inkomen: < 1125 Euro netto per maand

Hoog inkomen: > 2250 Euro netto per maand

Samengevat: de ingrepen op het GWL-terrein hebben op een aantal punten positief bijgedragen aan de ontwikkelingen binnen de Staatsliedenbuurt en de Centrale Markt; het grootste deel van de bewoners van de nieuwbouw is afkomstig uit omliggende buurten, het aandeel hoge inkomens is toegenomen en de werkloosheid is gedaald.

Of de ingrepen nu ook van invloed zijn geweest op de mate waarop bewoners aan de buurt gebonden worden, moet echter duidelijk worden aan de hand van de resultaten van de enquête. Zo wordt gekeken of mensen hun activiteiten daadwerkelijk binnen de buurt ontwikkelen en welke factoren daarmee samenhangen.

3.3 Ondiep

Het tweede woongebied dat in dit onderzoek centraal staat, is de buurt Ondiep in Utrecht. Deze buurt valt binnen de wijk Noordwest en ligt, net als de Amsterdamse Staatsliedenbuurt, tegen het centrum van de stad (figuur 3.3).

Van oudsher kan Ondiep omschreven worden als een typische arbeidersbuurt. Zo staan er veel kleine vooroorlogse eengezinswoningen (53 procent) die in hoge dichtheden en langs smalle straatjes tot stand zijn gekomen. Hoewel er voorheen sprake was van een gemengde woon-werk functie, ligt de nadruk momenteel vooral op wonen. Het grootste deel van de woningen wordt beheerd door corporaties (54 procent) en heeft doorgaans een lage huur (Gemeente Utrecht, 2001¹).

Figuur 3.3a

Ligging van wijk Noordwest.

Figuur 3.3b

Ligging van Ondiep in Noordwest.

A = Utrecht Centrum
B = Wijk Noordwest

A = Utrecht Centrum
O = Ondiep

Een belangrijk kenmerk binnen de buurt is de Amsterdamsestraatweg. Deze drukke verkeersader doorsnijdt de hele wijk Noordwest en heeft een belangrijke economische functie. Het is er erg levendig en er zijn veel verschillende soorten voorzieningen te vinden; van Turkse koffiehuisen tot echte stamkroegen en van kleine zelfstandige ondernemers tot grote Nederlandse supermarktketens. Deze Amsterdamsestraatweg kan dan ook terecht de economische 'drager' van het gebied worden genoemd.

Met name het gebied rond deze 'drager' heeft een aantal jaar geleden te maken gekregen met ingrijpende veranderingen. Aanleiding voor deze veranderingen waren verschillende problemen waar Ondiep in de loop der jaren mee te maken had gekregen. Zo was de kwaliteit van zowel de woningvoorraad als de woonomgeving ver onder de maat geraakt. Naast dichtgespijkerde panden en slecht onderhouden woningen, stonden de straten vol met auto's en was er een groot tekort aan groen- en speelvoorzieningen. Aan het begin van de jaren negentig maakte de buurt dan ook een verpauperde indruk (Wijkbureau Noordwest, 1999).

De problemen beperkten zich echter niet tot de gebouwde omgeving. In hoofdstuk 1 kwam al naar voren dat de bevolkingssamenstelling van herstructureringsgebieden vaak wordt gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van lage inkomens, werklozen en allochtonen. Dit was ook het geval in Ondiep. In sociaal-economisch opzicht scoorde de buurt erg laag; maar liefst 52 procent van de huishoudens beschikte in 1995 over een laag inkomen en 42 procent van de bewoners was werkloos (Utrecht: respectievelijk 43 en 25 procent) (www.cbs.nl). Het aandeel allochtonen week daarentegen niet zo drastisch af van het stedelijk gemiddelde; 14,7 procent in Ondiep tegenover 21,1 procent in heel Utrecht. De grootste achterstand deed zich echter voor op het gebied

¹ Gegevens van 'Bestuursinformatie gemeente Utrecht 1999/2001' hebben betrekking op de subwijk Ondiep/2de Daalsebuurt. Dit gebied bestrijkt een groter oppervlak dan de hoofdbuurt Ondiep, waar overige bronnen naar verwijzen.

van onderwijs. In totaal was 23 procent van de leerlingen in Ondiep aangewezen op speciaal onderwijs. Dit was twee keer zoveel als het stedelijk gemiddelde (Gemeente Utrecht, 1999).

Volgens de gemeente werden de problemen onder andere veroorzaakt door de oververtegenwoordiging van goedkope huurwoningen in de buurt, waardoor met name lage inkomens werden aangetrokken. Daarnaast had Ondiep te maken met concurrentie van diverse nieuwbouwlocaties. De ontwikkeling van de grootschalige VINEX-locatie Leidsche Rijn aan de westkant van Utrecht vormde bijvoorbeeld een favoriete bestemming voor draagkrachtige huishoudens. Het vertrek van deze hogere inkomens had tot gevolg dat het aandeel lage inkomens groeide en dat de sociaal-economische situatie binnen de buurt verslechterde.

Ondanks deze problemen, was de bevolking over het algemeen wel te spreken over de sociale samenhang binnen Ondiep. Medewerkers van het wijkbureau zijn ook van mening dat er binnen de buurt altijd een grote mate van sociale controle zichtbaar is geweest (Wijkbureau Noordwest, 1999).

3.3.1 Herstructurering in Ondiep

De gemeente besloot in de loop van de jaren negentig in Ondiep in te grijpen. De nadruk werd daarbij gelegd op verschillende locaties langs de Amsterdamsestraatweg. Men ging ervan uit dat verbeteringen in dit deel van de buurt een positieve uitwerking zouden hebben op de sociale en economische situatie van de rest van het gebied. Het ruimtelijk-economisch motief speelde klaarblijkelijk een grote rol bij de beslissing om over te gaan tot de ingrepen (paragraaf 2.2.1).

De maatregelen waren gericht op het doorbreken van zowel de fysieke als de sociale homogeniteit binnen het gebied; door behoud, herstel en nieuwbouw zou naast de woningvoorraad ook de bevolkingssamenstelling gevarieerder worden. Met name bij nieuwbouw werd in dit kader gestreefd naar een goede balans tussen koop- en huurwoningen. Er moesten woningen in verschillende prijsklassen worden gerealiseerd voor bewoners met verschillende inkomens. Ook de woonomgeving moest worden aangepakt en er werden maatregelen getroffen om de kwaliteit van de openbare ruimte te verbeteren. In dit kader werd de infrastructuur aangepakt, werden bestaande groenelementen opgeknapt en werd het voorzieningenniveau kwalitatief verbeterd.

Naast deze ruimtelijke ingrepen werd echter ook aandacht besteed aan sociale zaken. Daarbij werd de nadruk gelegd op een buurtgerichte aanpak. Goed overleg met betrokkenen en het actief inzetten van bewoners bij bepaalde ingrepen, werden gezien als nuttige middelen om de sociale situatie binnen de buurt positief te beïnvloeden (Wijkbureau Noordwest, 1999).

3.3.2 De Plantage

Zoals gezegd hadden de ingrepen betrekking op verschillende locaties binnen Ondiep. Eén van die locaties was het voormalige slachthuisterrein. Dit gebied, tegenwoordig aangeduid als 'De Plantage', onderging in het kader van de ingrepen een functieverandering en vormt het tweede onderzoeksgebied in dit rapport (figuur 3.4).

Het slachthuisterrein, daterend uit 1897, was binnen de muren ongeveer 3,5 hectare groot. Het komt maar zelden voor dat in een dichtbebouwde woonwijk als Ondiep een terrein met zulke afmetingen vrijkomt. In 1994 werd een begin gemaakt met de sloop van de oude gebouwen. De drie poortgebouwen die bij het slachthuiscomplex hoorden, werden gehandhaafd: één van de gebouwen huisvest momenteel het wijkbureau en het

Bouwbureau Noord, terwijl in de overige panden een politiepost en een restaurant gevestigd zijn. De rest van het terrein kreeg een woonfunctie en werd tussen 1994 en 1996 bebouwd met in totaal 306 woningen.

Figuur 3.4

Ligging van de Plantage binnen Ondiep.

Net als in Amsterdam bestaat de nieuwbouw bij de Plantage uitsluitend uit meergezinswoningen. Deze zijn tot stand gekomen in vier blokken en gerealiseerd rond een centraal plein. Verder vormt het ouderencomplex een bijzonder element. Dit complex is ondergebracht in een blok waar naast 19 sociale koopwoningen, ook 58 huurwoningen voor bewoners vanaf 55 jaar en 40 appartementen met zorgvoorzieningen zijn gerealiseerd. Deze voorzieningen bevinden zich in het dienstencentrum op de begane grond. De overige blokken bestaan, evenals in de Amsterdamse situatie, vrijwel geheel uit koop- óf uit sociale huurwoningen. Ook hier is de verhouding koop/huur enigszins gelijk verdeeld (43 procent koopwoningen en 57 procent huurwoningen²) (Stichting Sociale Huisvesting, 2001).

De maatregelen hadden echter niet alleen betrekking op de woningvoorraad. Zoals al werd aangegeven, wordt de openbare ruimte bij de Plantage gekenmerkt door een centraal plein. Dit schept letterlijk en figuurlijk ruimte tussen de dichte bebouwing van het omliggende gebied en het drukke verkeer van de Amsterdamsestraatweg. Naast de vele voorzieningen, zoals het zorgcentrum voor ouderen, winkels, kantoren en een bibliotheek, moest het mogelijkheden bieden voor het organiseren van allerlei activiteiten. Zo zou de wekelijkse markt in Ondiep verplaatst worden naar het plein en zouden er 's zomers verschillende festiviteiten kunnen plaatsvinden. Verder is achter de bebouwing een veldje aangelegd met voorzieningen voor kleine kinderen en waar jongeren kunnen voetballen (Wijkbureau Noordwest, 1999).

² Een blok met 72 premiekoopwoningen, een blok met 74 sociale huurappartementen en tenslotte een blok met 40 sociale koop- en 2 sociale huurwoningen.

3.3.3 Huidige situatie

De gemeente probeerde via ingrepen in de woningvoorraad zowel de ruimtelijke als de sociaal-economische situatie binnen Ondiep te verbeteren. Zo moest de eenzijdige woningvoorraad doorbroken worden om onder andere de bevolkingssamenstelling gevarieerder te maken.

Zijn de verwachtingen ook daadwerkelijk uitgekomen? Is de bevolkingssamenstelling binnen Ondiep inderdaad veranderd en hebben bewoners na de ingrepen een andere mening over de buurt?

Anno 2002 zijn de ingrepen rond de Plantage reeds enige tijd afgerond en zouden eventueel opgetreden veranderingen dus zichtbaar moeten zijn. Op het gebied van de woningvoorraad is de situatie inderdaad veranderd. Zo is in voorgaande paragraaf al aan de orde gekomen dat de nieuwbouw rond de Plantage uitsluitend bestaat uit meergezinswoningen. Het aandeel flats is binnen Ondiep dan ook met 5 procentpunten gestegen naar 11 procent. Daarnaast is de gemiddelde woningkwaliteit als gevolg van de nieuwbouw verbeterd. Zo is onder andere de gemiddelde woningoppervlakte per persoon met twee vierkante meter gestegen naar 25m². Een derde verandering in de woningvoorraad wordt zichtbaar in de eigendomsverhoudingen. Onder andere door de nieuwbouw en de verkoop van particuliere huurwoningen is het aandeel koopwoningen gestegen (van 28 naar 33 procent). Ondanks deze toename blijft de corporatiehuur echter sterk vertegenwoordigd en zeer gewild en reëmt de buurt op woningmarktgebied nog altijd een gemiddelde positie binnen de stad in; de koopprijzen liggen onder het gemiddelde.

De ruimtelijke ingrepen waren echter niet alleen bedoeld om de woonomgeving aantrekkelijker te maken. Zo wilde de gemeente ook de sociaal-economische homogeniteit binnen Ondiep doorbreken. Niet alleen moesten hoge inkomens naar de buurt worden getrokken, ook moest deze groep de mogelijkheid worden geboden hun wooncarrière binnen de buurt af te ronden. Hoewel bewoners uit de buurt, in tegenstelling tot de Amsterdamse situatie, geen voorrang kregen bij de toewijzing, wordt een groot deel van de nieuwbouwwoningen uiteindelijk toch bewoond door huishoudens uit Ondiep of omliggende buurten (74 procent van de ouderenwoningen en 40,3 procent van de premie-koopwoningen³). Huishoudens van elders werden mogelijk tegengehouden door het slechte imago van de buurt (Gesprek medewerker Woningnet, 2001).

Andere ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan op het gebied van de samenstelling van de buurtbevolking, kunnen worden afgeleid uit tabel 3.2. Allereerst blijkt het aandeel lage inkomens na de ingrepen enigszins te zijn gestegen. Dit kan mogelijk samenhangen met de forse toename van het aantal niet-Nederlanders in de andere delen van Ondiep. Verder is er een afname zichtbaar van huishoudens met kinderen. Hun plaats is in veel gevallen ingenomen door één- of tweepersoonshuishoudens. Naast de individualisering, die op veel plaatsen voor dergelijke veranderingen zorgt, hangt deze ontwikkeling waarschijnlijk samen met het feit dat de ingrepen voor een groot deel op ouderen gericht zijn; 32 procent van de nieuwbouw bestaat immers uit seniorenwoningen en het aandeel ouderen in de buurtbevolking is met 1,5 procentpunt gestegen tot 14,5 procent (Utrecht: van 13,0 naar 11,8 procent). Daarnaast bestaat de rest van de nieuwbouw uit meergezinswoningen en wordt de overige voorraad in de buurt gekenmerkt door kleine woningen. Deze woonvormen trekken blijkbaar eerder jonge kinderloze starters dan gezinnen met kinderen. Een andere verklaring voor de

³ Gegevens over de herkomst van huishoudens van overige woningen ontbreken.

afname van het aantal huishoudens met kinderen kan samenhangen met de kwaliteit van de aanwezige voorzieningen. Daarbij moet dan met name gedacht worden aan het aanbod van speelgelegenheden en jongerenvoorzieningen. Ondanks enkele verbeteringen zijn veel bewoners hier ook na de ingrepen nog erg ontevreden over. Ook op het gebied van het onderwijs is de situatie niet verbeterd; na de ingrepen is het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs zelfs met 2 procent gestegen (Gemeente Utrecht, 2001).

Tabel 3.2

Bewonerskenmerken voor en na de ingrepen in Ondiep vergeleken met Utrecht (%).

	Ondiep		Utrecht	
	1995	2001	1995	2001
Huishouden met kinderen	33,7	29,0	20,8	20,3
Eén- / tweepers. huishouden	66,3	71,0	79,2	79,7
Laag inkomen ¹	52,0	54,0	43,0	39,0
Hoog inkomen ¹	6,0	6,0	15,0	17,0
Werkloos ¹	42,0	37,0	25,0	21,0
Allochtoon	14,7	27,6	12,1	29,8
> 65 jaar	13,0	14,5	13,0	11,8
Verhuisceneigd ²	26,0	22,0	29,0	26,0
> 5 jaar op zelfde adres	36,1	53,1	45,4	44,0
Huishoudens (abs)	3435	3316	144581	159587
Inwoners (abs)	6600	5986	235630	256404

Bron: www.cbs.nl; Gemeente Utrecht, 1995; Gemeente Utrecht, 2001; Gemeente Utrecht, 2001.

Laag inkomen: < 1125 Euro netto per maand

Hoog inkomen: > 2250 Euro netto per maand

1 Cijfers uit laatste kolom hebben betrekking op 1999

2 Cijfers hebben betrekking op heel Ondiep

Er hebben zich echter ook positieve ontwikkelingen voorgedaan. Zo is het aandeel werklozen in Ondiep sterker gedaald dan in Utrecht als geheel. Uit de tabel blijkt verder dat de verhuisceneigdheid na de ingrepen is afgenomen. Het sociale leefklimaat heeft dan ook een positieve ontwikkeling doorgemaakt; het rapportcijfer van buurtbewoners over de sociale samenhang binnen Ondiep is tussen 1996 en 2000 met 0,4 punten gestegen tot een 6,0 (Utrecht: 5,8).

In het voorgaande hoofdstuk werd al gewezen op het feit dat het verblijfsduurperspectief van een huishouden van invloed kan zijn op het activiteitenpatroon van de leden; huishoudens met een lang verblijfsduurperspectief ontwikkelen mogelijk meer activiteiten binnen de buurt dan huishoudens die aan het begin van hun wooncarrière staan (paragraaf 2.3.2). Aan de hand van gegevens over de mate van participatie binnen de buurt, blijkt het aantal actieve bewoners binnen Ondiep na de ingrepen inderdaad te zijn toegenomen (van 21 naar 24 procent). Ook het aandeel bewoners dat zich

verantwoordelijk voelt voor de buurt is met 7 procentpunten gestegen tot 86 procent (Gemeente Utrecht, 2001).

Een andere factor die van invloed zou zijn op het activiteitenpatroon, is de samenstelling van een huishouden; de aanwezigheid van kinderen zou de binding met het woongebied versterken. Hoewel het aantal huishoudens met kinderen in Ondiep is afgenomen en voor een deel is vervangen door kleinere huishoudens, wordt in plaats van een afname echter een toename van de activiteiten binnen de buurt zichtbaar. Dit hangt mogelijk samen met het feit dat het ouderencentrum bij de Plantage goed wordt bezocht; er worden van tijd tot tijd bingoavonden georganiseerd en ook de mogelijkheid om er een maaltijd te nuttigen blijkt populair. De winkeliers rond het plein hebben het daarentegen veel moeilijker. Een medewerker van het wijkbureau verklaarde dan ook dat het winkelcentrum te weinig bezoekers trekt en in de loop der jaren onder druk is komen te staan. Ook wordt het plein niet optimaal gebruikt; de ondergrond blijkt niet geschikt voor marktkraampjes en afgezien van enkele activiteiten in de zomer, is er verder weinig te beleven (Gesprek medewerker wijkbureau Noordwest, 2001).

De precieze oorzaken van de genoemde ontwikkelingen zijn moeilijk te achterhalen; waarom voelen bewoners zich wel verantwoordelijk voor de buurt, maar maken zij te weinig gebruik van de gerealiseerde winkelvoorzieningen? De gunstige ligging van Ondiep ten opzichte van het stadscentrum, zou een mogelijke verklaring kunnen vormen. Of dit ook daadwerkelijk het geval is, zullen de resultaten van de enquête duidelijk moeten maken. De uitkomsten van het empirisch onderzoek moeten daarnaast inzicht geven in bepaalde eigenschappen van de bewoners van de Plantage; maken zij veel of weinig gebruik van buurtvoorzieningen en bestaat daarin een onderscheid tussen hoge en lage inkomens? Deze en andere vragen komen verderop in het rapport aan de orde.

3.4 Conclusie

Aan de hand van de bevindingen in deze paragraaf kan nu antwoord worden gegeven op de onderzoeksvraag die aan het begin van dit hoofdstuk aan de orde werd gesteld:

Hoe kan de bevolking van de in het onderzoek betrokken herstructureringsgebieden voor en na de herstructureringsingrepen worden gekenschetst?

Om deze vraag te beantwoorden, is stilgestaan bij de situatie binnen de woongebieden die in dit onderzoek centraal staan; de Staatsliedenbuurt in Amsterdam en Ondiep in Utrecht. Per buurt zijn de achtergronden bij de ingrepen bekeken en is een deel van de uitkomsten geanalyseerd. Zo is aandacht besteed aan de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden op het gebied van zowel de woningvoorraad als de bevolkingssamenstelling. Daarnaast is gekeken of deze ontwikkelingen aansluiten bij de verwachtingen.

In de onderzochte woongebieden bleken de ingrepen in eerste instantie gericht op de woningvoorraad. De betrokken gemeenten gingen ervan uit dat op deze manier zowel de ruimtelijke als de sociaal-economische situatie binnen de aangewezen buurt zouden verbeteren. Naast maatregelen op het gebied van de bestaande bebouwing, kwam dit tot uiting in de vorm van een nieuwbouwproject. In beide gevallen kreeg een oud bedrijventerrein een woonfunctie. Er zijn meergezinswoningen gerealiseerd, waarbij is gestreefd naar een gelijke verdeling tussen huur- en koopwoningen.

Hoewel de ingrepen in beide onderzoeksgebieden in ruimtelijk opzicht veel overeenkomsten vertonen, bestaan er ook enkele noemenswaardige verschillen. Allereerst zijn de nieuwbouwterreinen op uiteenlopende wijzen ingevuld. Plannenmakers in Amsterdam hebben bewust geen voorzieningen op het terrein gerealiseerd, met als doel de economische situatie in de aangrenzende Staatsliedenbuurt een positieve impuls te geven. Het voorzieningenbestand in het gebied rond de Utrechtse nieuwbouw werd daarentegen juist uitgebreid. Ook heeft het project bij de Staatsliedenbuurt een milieuvriendelijke inslag, terwijl het autoluwe karakter en het vele groen rond de Plantage in Utrecht ontbreken. Dit verschil hangt mogelijk samen met de doelgroep waarvoor is gebouwd. In het geval van de Plantage is een groot deel van de woningen namelijk bestemd voor ouderen, terwijl de nieuwbouw in Amsterdam juist is gericht op gezinnen met kinderen.

Naast deze ruimtelijke verschillen zijn de nieuwbouwwoningen ook op uiteenlopende wijze aan de bewoners toegewezen. Zo werd in het Amsterdamse project, in tegenstelling tot Utrecht, voorrang verleend aan huishoudens die langere tijd in het gebied woonden. Ondanks dit onderscheid bleek een meerderheid van de bewoners in beide gevallen uit omliggende buurten te komen; in het geval van Ondiep zijn huishoudens van elders mogelijk tegengehouden door het slechte imago van de buurt.

Verder zijn de ingrepen op diverse manieren van invloed geweest op de sociaal-economische situatie van de betrokken buurten. Zo is er in de Staatsliedenbuurt een algemene verbetering zichtbaar geworden; het aandeel lage inkomens is na de ingrepen gedaald, terwijl de hoge inkomens in aantal zijn toegenomen. Dit laatste geldt ook voor huishoudens met kinderen. Het kindvriendelijke karakter van het Amsterdamse nieuwbouwterrein vormt hiervoor een aannemelijke verklaring. De situatie in Utrecht laat daarentegen een andere ontwikkeling zien; naast een afname van huishoudens met kinderen en een toename van ouderen, is het aantal lage inkomens na de ingrepen gestegen en is het aantal hoge inkomens gelijk gebleven.

De ingrepen hebben in beide onderzoeksgebieden duidelijk verschillende effecten teweeggebracht; hoewel de ruimtelijke maatregelen overeenkomsten vertonen, lopen de ontwikkelingen ten aanzien van de bevolkingsamenstelling uiteen. Of deze en andere zaken van invloed zijn op het activiteitenpatroon van de bewoners, zal in de rest van dit rapport aan de orde komen.

4 Resultaten van het onderzoek: het belang van de buurt

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal aandacht worden besteed aan het belang van de buurt in het leven van haar bewoners en de manier waarop herstructurering dit belang kan beïnvloeden. Er zal een antwoord worden gezocht op de tweede en derde onderzoeksvraag die in hoofdstuk 1 als volgt werden geformuleerd:

Welke rol speelt de buurt in het leven van bewoners die reeds voor de herstructureringsingrepen in de buurt woonachtig waren, in hoeverre is deze rol na de ingrepen veranderd en waardoor worden de huidige rol en de veranderingen verklaard?

Welke rol speelt de buurt in het leven van bewoners die na de herstructureringsingrepen in de buurt zijn komen wonen en waardoor wordt deze rol verklaard?

Centraal in dit hoofdstuk staan de uitkomsten van het veldwerk dat in het kader van dit onderzoek binnen de beschreven herstructureringsgebieden is uitgevoerd. Op het GWL-terrein en de Plantage zijn in de periode van 21 januari tot en met 8 februari 2002 respectievelijk 405 en 306 huishoudens benaderd (79,3 procent van het totale woningbestand⁴). Om de respons te verhogen is bij verspreiding van de enquête gekozen voor een persoonlijke benadering; de vragenlijsten werden door ingehuurde enquêteurs persoonlijk afgegeven en opgehaald. Dit heeft uiteindelijk geleid tot een totale respons van 52,3 procent: 59,3 procent op het GWL-terrein en 43,1 procent op de Plantage⁵ (een totaal van 372 respondenten). Met deze uitkomsten kan een goed beeld worden gegeven van de situatie ter plaatse en kan bekeken worden op welke wijze de buurt een rol speelt in het leven van verschillende typen huishoudens en of herstructureringsingrepen van invloed zijn op deze rol.

Om iets over bovenstaande zaken te kunnen zeggen, worden de activiteitenpatronen van de oude en de nieuwe bewoners afzonderlijk bekeken (paragraaf 4.3 en 4.4). In de volgende paragraaf komen echter eerst enkele relevante kenmerken van de buurtbevolking aan de orde; hebben de herstructureringsingrepen daadwerkelijk veranderingen in de bevolkingssamenstelling veroorzaakt en bestaan er op dat gebied verschillen tussen de onderzoeksbuurten?

⁴ Bij de Plantage zijn alle huishoudens benaderd; 306 in totaal. Op het GWL-terrein is uit het totale woningbestand van 591 woningen een a-selecte steekproef getrokken van 405 adressen.

⁵ De non-respons was in Utrecht hoger dan in Amsterdam. Het grote aandeel ouderen bij de Plantage vormt hiervoor een mogelijke verklaring; 44,3 procent van de respondenten is ouder dan 56 jaar en in veel gevallen bleek deze groep niet geïnteresseerd in een onderzoek of had het idee dat zijn of haar mening toch niet werd gehoord. Daarnaast waren veel huishoudens aanhoudend niet thuis.

4.2 Oude en nieuwe bewoners vergeleken

Zoals in hoofdstuk 2 is aangegeven, behoren respondenten die na de ingrepen binnen de buurt zijn verhuisd tot de groep *oude bewoners*. Huishoudens die na de ingrepen in de betreffende buurt zijn komen wonen, vallen onder de *nieuwe bewoners*. Een meerderheid van de respondenten blijkt tot de laatste groep te behoren; maar liefst tweederde van de ondervraagde huishoudens woonde voor de ingrepen nog elders. Volgens de doelen van het herstructureringsbeleid zouden deze nieuwkomers een eind moeten maken aan de schijnbaar problematische situatie binnen de betreffende buurten; ingrepen in de woningvoorraad moeten maatschappelijke effecten veroorzaken, door onder andere een heterogene bevolkingssamenstelling te creëren (Kleinhans, 2001). Of de sociaal-economische situatie daadwerkelijk is verbeterd, kan aan de hand van tabel 4.1 worden bekeken.

Tabel 4.1
Oude en nieuwe bewoners per onderzoeksgebied vergeleken (%).

	GWL-terrein		Plantage		Totaal	
	Oud	Nieuw	Oud	Nieuw	Oud	Nieuw
Laag inkomen	17,9	5,8	35,5	22,0	22,6	11,8
Midden inkomen	53,5	32,6	45,1	50,0	51,3	39,1
Hoog inkomen	28,6	61,6	19,4	28,0	26,1	49,1
Laag opgeleid	22,1	17,8	73,5	45,8	36,7	28,6
Gemiddeld opgeleid	9,3	5,9	11,8	14,6	10,0	9,3
Hoog opgeleid	68,6	76,3	14,7	39,6	53,3	62,1
Werkzoekend / Arbeidsongeschikt	5,8	1,3	5,9	3,1	5,8	2,0
Werkend	81,4	90,1	35,3	57,3	68,3	77,4
Anders	12,8	8,6	58,8	60,4	25,9	20,6
Huurder	55,2	25,0	58,8	51,6	56,2	35,2
Eigenaar-bewoner	44,8	75,0	41,2	48,4	43,8	64,8
Huishouden met kinderen	52,9	54,6	27,3	11,5	45,8	37,9
Eén- / tweepers. huishouden	47,1	45,4	72,7	88,5	54,2	62,1
< 56 jaar	95,4	92,8	52,9	56,2	83,5	78,6
> 56 jaar	4,6	7,2	47,1	43,8	16,5	21,4
Nederlands	87,2	94,7	88,2	91,7	87,5	93,5
Niet-Nederlands	12,8	5,3	11,8	8,3	12,5	6,5
Totaal (abs)	87	152	34	96	121	248

Bron: bewonersenquête 2002

Laag inkomen: < 1125 Euro netto per maand
Hoog inkomen: > 2250 Euro netto per maand

Laag opgeleid: middelbare school of lager
Hoog opgeleid: HBO of Universiteit

Aan de hand van de totaalcijfers in de tabel kan gezegd worden dat de nieuwe bewoners over het algemeen inderdaad een gunstige invloed hebben; in tegenstelling

tot de oude bewoners heeft een meerderheid van de nieuwkomers een hoog inkomen, een hoog opleidingsniveau, een baan en een koopwoning⁶.

Hoewel de komst van de nieuwe bewoners op het eerste gezicht dus 'positieve' ontwikkelingen veroorzaakt, werd in hoofdstuk 3 al duidelijk dat de ingrepen per herstructureringsgebied uiteenlopende gevolgen kunnen hebben (tabel 3.1 en 3.3). In tegenstelling tot de Staatsliedenbuurt, waar de sociaal-economische situatie na de nieuwbouw op het GWL-terrein is verbeterd, laat de situatie in Ondiep bijvoorbeeld een heel ander beeld zien; naast een afname van huishoudens met kinderen en een toename van het aandeel ouderen, is het aantal lage inkomens binnen de buurt na de ingrepen gestegen en het aantal hoge inkomens gelijk gebleven.

Dat de gebieden van elkaar verschillen, wordt ook duidelijk aan de hand van tabel 4.1. Het inkomens- en opleidingsniveau van zowel de oude als de nieuwe bewoners is op het GWL-terrein bijvoorbeeld aanzienlijk hoger dan bij de Plantage. Hetzelfde geldt voor de arbeidsmarktsituatie; meer dan driekwart van de Amsterdamse respondenten heeft een baan (82 procent van de oude bewoners en 90 procent van de nieuwe bewoners), terwijl dit in Utrecht voor slechts de helft van de respondenten geldt (respectievelijk 35 en 57 procent)⁷.

Een mogelijke verklaring voor het geconstateerde onderscheid wordt gevormd door de achterliggende ideeën bij de ingrepen; de nieuwbouw bij de Plantage was immers gedeeltelijk bedoeld voor ouderen, waardoor bijna de helft van de ondervraagde huishoudens ouder is dan 55 jaar. Een groot verschil met de bewoners van het Amsterdamse nieuwbouwterrein, waar slechts 6 procent van de respondenten tot deze categorie behoort. Dit verschil in leeftijdsopbouw heeft duidelijk gevolgen voor de sociaal-economische situatie in beide gebieden; 'ouderen' zijn in veel gevallen laag opgeleid en meestal niet (meer) actief op de arbeidsmarkt. Hoge inkomens zijn bij deze groep dan ook eerder uitzondering dan regel. Daarnaast hebben 'ouderen' over het algemeen geen thuiswonende kinderen meer.

Samengevat kan gezegd worden dat de nieuwe bewoners over het algemeen inderdaad een gunstige invloed hebben gehad op de bevolkingssamenstelling van de onderzoeksgebieden; door de sociaal-economische achtergrond van de nieuwkomers is een heterogene bewonersgroep ontstaan. De gevolgen van de ingrepen lopen per onderzoeksgebied echter uiteen.

Of deze zaken ook van invloed zijn op het tot stand komen van de gewenste integratie, zal uit de rest van dit hoofdstuk moeten blijken. In hoofdstuk 2 werd al stilgestaan bij factoren die van invloed zouden zijn op het activiteitenpatroon. Daarbij werd onder andere aandacht besteed aan de sociaal-economische achtergrond van een huishouden. Wanneer uit de enquête naar voren komt dat hoge inkomens daadwerkelijk meer activiteiten buiten de buurt ontwikkelen, bestaat de mogelijkheid dat oude en nieuwe bewoners eerder *langs* elkaar leven dan *met* elkaar.

⁶ De bewonersgroepen verschillen significant op het gebied van het inkomen en de eigendomsverhoudingen; de p-waarde van de chi² die betrekking heeft op deze verschillen, bedraagt in beide gevallen 0,000.

⁷ De onderzoeksgebieden verschillen significant op het gebied van inkomen, opleidingsniveau, huishoudenssamenstelling, leeftijd en eigendomsverhoudingen; de p-waarde van de chi² die betrekking heeft op deze verschillen, bedraagt in alle gevallen 0,000.

4.3 Oude bewoners: activiteitenpatroon en buurtbinding

In deze paragraaf wordt ingegaan op de rol die de buurt speelt in het leven van bewoners die al voor de herstructureringsingrepen in één van de onderzoeksbuurten woonden. Waar ondernemen deze oude bewoners hun activiteiten en op welke manier voelen zij zich gebonden aan de buurt? Naast het huidige belang van de buurt, wordt echter ook gekeken naar de wijze waarop herstructurering dit belang heeft beïnvloed: zijn bewoners tevreden over de ingrepen en voelen zij zich nu meer betrokken bij de buurt? Verder zal bekeken worden of er verschillen bestaan tussen beide onderzoeksgebieden.

In hoofdstuk 2 is verondersteld dat zowel het activiteitenpatroon als de buurtbinding van een huishouden worden beïnvloed door enerzijds de sociale en de gebouwde omgeving (sociaal-economische en sociaal-culturele bevolkingssamenstelling, woning, voorzieningenaanbod, locatie t.o.v. het stadscentrum, visuele uitstraling/reputatie) en anderzijds persoonlijke en huishoudenskenmerken (huishoudenssamenstelling, verblijfsduurperspectief, herkomst, inkomen, opleidingsniveau, arbeidsmarktsituatie en leeftijd).

Bepaalde kenmerken van een huishouden zouden volgens de veronderstellingen dus van invloed zijn op het activiteitenpatroon van de leden; met name één- en tweepersoonshuishoudens met een hoog inkomen zouden eerder op de hele stad georiënteerd zijn dan bijvoorbeeld werklozen, laag opgeleiden, ouderen en huishoudens met kinderen (Blauw, 1986). Dit leidt tot de aanname dat oorspronkelijke bewoners van herstructureringsgebieden de meeste activiteiten binnen de eigen buurt verrichten; zij zouden immers tot de lagere sociaal-economische klasse behoren. Naast deze huishoudenskenmerken zou het activiteitenpatroon ook beïnvloed worden door bepaalde aspecten van de gebouwde en de sociale omgeving; gelijkgezinden communiceren gemakkelijker met elkaar dan mensen die weinig met elkaar gemeen hebben (Blauw, 1986 & Musterd, 1998). Door in herstructureringsgebieden sociale woningbouw en koopwoningen door elkaar te realiseren, ontstaat dus het gevaar dat sociale integratie uitblijft en dat de betrokkenheid bij de buurt niet versterkt zal worden.

4.3.1 Activiteitenpatroon en buurtbinding

Voordat gecontroleerd wordt of de hierboven genoemde zaken van toepassing zijn op de oude bewoners van de onderzochte herstructureringsgebieden, wordt eerst bekeken waar deze bewoners verschillende activiteiten verrichten. Beperken zij zich tot het nieuwbouwt terrein of zijn zij breder georiënteerd? Aan de hand van tabel 4.2 wordt om te beginnen een tweedeling tussen de activiteiten zichtbaar; tegenover de zogenaamde vanzelfsprekende activiteiten (bezoeken aan buurtwinkels, basisscholen en openbare instellingen, zoals bank of postkantoor), die voornamelijk binnen de eigen buurt worden verricht, staan de bezigheden die in de vrije tijd worden ondernomen, zoals bezoeken aan vrienden en familie. Voor deze laatste zaken zijn de oude bewoners duidelijk minder op het woongebied gericht.

Wat daarnaast opvalt is het feit dat beide gebieden op een aantal punten van elkaar verschillen⁸. Zo maakt meer dan driekwart van de bewoners in Amsterdam gebruik van

⁸ De onderzoeksgebieden verschillen significant op het gebied van bank- en postkantoorgebruik, gebruik van winkels voor dagelijkse boodschappen, het verenigingsleven en het basisonderwijs; de p-waarde van de χ^2 die betrekking heeft op deze verschillen, bedraagt respectievelijk 0,000; 0,000;

de aanwezige winkelvoorzieningen in de Staatsliedenbuurt; door afwezigheid op het GWL-terrein zijn zij daar min of meer op aangewezen. In Utrecht daarentegen, waar rond de Plantage een compleet winkelcentrum is gerealiseerd, zijn de bewoners voor hun dagelijkse boodschappen in veel mindere mate afhankelijk van de aangrenzende buurt; hoewel een ruime meerderheid van de respondenten hiervoor binnen de eigen buurt blijft, maakt slechts 11 procent van hen gebruik van voorzieningen in het aangrenzende Ondiep. De rest van deze groep, meer dan driekwart, richt zich op het aanbod rond de Plantage.

Tabel 4.2

Locaties waar oude bewoners bepaalde activiteiten verrichten, per onderzoeksgebied vergeleken (%).

	Amsterdam			Utrecht		
	GWL-terrein	Staatsliedenbuurt	Elders	Plantage	Ondiep	Elders
Bezoek aan bank/postkantoor	-	68,8	31,2	29,0	58,1	12,9
Bezoek aan winkels voor dagelijkse boodschappen	-	85,5	14,5	79,4	11,8	8,8
Bezoek aan café/restaurant	5,4	35,1	59,5	12,5	43,8	43,7
Bezoek aan vrienden/familie	11,0	24,7	64,3	9,1	45,5	45,4
Recreatie	9,9	53,5	36,6	6,3	56,3	37,4
Verenigingsleven	-	39,4	60,6	-	63,2	36,8
Basisonderwijs	-	61,1	38,9	-	100	-

Bron: bewonersenquête 2002

N = 121

Ook ten aanzien van het basisonderwijs lopen de cijfers voor beide gebieden uiteen. Hoewel bewoners van de Plantage dit keer wel in ruime mate gebruik maken van het aanbod binnen Ondiep, kijken respondenten op het GWL-terrein vaker uit naar elders; bijna een derde van de kinderen tussen 4 en 12 jaar volgt basisonderwijs buiten de Staatsliedenbuurt. Aan de hand van de enquête is duidelijk geworden dat de keuze van de ouders vooral wordt beïnvloed door het onderwijsaanbod; het ontbreken van Montessori-onderwijs binnen de Staatsliedenbuurt, is voor veel respondenten reden om uit te kijken naar elders. Daarnaast hebben sommige jonge ouders geen keus; de babyboom op het GWL-terrein heeft lange wachtlijsten voor zowel crèches als kleuteronderwijs veroorzaakt.

Een laatste opvallend verschil tussen de onderzochte nieuwbouwprojecten bestaat op het gebied van het verenigingsleven. In Utrecht zijn de respondenten hiervoor duidelijk meer op de buurt gericht dan in Amsterdam. Respectievelijk 63 en 39 procent van de

0,05 en 0,02.

respondenten die lid is van een vereniging blijft hiervoor binnen de eigen buurt. Ook dit keer vormt de leeftijdsopbouw bij de Plantage een verklaring. Zo kan aan de hand van tabel 4.3 de eerder geformuleerde veronderstelling, dat de leeftijd van een individu van invloed zou zijn op het activiteitenpatroon, worden bevestigd⁹.

Tabel 4.3

Bewonerskenmerken en activiteiten die oude bewoners van het GWL-terrein en de Plantage binnen respectievelijk de Staatsliedenbuurt en Ondiep verrichten (%).

	Bezoek aan				Overig		
	Bank/ postkantoor	Café/ restaurant	Vrienden/ familie	Winkels (dag.)	Recreatie	Vereniging	Basis- onder- wijs
Laag inkomen	76,1	50,0	60,0	100	68,8	76,9	66,7
Hoog inkomen	76,8	48,1	34,5	86,2	48,1	22,2	58,8
Laag opgeleid	73,0	52,2	57,1	90,5	70,9	72,0	92,9
Hoog opgeleid	72,1	40,0	28,1	84,2	59,3	29,2	33,3
Werkzoekend / Arbeidsongeschikt	71,4	75,0	40,0	71,4	80,0	50,0	*
Werkend	70,3	38,0	33,3	84,0	60,9	31,3	47,7
Huurder	73,8	52,2	51,0	92,2	73,3	66,7	48,4
Eigenaar-bewoner	74,5	34,1	28,3	81,1	52,4	28,0	60,9
Huishouden met kinderen	70,8	48,8	55,6	92,3	74,4	55,6	53,7
Eén- / tweepers. huishouden	75,9	37,0	27,1	82,5	51,2	43,8	*
< 56 jaar	70,8	41,0	38,6	85,6	63,6	40,0	*
> 56 jaar	89,5	71,4	50,0	95,6	60,0	75,0	*
Nederlands	72,4	43,0	38,8	87,4	59,7	45,8	43,2
Niet-Nederlands	90,0	45,5	50,0	85,7	90,0	75,0	100,0
Totaal (abs)	80	39	38	102	55	54	38

Bron: bewonersenquête 2002

N = 121

* geen gegevens of niet van toepassing

Naast de ruimtelijke omgeving, blijken ook bepaalde persoonlijke en huishoudenskenmerken van invloed op verschillende activiteiten¹⁰. De tabel toont dat in

⁹ De gebieden worden gezamenlijk bekeken, zodat de tabel niet te groot en daardoor onduidelijk wordt.

¹⁰ Bezoeken aan café of restaurant worden beïnvloed door de huishoudenssamenstelling. De sterkte van het verband, aangegeven met Cramèr's V (V=0 geen verband; V=0,5 matig verband en V=1 perfect verband) bedraagt 0,1. Het onderhouden van sociale contacten (bezoeken aan vrienden of familie) binnen dan wel buiten de buurt wordt beïnvloed door het opleidingsniveau, de huishoudenssamenstelling en de eigendomsverhoudingen; de waarde van de sterkte van het verband bedraagt respectievelijk 0,3; 0,3 & 0,2. Het recreatiegedrag wordt beïnvloed door de huishoudenssamenstelling en de eigendomsverhoudingen; de waarde van de sterkte van het verband bedraagt 0,2. Het verenigingsleven wordt beïnvloed door het inkomen, het opleidingsniveau, de arbeidsmarktsituatie, de leeftijd en de eigendomsverhoudingen; de waarde van de sterkte van het verband bedraagt respectievelijk 0,4; 0,5; 0,5; 0,3 & 0,4. Tenslotte wordt de locatie van het basisonderwijs beïnvloed door het opleidingsniveau en de nationaliteit; de waarde van de sterkte van het verband bedraagt 0,4.

tegenstelling tot de sociaal-economisch sterkere huishoudens, een meerderheid van de lage inkomens, laag opgeleiden en werklozen de meeste activiteiten binnen de buurt verricht. Hetzelfde geldt voor ouderen, huishoudens met kinderen, niet-Nederlanders en bewoners van een huurwoning. Tweederde van de lage inkomens onderhoudt de meeste sociale contacten bijvoorbeeld binnen de buurt; een verschil van meer dan 25 procentpunten met de hoge inkomens.

Uit het voorgaande kan geconcludeerd worden dat het activiteitenpatroon van bewoners die voor de ingrepen al binnen de onderzochte buurten woonden, inderdaad samenhangt met bepaalde persoonlijke en huishoudenskenmerken. Zo zijn ouderen en huishoudens met kinderen bijvoorbeeld eerder lid van een vereniging binnen de eigen buurt dan één- of tweepersoonshuishoudens en jongeren. Daarnaast speelt de ruimtelijke omgeving een rol. Het aanwezige voorzieningenaanbod is bijvoorbeeld van invloed op het gedrag van de respondenten; wanneer er winkelveorzieningen op het nieuwbouwt terrein aanwezig zijn, maken bewoners minder gebruik van voorzieningen in de omliggende buurt.

Buurtbinding

Naast het activiteitenpatroon, wordt de rol van de buurt ook bepaald door de binding met het woongebied. Welke factoren zijn van invloed op deze buurtbinding en verschillen de onderzoeksgebieden ook nu van elkaar?

Tabel 4.4 laat zien dat er bij meer dan de helft van de oude bewoners, zoals verwacht, een sterke buurtbinding bestaat¹¹.

Tabel 4.4

Bewonerskenmerken en de buurtbinding van oude bewoners per onderzoeksgebied vergeleken (%).

	GWL-terrein				Plantage			
	Sterk	Matig	Zwak	Totaal (abs)	Sterk	Matig	Zwak	Totaal (abs)
Laag inkomen	20,0	80,0	-	15	45,5	54,5	-	11
Hoog inkomen	75,0	25,0	-	24	50,0	50,0	-	6
Laag opgeleid	36,8	57,9	5,3	19	52,0	40,0	8,0	25
Hoog opgeleid	62,7	35,6	1,7	59	20,0	60,0	20,0	5
Werkzoekend / Arbeidsongeschikt	20,0	80,0	-	5	50,0	50,0	-	2
Werkend	64,3	34,3	1,4	70	25,0	41,7	33,3	12
Huurder	50,0	47,9	2,1	48	45,0	40,0	15,0	20
Eigenaar-bewoner	64,1	33,3	2,6	39	42,9	42,9	14,2	14
Huishouden met kinderen	64,4	35,6	-	45	44,4	33,3	22,2	9
Eén- / tweepers. huishouden	47,5	47,5	5,0	40	45,8	45,8	8,3	24
> 56 jaar	25,0	50,0	25,0	4	50,0	43,8	6,2	16
Niet-Nederlands	27,3	72,7	-	11	50,0	-	50,0	4
Totaal (abs)	49	36	2	87	15	14	5	34

Bron: bewonersenquête 2002

¹¹ De mate van buurtbinding is gemeten aan de hand van enquêtevraag 8.

N = 121

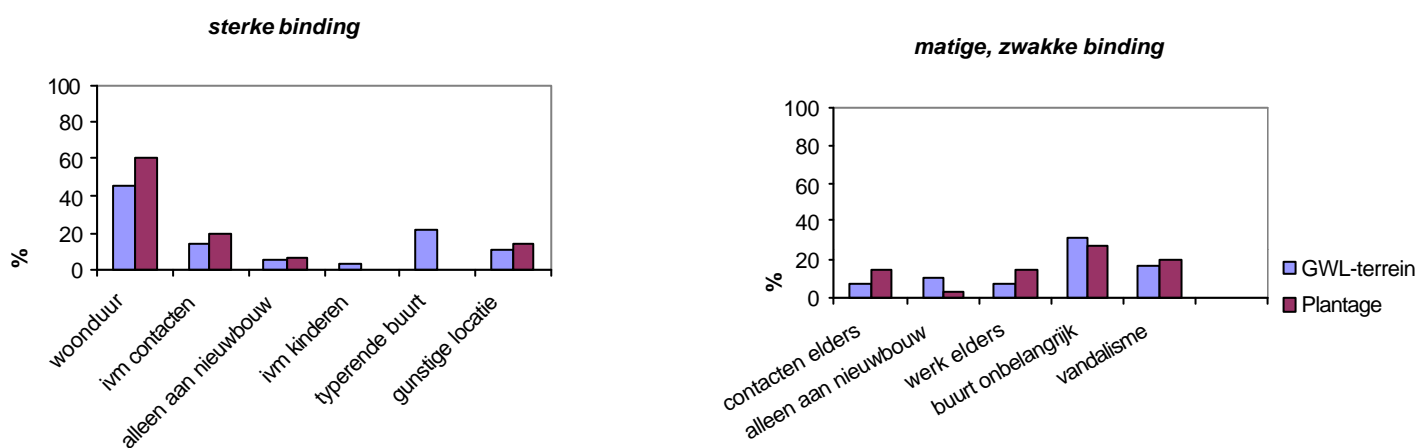
De cijfers in de tabel sluiten echter nauwelijks aan bij de veronderstellingen uit hoofdstuk 2. De verwachting dat sociaal-economisch zwakke huishoudens, evenals ouderen, meer aan de buurt gebonden zouden zijn dan één- of tweepersoons-huishoudens met een hoog inkomen, komt bijvoorbeeld niet uit. Het omgekeerde blijkt het geval. Zo toont de tabel dat met name bij het GWL-terrein juist hoge inkomens, hoog opgeleiden en respondenten met een baan sterk aan de buurt gebonden zijn¹². Ondanks het feit dat deze huishoudens een groot deel van hun activiteiten niet binnen de eigen buurt verrichten (tabel 4.3), voelen zij zich mogelijk toch verantwoordelijk voor de woonomgeving. De cijfers bij de Plantage vertonen daarentegen meer overeenkomsten met de verwachtingen; met name laag opgeleiden, werkzoekenden en ouderen hebben een sterke binding met de buurt. Ook nu speelt de leeftijd waarschijnlijk een rol.

Welke factoren zijn bepalend voor de mate waarop een huishouden zich gebonden voelt aan de buurt? Uit figuur 4.1 komt naar voren dat een sterke binding in veel gevallen samenhangt met de woonduur; 'de buurt' is voor veel bewoners in de loop van de jaren veranderd in 'hun buurt'. Ruim de helft van de respondenten woonde vóór de ingrepen al langer dan 10 jaar binnen één van de onderzochte buurten.

Daarnaast blijkt de aanwezigheid van vrienden en familie een grote rol te spelen. Hoewel deze verklaring min of meer overeenkomt met de voorgaande, blijken bewoners toch onderscheid te maken tussen de fysieke en de sociale woonomgeving; respondenten voelen niet alleen een binding met het woongebied (woonduur), maar ook met de overige bewoners (contacten). Verder toont de figuur dat bewoners ook waarde hechten aan het karakter van een buurt en de locatie ten opzichte van het stadscentrum.

Figuur 4.1

Achtergronden bij de buurtbinding van oude bewoners per onderzoeksgebied (%).

Bron: bewonersenquête 2002

Als vervolgens gekeken wordt naar de achtergronden bij een zwakke of matige buurtbinding, blijkt een groot deel van de respondenten echter niet of nauwelijks belang

¹² De mate van buurtbinding wordt beïnvloed door het inkomen van een huishouden; de waarde van de sterkte van dit verband bedraagt 0,3.

te hechten aan het woongebied; 'ik kan overal wonen' of 'ik heb niks met de buurt' zijn veel voorkomende opmerkingen¹³. Daarnaast speelt overlast van vandalisme een rol bij een zwakke binding. Zo wordt bij de Plantage geklaagd over rondhangende jeugd en auto-inbraken en ondervinden bewoners van het GWL-terrein overlast van junks. Verder valt op dat respondenten in beide gebieden een soort scheiding constateren tussen het nieuwbouwtterrein en de aangrenzende buurt; men voelt zich *wel* gebonden aan de nieuwbouw, maar *niet* aan het omliggende gebied. Op deze manier behoort het nieuwbouwproject niet echt tot *de* buurt en de bewoners daardoor niet tot *de* bewoners. De gedachte van Reijndorp (1996), die in hoofdstuk 2 aan de orde is gekomen, wordt hiermee min of meer bevestigd. Hij is van mening dat de ruimtelijke en sociale omgeving bij herstructureringsingrepen wel erg gemakkelijk met elkaar worden verbonden en vraagt zich af hoe de leefbaarheid rond goedkope woningen kan verbeteren, als elders in de buurt enkele dure woningen worden gerealiseerd. In de volgende paragraaf, waar de nieuwe bewoners aan bod komen, wordt hier meer aandacht aan besteed.

Tenslotte wordt een zwakke binding met name bij respondenten in Utrecht veroorzaakt door het feit dat zij nauwelijks in de buurt aanwezig zijn. Doordat men elders werkt of een breed sociaal netwerk heeft, wordt de buurt slechts gezien als woonplek. Dit sluit aan bij de beweringen van Duyvendak (1998b) dat duur bouwen in oude stadswijken geen verbetering van de sociale interactie teweeg hoeft te brengen; door het feit dat mensen zich steeds minder met het ene óf het andere territorium identificeren heeft de rol van de buurt in belang ingeboet. De leefwereld en daarmee de ruimte waarin activiteiten worden ondernomen, wordt steeds minder vanzelfsprekend gedeeld met omwonenden (Droogleever Fortuyn, 1999).

Uit het voorgaande is gebleken dat zowel de sociale als de gebouwde omgeving van invloed kunnen zijn op de buurtbinding. Zo zorgt niet alleen de aanwezigheid van vrienden en familie voor een sterke binding, ook de locatie ten opzichte van het centrum en het karakter van de buurt spelen hierbij een rol. Een zwakke binding hangt daarentegen in de meeste gevallen samen met het feit dat bewoners niet of nauwelijks waarde hechten aan de buurt; de gehele buurt is onbelangrijk óf men voelt zich alleen gebonden aan de nieuwbouw. Overlast van vandalisme en een sociaal leven dat zich grotendeels buiten de buurt afspeelt, blijken hierop van invloed te zijn.

Mening over de buurt en het verblijfsduurperspectief

Om wat meer zicht te krijgen op de rol van de buurt, wordt vervolgens aandacht besteed aan een tweetal andere factoren die hierop van invloed kunnen zijn. Zo kan de mening over het woongebied duidelijkheid verschaffen over de vraag of mensen met een zwakke binding bijvoorbeeld ook ontevreden zijn over de buurt en welke zaken hierbij een rol spelen. Daarnaast komt de verblijfsverwachting aan bod; wanneer bewoners nog maar korte tijd in de buurt denken te wonen, verrichten zij daar mogelijk minder activiteiten en zal de binding met het gebied over het algemeen ook kleiner zijn. Om te beginnen toont figuur 4.2a dat bewoners die de buurt onbelangrijk vinden of hun contacten voornamelijk elders hebben (figuur 4.1), niet automatisch ontevreden zijn over hun woongebied; hoewel bijna de helft van de respondenten met een zwakke of matige binding noch tevreden, noch ontevreden is met de buurt, is meer dan een derde daarnaast ook positief. Wat verder uit de figuur naar voren komt, is het feit dat de meningen per gebied sterk van elkaar verschillen; een vijfde van de respondenten bij de

¹³ De onderzoeksgebieden verschillen significant ten aanzien van de buurtbinding; de p-waarde van de χ^2 die betrekking heeft op dat verschil bedraagt 0,03.

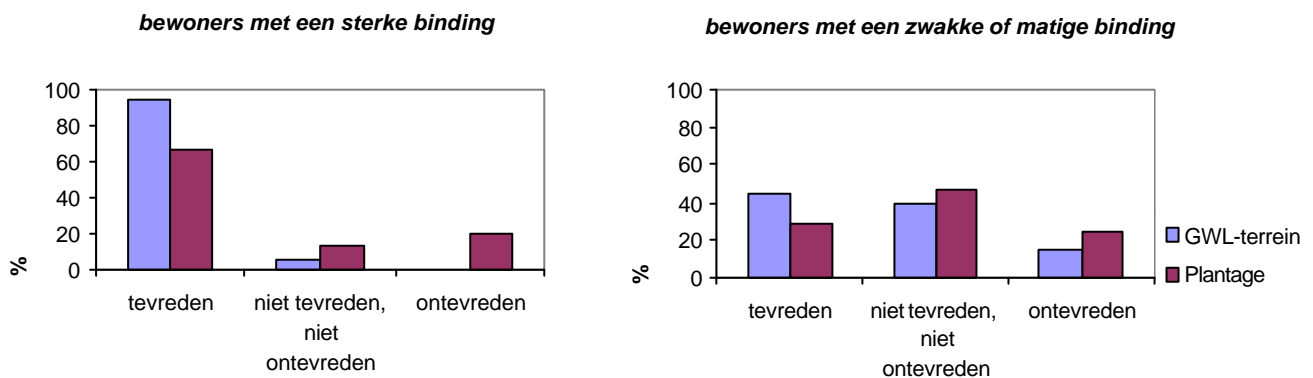
Plantage zegt ontevreden te zijn met de buurt, een verschil van 18 procentpunten met het GWL-terrein. Dit verschil wordt ook nu voornamelijk veroorzaakt door het vandalisme rond het Utrechtse onderzoeksgebied (figuur 4.2b).

Als vervolgens de meningen van tevreden bewoners worden bekeken, wordt wederom een verschil tussen beide gebieden zichtbaar. Zo hangt een positief oordeel bij de Plantage in veel gevallen samen met de gezellige sfeer en de sociale contacten binnen de buurt (respectievelijk 25 en 37 procent). Op het GWL-terrein spelen echter hele andere factoren een rol; naast de gunstige locatie van het gebied, verwijst een aantal respondenten ook specifiek naar de positieve invloed van de (herstructurerings)ingrepen. Ook komt de zogenaamde scheiding tussen de nieuwbouw en de rest van de buurt weer aan de orde; bijna een derde van de respondenten is vooral tevreden over het GWL-terrein en hecht blijkbaar minder waarde aan de situatie in de aangrenzende Staatsliedenbuurt.

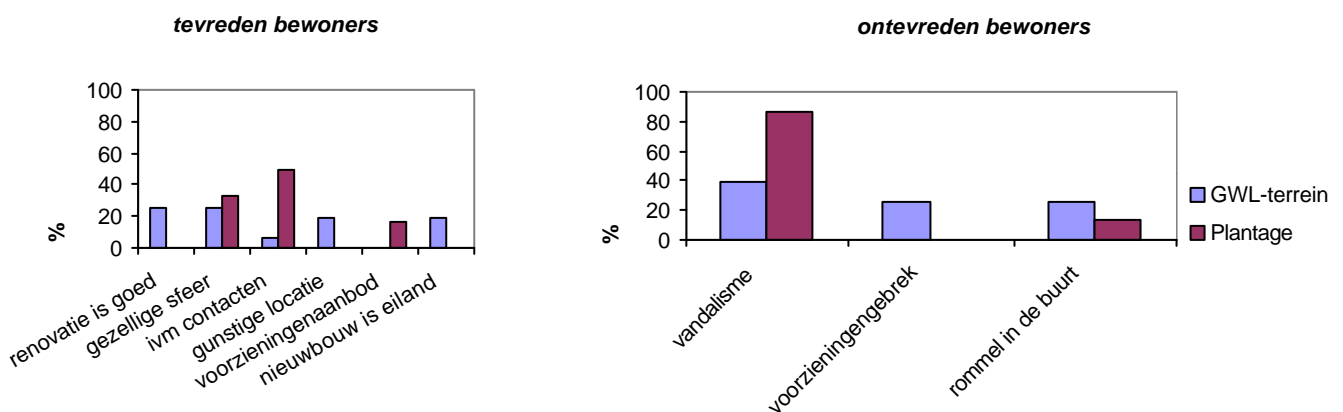
Tenslotte wordt in een aantal gevallen specifiek verwezen naar het voorzieningenaanbod ter plaatse. Een positief oordeel over Ondiep hangt volgens een aantal respondenten samen met de aanwezigheid van het winkel- en dienstencentrum bij de Plantage. Het vermeende gebrek aan voorzieningen in de Staatsliedenbuurt en op het GWL-terrein, zorgt in Amsterdam daarentegen juist voor een negatief buurtoordeel. Op deze manier wordt duidelijk dat herstructurering, door middel van het wel of niet ontwikkelen van voorzieningen, van invloed kan zijn op de mening over de buurt. Hierop wordt later teruggekomen.

Figuur 4.2

- a. *Mening over de buurt van oude bewoners met een sterke en met een zwakke of matige buurtbinding per onderzoeksgebied (%).*

- b. *Achtergronden bij de mening over de buurt van tevreden en ontevreden oude bewoners per onderzoeksgebied (%).*

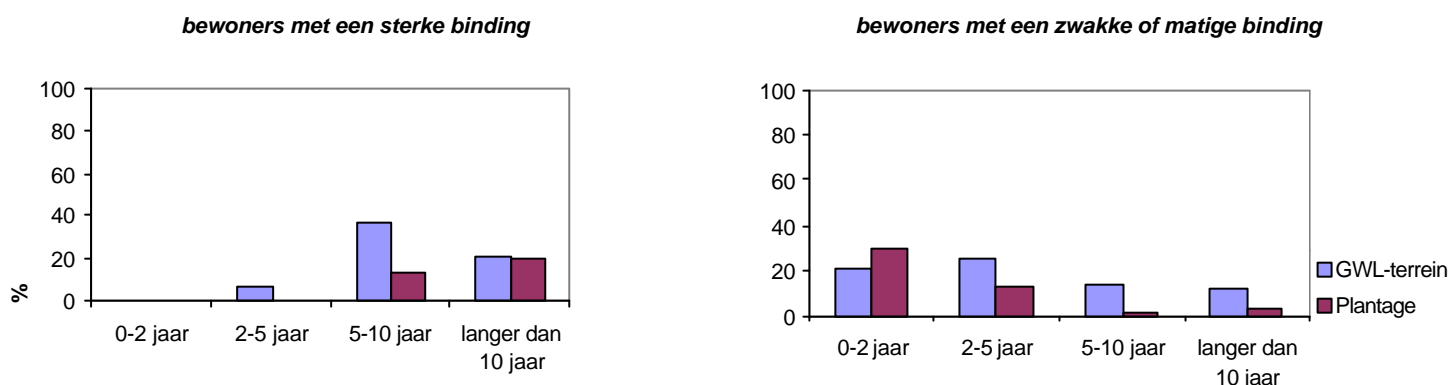

Bron: bewonersenquête 2002

Zoals eerder al aan de orde is gekomen, zou het verblijfsduurperspectief van een huishouden ook van invloed kunnen zijn op de rol van de buurt; wanneer de huidige woonsituatie niet als eindstadium in de wooncarrière wordt gezien, is de buurtbinding mogelijk niet zo sterk en verricht men ook minder activiteiten binnen het woongebied. Figuur 4.3 laat zien dat dit inderdaad het geval is¹⁴; respondenten met een sterke binding denken gemiddeld nog 5 tot 10 jaar in dezelfde buurt te wonen, terwijl de verwachting bij zwak tot matig gebonden huishoudens slechts 0-2 jaar is. Dit vormt ook een mogelijke verklaring voor het feit dat bewoners van het GWL-terrein over het algemeen langer binnen de buurt denken te blijven dan de respondenten in Utrecht; het aandeel respondenten met een zwakke of matige buurtbinding is bij de Plantage immers groter.

Figuur 4.3

Verblijfsduurperspectief van oude bewoners met een sterke en met een zwakke of matige buurtbinding per onderzoeksgebied (%).

Bron: bewonersenquête 2002

Antwoordcategorie 'weet niet' is weggelaten

In veel gevallen hebben de respondenten geen duidelijke verklaring voor de aangegeven verblijfsverwachting; een kwart verwijst naar 'intuïtie' of 'gevoel' of geeft simpelweg aan nog prima te wonen. Wat echter wel opvalt, is het feit dat bewoners met een korte verblijfsverwachting in Amsterdam in de toekomst ruimtegebrek verwachten. Hoewel de woningen op het GWL-terrein in eerste instantie erg ruim leken, denken bewoners daar na een gezinsuitbreiding toch anders over. Bij de Plantage verwijzen bewoners met een korte verblijfsverwachting daarentegen weer naar vandalisme.

De vraag of het activiteitenpatroon van huishoudens met een korte verblijfsverwachting ook daadwerkelijk minder op de buurt is gericht, kan tenslotte bevestigend beantwoord worden; zo blijkt uit figuur 4.4 dat sociale contacten en recreatie bijvoorbeeld eerder binnen de buurt plaatsvinden als de betrokkenen langer dan 5 jaar in de buurt denken te blijven.

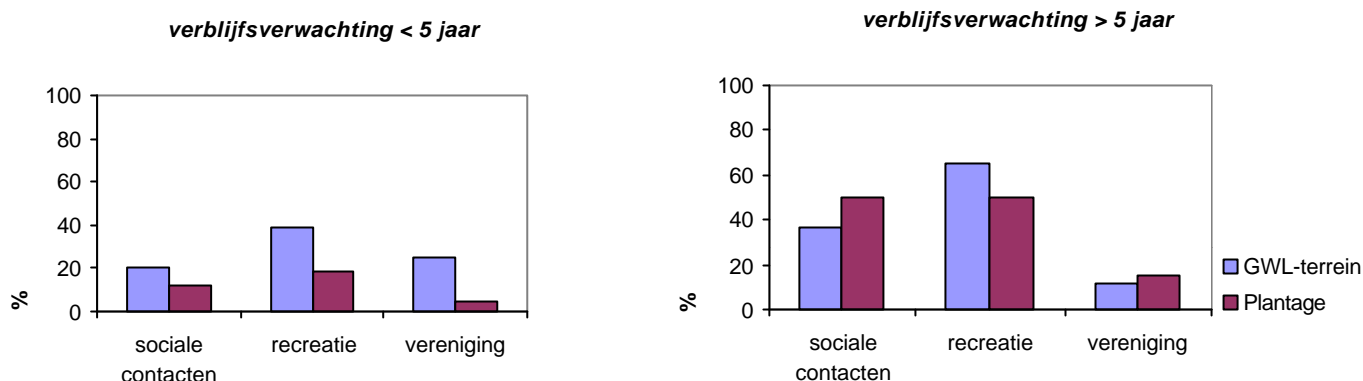
Uit het voorgaande kan nu geconcludeerd worden dat verschillende aspecten van invloed kunnen zijn op het activiteitenpatroon en de buurtbinding van een huishouden. Naast bepaalde persoonlijke en huishoudenskenmerken, zoals leeftijd, inkomen en

¹⁴ Het verband is niet statistisch significant.

opleidingsniveau, blijken ook de gebouwde en de sociale omgeving een rol te spelen. Dit wordt met name duidelijk aan de hand van de verschillen die tussen de onderzoeksgebieden zichtbaar zijn geworden; in veel opzichten zijn bewoners van het GWL-terrein positiever over de omliggende buurt dan de bewoners van de Plantage. Hoewel het vandalisme hiervoor een belangrijke verklaring vormt, spelen de achterliggende ideeën bij de ingrepen ook een rol. Het feit dat de ingrepen in beide gebieden op uiteenlopende wijzen vorm hebben gekregen, is bijvoorbeeld van invloed op het buurtoordeel.

Figuur 4.4

Activiteiten die oude bewoners van het GWL-terrein of de Plantage met een bepaald verblijfsduurperspectief binnen respectievelijk de Staatsliedenbuurt of Ondiep verrichten (%).

Bron: bewonersenquête 2002

Niet alle activiteiten zijn in de figuur opgenomen

4.3.2 Invloed van herstructurering

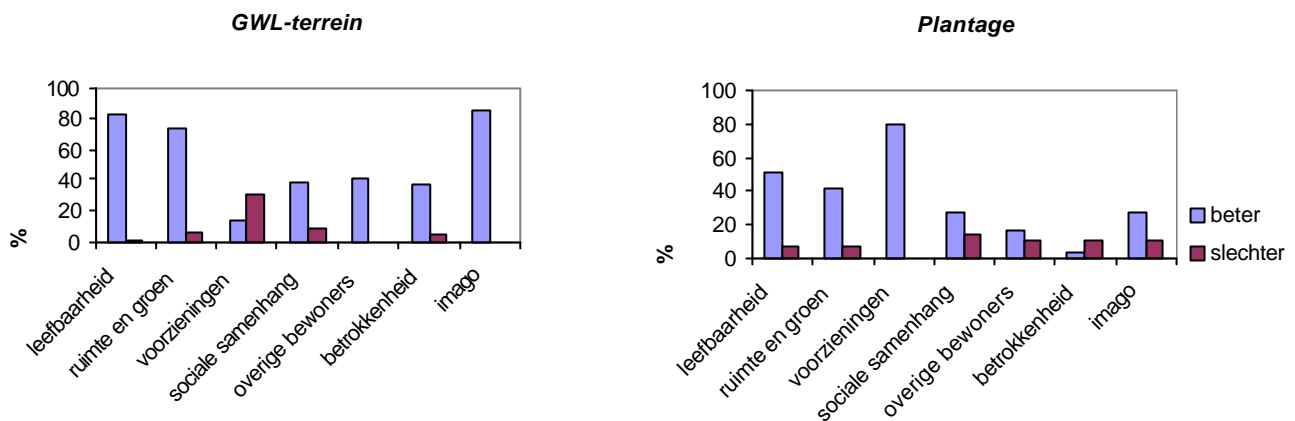
Herstructureringsmaatregelen hebben via de ruimtelijke omgeving invloed op de sociale omgeving. Hiermee is echter nog niet gezegd dat de oude bewoners van de betrokken gebieden ook tevreden zijn met de resultaten. Hoe denken zij bijvoorbeeld over de komst van de nieuwe bewoners? En is de betrokkenheid bij de buurt na de ingrepen veranderd?

Voordat de invloed van de herstructurering aan de orde komt, wordt eerst bekeken waarom bewoners na de ingrepen binnen dezelfde buurt zijn verhuisd. Speelden persoonlijke factoren daarbij een rol of hadden de ruimtelijke of sociale omgeving misschien meer invloed? En waarom hebben respondenten met een zwakke binding de buurt niet verlaten? Uit de enquête is naar voren gekomen dat de nieuwbouw in beide gebieden een grote rol heeft gespeeld; voor meer dan de helft van de respondenten was het vooruitzicht op een (betaalbare) nieuwbouwwoning binnen dezelfde buurt de belangrijkste reden om te blijven. Daarnaast werd in veel gevallen verwezen naar de gunstige locatie. Ook de sociale omgeving blijkt invloed te hebben: een groot deel van de oude bewoners is binnen het woongebied gebleven vanwege de opgebouwde contacten. Wat verder opvalt, is het feit dat respondenten in Amsterdam erg positief zijn over de ideologie achter het nieuwbouwproject; maar liefst een derde van de oude bewoners uit de Staatsliedenbuurt is naar het GWL-terrein verhuisd vanwege de milieuvriendelijke opzet van het project.

Dat bewoners, naast de nieuwbouw en de achterliggende gedachte bij de ingrepen, ook tevreden zijn met andere aspecten van de herstructurering, blijkt uit figuur 4.5. Zo zijn de respondenten met name positief over de veranderingen die hebben plaatsgevonden op het gebied van de leefbaarheid, de ruimte, het groen en het imago van de buurt.

Figuur 4.5

Meningen van de oude bewoners over de veranderingen na de ingrepen ten aanzien van bepaalde buurtaspecten per onderzoeksgebied (%).

Bron: bewonersenquête 2002

Antwoordcategorie 'hetzelfde' is weggelaten

Hoewel de ingrepen in beide gebieden dus goed worden beoordeeld, lopen de meningen ten aanzien van bepaalde zaken echter uiteen¹⁵. Het enige aspect waarop het Utrechtse onderzoeksgebied beter scoort, is het voorzieningenaanbod. In aansluiting op wat eerder al naar voren is gekomen, zijn bewoners bij de Plantage erg tevreden met het aanwezige aanbod, terwijl daar bij het GWL-terrein heel anders over wordt gedacht. Als vervolgens echter naar de ideeën over veranderingen in de sociale omgeving wordt gekeken, blijken de meningen omgekeerd. De ontwikkelingen rondom de sociale samenhang en de bevolkingssamenstelling worden in Amsterdam positiever beoordeeld dan in Utrecht. Wat verder opvalt is het verschil op het gebied van de betrokkenheid bij de buurt; in tegenstelling tot de Plantage, waar na de ingrepen een afname zichtbaar is geworden, ervaren bewoners van het GWL-terrein juist een grotere betrokkenheid. Aan de hand van de enquête blijkt dan ook dat oude bewoners van de Staatsliedenbuurt meer belang hechten aan de samenstelling van de buurtbevolking; ruim tweederde van de respondenten vindt de bevolkingssamenstelling binnen het woongebied belangrijk, terwijl dit percentage in Utrecht niet hoger ligt dan 17 procent¹⁶.

Dat er op dit gebied verschillen bestaan, blijkt ook uit de ontwikkelingen omtrent de sociale contacten van de oude bewoners¹⁷. Bijna tweederde van de respondenten op het GWL-terrein heeft bijvoorbeeld meer contact met de naaste burens dan in de vorige woonsituatie; een verschil van 30 procentpunten met de Plantage. Het autovrije en kindvriendelijke karakter van het Amsterdamse nieuwbouwtterrein speelt hierbij volgens velen een verklarende rol. Daarnaast verwijst een kwart van de respondenten naar de leefstijl van de nieuwe burens. Deze zou overeenkomen met de eigen leefstijl en op die manier het contact bevorderen. In Utrecht is het omgekeerde het geval. Daar zorgt de leefstijl van de nieuwe burens juist voor een afname van het contact.

¹⁵ De onderzoeksgebieden verschillen significant ten aanzien van de mening over de ontwikkelingen op het gebied van groen, voorzieningen en betrokkenheid bij de buurt; de p-waarde van de chi² die betrekking heeft op deze verschillen bedraagt respectievelijk 0,004; 0,000 en 0,003.

¹⁶ De mening over de samenstelling van de buurtbevolking is gemeten aan de hand van enquêtevraag 27.

¹⁷ Ontwikkelingen op het gebied van de sociale contacten zijn gemeten aan de hand van enquêtevragen 23 t/m 25.

Als vervolgens gekeken wordt naar de contacten met bewoners uit de omliggende buurt, verschillen de cijfers voor beide gebieden wederom. Zo heeft bijna een kwart van de oude bewoners op het GWL-terrein meer contacten binnen de Staatsliedenbuurt opgebouwd. De aanwezigheid van kinderen blijkt hierbij een belangrijke rol te spelen. In Utrecht zegt meer dan driekwart van de respondenten daarentegen dat de ingrepen geen enkele invloed hebben gehad op de contacten met bewoners uit Ondiep.

Over het algemeen zijn de oude bewoners dus tevreden met de ingrepen die binnen de onderzoeksgebieden hebben plaatsgevonden. Of deze zaken ook van invloed zijn geweest op het activiteitenpatroon, is echter de vraag. Eerder is immers al naar voren gekomen dat huishoudens voor veel activiteiten uitwijken naar elders; de buurt wordt slechts gebruikt voor bezoeken aan bijvoorbeeld een supermarkt of het volgen van basisonderwijs (figuur 4.2). Dat de betrokkenheid bij de buurt bij een deel van de respondenten na de ingrepen is toegenomen, wil dus niet automatisch zeggen dat zij ook meer binnen de buurt ondernemen. Dit blijkt ook uit de enquête: meer dan driekwart van de respondenten was het oneens of had geen mening over de stelling dat men sinds de ingrepen meer activiteiten binnen de buurt verricht.

4.4 Nieuwe bewoners: activiteitenpatroon en buurtbinding

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan huishoudens die pas na de herstructureringsingrepen binnen de onderzoeksbuurten zijn komen wonen. Welke rol speelt de buurt in het leven van deze nieuwe bewoners en waardoor wordt deze rol verklaard? Daarnaast wordt gekeken naar eventuele verschillen tussen beide gebieden en tussen de oude en de nieuwe bewoners.

Aan de hand van paragraaf 4.2 is duidelijk geworden dat een meerderheid van de huishoudens in dit onderzoek tot de categorie nieuwe bewoners behoort; ruim tweederde van de respondenten woonde voor de ingrepen nog elders. In overeenstemming met de beleidsdoelen bleek deze groep daarnaast een duidelijke invloed te hebben op de bevolkingssamenstelling van de onderzoeksgebieden; door de sociaal-economische achtergrond van de nieuwkomers is een heterogene bewonersgroep ontstaan (tabel 4.1).

Om te achterhalen of de buurt een grote rol speelt in het dagelijkse leven van deze nieuwe bewoners en of er een verband bestaat met bepaalde factoren, wordt ook nu gekeken naar het activiteitenpatroon en de buurtbinding van de huishoudens. In hoeverre maken zij gebruik van de aanwezige voorzieningen en hoe denken zij over hun woongebied? Allereerst wordt echter aandacht besteed aan de voormalige woonlocatie en de verhuisredenen van deze bewonersgroep.

Voormalige woonlocatie en verhuisredenen

In hoofdstuk 2 is ingegaan op factoren die zowel het activiteitenpatroon als de buurtbinding van een huishouden zouden beïnvloeden. Daarbij kwam ook de voormalige woonlocatie van de nieuwe bewoners aan de orde; wanneer de nieuwkomers voorheen in een aangrenzende buurt woonden, bestaat de kans dat specifieke aspecten van het woongebied een rol hebben gespeeld bij de verhuisbeslissing. Bepaalde activiteiten worden hierdoor mogelijk eerder binnen de buurt ontwikkeld. Woonden zij voor de verhuizing echter elders, dan kunnen andere zaken, zoals de beschikbaarheid van een nieuwbouwwoning of de locatie ten opzichte

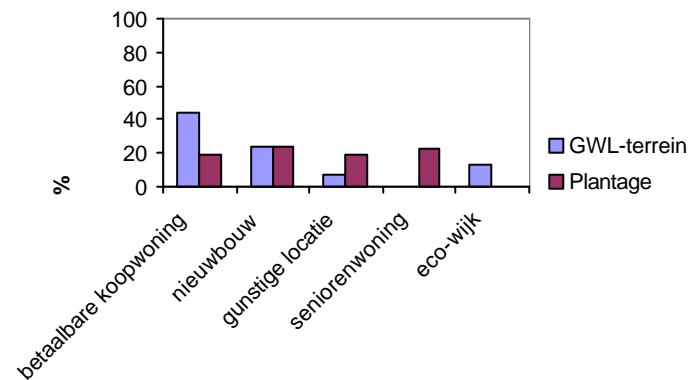
van het werk, doorslaggevend zijn geweest. De binding met de buurt is in dit geval misschien minder sterk.

Uit de enquête is naar voren gekomen dat bijna tweederde van de respondenten uit dit onderzoek voor de verhuizing al binnen één van de steden woonde. Met name bewoners uit omliggende buurten waren geïnteresseerd in de nieuwbouwprojecten. In het geval van het GWL-terrein is dit niet zo verwonderlijk; bewoners uit het stadsgewest kregen immers voorrang bij de toewijzing van de woningen (paragraaf 3.2.2). Dat dit beleid bij de Plantage niet is toegepast, blijkt ook uit het verschil tussen beide steden; het aandeel respondenten dat oorspronkelijk buiten de stad woonde, is in Utrecht drie keer groter dan in Amsterdam (respectievelijk 15 en 5 procent). Naast het ontbreken van duidelijke toewijzingsregels, kan het negatieve imago van Ondiep hierbij een rol hebben gespeeld; huishoudens uit omliggende buurten zijn mogelijk beïnvloed door de slechte reputatie van het gebied.

Aan de hand van de verhuisredenen, blijkt vervolgens dat ruimtelijke factoren in vrijwel alle gevallen de doorslag hebben gegeven. In tegenstelling tot de oude bewoners, voor wie de opgebouwde contacten vaak reden waren om binnen dezelfde buurt te blijven, toont figuur 4.6 dat de mogelijkheid om een betaalbare koopwoning te bemachtigen bij de nieuwkomers een belangrijke rol heeft gespeeld. Dit blijkt ook uit het feit dat het aantal huiseigenaren in de huidige woonsituatie fors is toegenomen; woonde slechts 13 procent van de ondervraagden voor de verhuizing in een koopwoning, in de huidige situatie is dit aantal gestegen tot bijna tweederde.

Figuur 4.6

Belangrijkste verhuisredenen van nieuwe bewoners per onderzoeksgebied (%).

Bron: bewonersenquête 2002

Bron: bewonersenquête 2002

Ook de nieuwbouw en de locatie ten opzichte van het stadscentrum blijken een aantrekkelijke werking te hebben. Verder valt op dat ouderen bij de Plantage veel waarde hebben gehecht aan de voorzieningen; zowel de zorgwoning als het winkelaanbod en het dienstencentrum, zijn voor veel respondenten reden geweest naar de Plantage te verhuizen.

4.4.1 Activiteitenpatroon en buurtbinding

Dat een meerderheid van de nieuwe bewoners in dit onderzoek voor de verhuizing al binnen één van de steden woonde, zou invloed kunnen hebben op het activiteitenpatroon; het feit dat mensen al enigszins bekend zijn met een gebied, kan het

ontwikkelen van activiteiten aldaar vergemakkelijken. Hiervoor is echter duidelijk geworden dat met name ruimtelijke factoren, zoals nieuwbouw en de gunstige ligging, een rol hebben gespeeld bij de verhuisbeslissing. Sociale zaken, zoals de aanwezigheid van vrienden of familie, hebben niet of nauwelijks invloed gehad. De behoefte om bepaalde activiteiten binnen de buurt te ontwikkelen wordt hierdoor mogelijk niet gestimuleerd.

Deze gedachte wordt bevestigd aan de hand van tabel 4.5: de meeste nieuwe bewoners verrichten een groot deel van de activiteiten inderdaad elders. Ook nu wordt echter een tweedeling tussen activiteiten zichtbaar. Zo toont de tabel dat de nieuwkomers, evenals de oude bewoners, voor dagelijkse boodschappen, basisonderwijs en bezoeken aan openbare instellingen met name op de buurt zijn gericht. Andere zaken, zoals het onderhouden van sociale contacten en recreatie, worden daarentegen eerder buiten de buurt verricht. Een tweede overeenkomst tussen beide bewonersgroepen wordt gevormd door het feit dat het activiteitenpatroon ook nu samenhangt met het voorzieningenaanbod; door afwezigheid van voorzieningen op het GWL-terrein, zijn de meeste nieuwe bewoners voor hun dagelijkse boodschappen op de aangrenzende buurt gericht.

Ook nu lopen de cijfers voor beide gebieden uiteen. Hoewel café-bezoeken, sociale contacten, recreatie en het verenigingsleven weliswaar voornamelijk buiten het woongebied plaatsvinden, zijn nieuwe bewoners op het GWL-terrein hiervoor in bepaalde gevallen toch meer op de eigen buurt gericht dan bewoners van de Plantage. Uit de tabel komt bijvoorbeeld naar voren dat meer dan een tiende van de respondenten op het GWL-terrein contacten heeft binnen de Staatsliedenbuurt; een verschil met het Utrechtse onderzoeksgebied, waar slechts drie procent van de ondervraagde huishoudens contact heeft met bewoners in Ondiep.

Tabel 4.5

Locaties waar nieuwe bewoners bepaalde activiteiten verrichten, per onderzoeksgebied vergeleken (%).

	Amsterdam			Utrecht		
	GWL-terrein	Staatsliedenbuurt	Elders	Plantage	Ondiep	Elders
Bezoek aan bank/postkantoor	-	74,3	25,7	30,2	40,7	29,1
Bezoek aan winkels voor dagelijkse boodschappen	-	79,1	20,9	78,0	6,6	15,4
Bezoek aan café/restaurant	8,3	31,6	60,2	5,4	7,1	87,5
Bezoek aan vrienden/familie	12,3	11,5	76,2	10,0	2,9	87,1
Recreatie	7,8	38,3	53,9	4,8	12,9	82,3
Verenigingsleven	-	45,9	54,1	-	33,3	66,7
Basisonderwijs	-	64,0	36,0	-	66,7	33,3

Bron: bewonersenquête 2002

N = 248

Een mogelijke verklaring voor deze verschillen wordt gevormd door de uiteenlopende bevolkingssamenstelling in beide gebieden. Zo heeft meer dan de helft van het grote aandeel ouderen bij de Plantage geen contact met bewoners uit Ondiep. Uit de enquête is naar voren gekomen dat zij gewoonweg niet of nauwelijks in de omliggende buurt komen; door het zorgcentrum bij de nieuwbouw, dat speciaal voor hen is gerealiseerd, hebben zij daar ook geen reden voor. De aanwezigheid van het grote aandeel kinderen op het GWL-terrein kan daarentegen aanleiding vormen voor het ontstaan van contacten tussen ouders aldaar; een meerderheid van de kinderen volgt immers basisonderwijs in de Staatsliedenbuurt. Deze zaken komen ook naar voren in tabel 4.6.

In tegenstelling tot de oude bewoners, waar verschillende persoonlijke en huishoudenskenmerken invloed hebben op bepaalde activiteiten, blijkt nu alleen de aan- of afwezigheid van kinderen een rol te spelen¹⁸. Zo toont de tabel dat zowel laag als hoog opgeleide respondenten de meeste sociale contacten buiten de buurt hebben en zowel werkzoekenden als respondenten met een baan meer gebruik maken van cafés of restaurants elders.

Tabel 4.6

Bewonerskenmerken en activiteiten die nieuwe bewoners van het GWL-terrein en de Plantage binnen respectievelijk de Staatsliedenbuurt en Ondiep verrichten (%).

	Bezoek aan				Overig		
	Bank/ postkantoor	Café/ restaurant	Vrienden/ familie	Winkels (dag.)	Recreatie	Vereniging	Basis- onder- wijs
Laag inkomen	81,8	50,0	31,3	91,7	33,3	60,0	42,9
Hoog inkomen	76,9	35,6	19,4	83,3	44,8	35,6	37,7
Laag opgeleid	78,3	37,9	19,0	76,9	35,7	45,2	21,4
Hoog opgeleid	70,1	31,3	19,1	83,6	38,6	39,4	41,7
Werkzoekend / Arbeidsongeschikt	60,0	25,0	*	80,0	*	*	*
Werkend	71,7	31,4	20,6	81,0	38,5	36,7	37,9
Huurder	79,5	32,6	27,3	83,8	33,3	42,9	40,0
Eigenaar-bewoner	69,7	31,5	17,2	79,7	38,1	38,0	39,2
Huishouden met kinderen	80,0	39,3	29,2	88,0	52,4	48,6	39,4
Eén- / tweepers. huishouden	68,4	25,7	12,6	76,9	24,5	35,7	*
< 56 jaar	72,0	32,6	19,9	82,2	36,8	37,0	39,8
> 56 jaar	77,3	21,4	20,7	77,1	37,0	50,0	*
Nederlands	72,2	32,2	19,3	80,4	36,9	40,0	41,7
Niet-Nederlands	85,7	22,2	30,8	93,3	36,4	42,9	20,0
Totaal (abs)	165	60	40	194	70	43	37

Bron: bewonersenquête 2002

N = 248

¹⁸ Het gebruik van winkels voor dagelijkse boodschappen, sociale contacten en het recreatiegedrag, worden beïnvloed door de huishoudenssamenstelling; de waarde van de sterkte van dit verband bedraagt respectievelijk 0,1; 0,3 en 0,3.

* geen gegevens of niet van toepassing

Een tweede verklaring voor de geconstateerde verschillen is eerder ook al aan de orde gekomen. Door het ontbreken van voorzieningen op het GWL-terrein worden bewoners min of meer gedwongen het nieuwbouwterrein te verlaten en gebruik te maken van het aanbod in de rest van de buurt. Hierdoor ontstaan mogelijk gemakkelijker contacten met bewoners uit de Staatsliedenbuurt.

Het activiteitenpatroon van de nieuwe bewoners is in eerste instantie blijkbaar niet op de buurt gericht; afgezien van dagelijkse boodschappen en bezoeken aan bank of postkantoor, vinden de meeste activiteiten buiten het eigen woongebied plaats. In tegenstelling tot de oude bewoners, speelt de sociaal-economische achtergrond van een huishouden hierbij geen rol; zowel hoge als lage inkomens zijn bijvoorbeeld lid van een vereniging buiten de buurt of hebben de meeste sociale contacten elders. Het feit dat de keuze voor de buurt in veel gevallen is beïnvloed door de woning of de locatie, vormt hiervoor een mogelijke verklaring; respondenten hebben niet specifiek voor de buurt gekozen, maar eerder voor de nieuwbouwwoning die toevallig in dat woongebied werd gerealiseerd.

Buurtbinding

Dat de buurt niet alleen een geringe rol speelt bij het activiteitenpatroon van een huishouden, wordt duidelijk aan de hand van tabel 4.7. Zo heeft meer dan driekwart van de nieuwkomers een matige of zwakke binding met het nieuwe woongebied; ondanks de zeer zwakke invloed van het opleidingsniveau, de huishoudenssamenstelling en de leeftijd, ervaart een meerderheid van de nieuwe huishoudens, ongeacht de sociaal-economische achtergrond, geen speciale binding met de buurt¹⁹.

Tabel 4.7

Bewonerskenmerken en de buurtbinding van nieuwe bewoners per onderzoeksgebied vergeleken (%).

	GWL-terrein				Plantage			
	Sterk	Matig	Zwak	Totaal (abs)	Sterk	Matig	Zwak	Totaal (abs)
Laag inkomen	12,5	62,5	25,0	8	11,1	66,7	22,2	18
Hoog inkomen	28,2	49,4	22,4	85	13,0	39,2	47,8	23
Laag opgeleid	11,1	59,3	29,6	27	11,4	70,4	18,2	44
Hoog opgeleid	29,3	49,1	21,6	116	10,5	31,6	57,9	38
Werkzoekend / Arbeidsongeschikt	-	50,0	50,0	2	-	33,3	66,7	3
Werkend	27,0	49,6	23,4	137	12,7	63,6	23,7	55
Huurder	18,4	52,7	28,9	38	10,2	57,1	32,7	49
Eigenaar-bewoner	28,9	50,0	21,1	114	10,9	45,6	43,5	46
Huishouden met kinderen	33,7	49,4	16,9	83	9,1	45,4	45,5	11
Eén- / tweepers. huishouden	17,4	52,2	30,4	69	10,6	52,9	36,5	85
> 56 jaar	9,1	72,7	18,2	11	7,1	66,7	26,2	42
Niet-Nederlands	12,5	62,5	25,0	8	12,5	50,0	37,5	8

¹⁹ De mate van buurtbinding wordt beïnvloed door het opleidingsniveau, de huishoudenssamenstelling en de leeftijd; de waarde van de sterkte van dit verband bedraagt respectievelijk 0,1; 0,2 en 0,2.

Totaal (abs)	40	77	35	152	10	49	36	95
--------------	----	----	----	-----	----	----	----	----

Bron: bewonersenquête 2002

N = 248

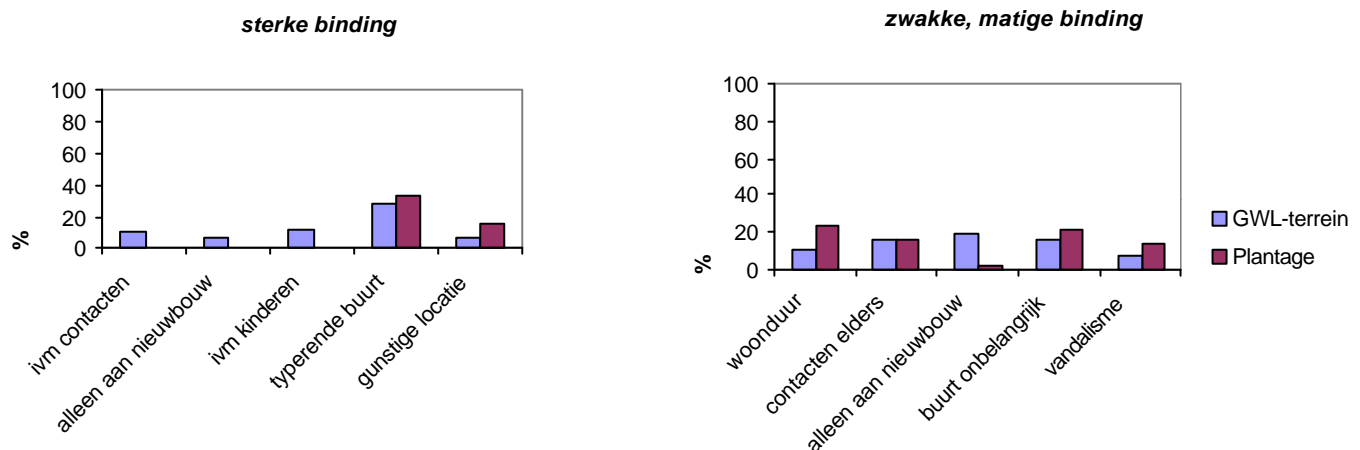
Deze zwakke binding blijkt vaak samen te hangen met de korte woontijd of het feit dat respondenten hun sociale contacten (nog altijd) elders onderhouden (figuur 4.7). Wanneer een huishouden pas kort in een bepaalde buurt verblijft en er weinig mensen kent, is de binding blijkbaar niet erg sterk. Niet voor niets vindt bijna een vijfde van de respondenten de buurt (nog) niet belangrijk. Volgens de respondenten hangt een sterke binding daarentegen eerder samen met het karakter van de buurt. Hoewel veel huishoudens in eerste instantie niet bewust voor de buurt hebben gekozen (figuur 4.6), blijken zij deze na enige tijd toch te waarderen. Ook de locatie van het gebied zorgt in een aantal gevallen voor een sterke binding.

Wat verder opvalt, is het grote verschil in buurtbinding tussen beide gebieden; bewoners van het GWL-terrein zijn veel sterker aan het woongebied gebonden dan de respondenten in Utrecht (respectievelijk 26 en 10 procent heeft een sterke binding)²⁰. Ook nu vormt de uiteenlopende bevolkingssamenstelling in beide gebieden een mogelijke verklaring. Het grote aandeel huishoudens met kinderen op het GWL-terrein is sterker aan de buurt gebonden dan de vele één- en tweepersoonshuishoudens op de Plantage.

Tenslotte is een aantal bewoners van het GWL-terrein alleen gebonden aan de nieuwbouw; ongeacht de sterkte van de binding hechten zij meer waarde aan het nieuwbouwterrein dan aan de rest van de buurt. De groene opzet in combinatie met het grote aantal kinderen hangen hier mogelijk mee samen. Ook nu komt de gedachte van Reijndorp (1996) weer naar voren; het nieuwbouwproject behoort niet echt tot *de* buurt en de bewoners daardoor niet tot *de* bewoners.

Figuur 4.7

Achtergronden bij de buurtbinding van nieuwe bewoners per onderzoeksgebied (%).

Bron: bewonersenquête 2002

In tegenstelling tot de oude bewoners, heeft een meerderheid van de nieuwe bewoners dus een zwakke of matige binding met het woongebied. Het feit dat bijna tweederde van de respondenten voor de verhuizing al binnen één van de steden woonde, blijkt hier dus niet of nauwelijks een rol te spelen. Hetzelfde geldt voor de sociaal-economische achtergrond van een huishouden; zowel werkenden als werkzoekenden hebben over het algemeen bijvoorbeeld een zwakke of matige binding met de buurt. Er bestaan echter verschillen tussen beide gebieden.

²⁰ De onderzoeksgebieden verschillen significant ten aanzien van de buurtbinding; de p-waarde van de chi² die betrekking heeft op dat verschil bedraagt 0,003.

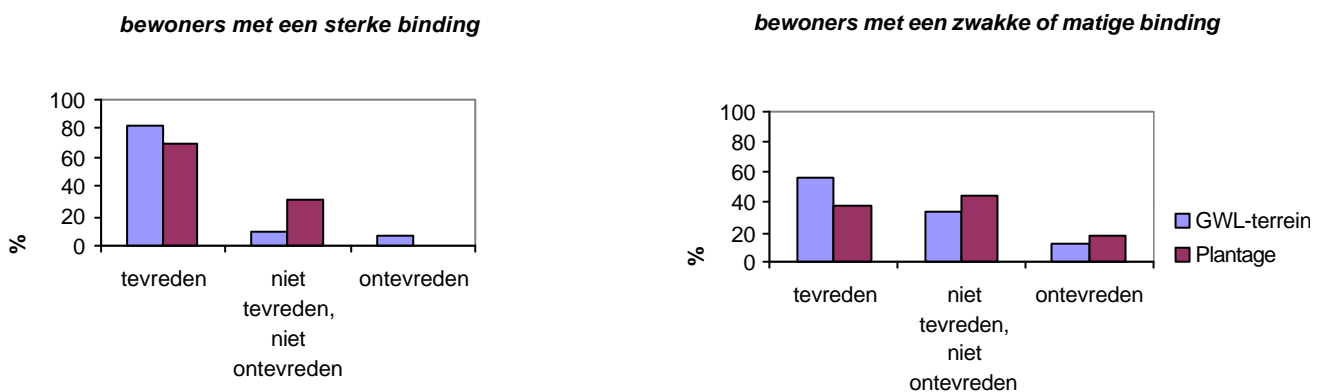
Factoren die wel van invloed zijn op de buurtbinding, hangen in de meeste gevallen samen met de omgeving; zowel de fysieke als de sociale omgeving spelen hierbij een rol. Zo verwijzen respondenten niet alleen naar het feit dat sociale contacten voornamelijk elders worden onderhouden of naar de overlast van vandalisme, maar hechten over het algemeen ook weinig waarde aan het woongebied of beperken zich tot de nieuwbouw. Een sterke binding wordt daarentegen vaak gerelateerd aan de ligging van de buurt en het feit dat men het nieuwe woongebied na een tijdje erg positief ervaart.

Mening over de buurt en het verblijfsduurperspectief

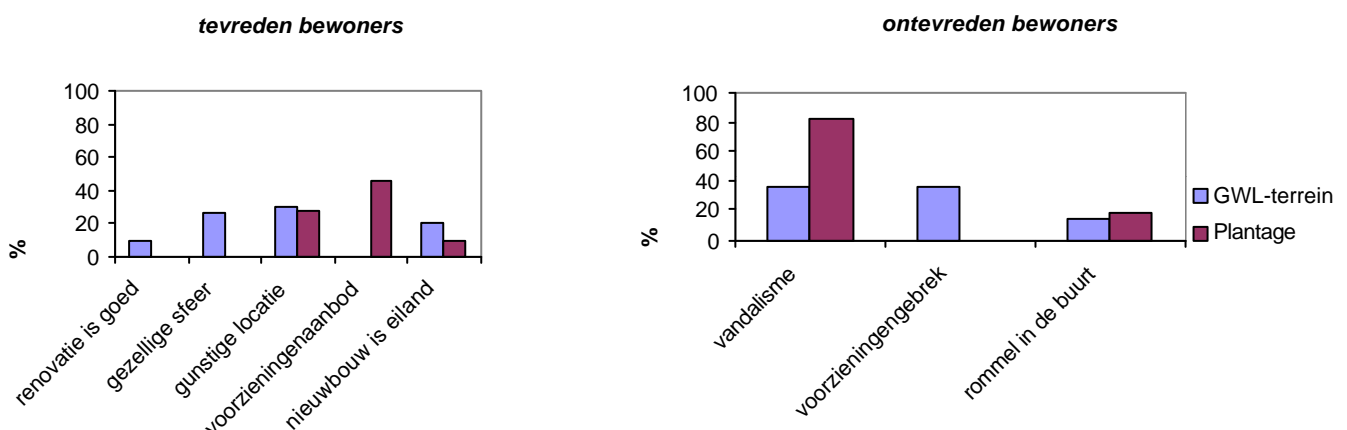
Een kleine meerderheid van de nieuwe bewoners is tevreden met het nieuwe woongebied. Figuur 4.8a laat zien dat dit niet alleen geldt voor bewoners met een sterke binding; bijna de helft van de huishoudens met een zwakke binding beoordeelt de buurt ook positief (48 procent). Uit de enquête is naar voren gekomen dat de gebouwde omgeving hierbij een grote rol speelt. In Amsterdam ervaren de nieuwe bewoners bijvoorbeeld een gezellige sfeer op het nieuwbouwterrein en in de rest van de buurt en worden de (herstructurerings)ingrepen positief gewaardeerd (figuur 4.8b). Bij de Plantage spelen het voorzieningenaanbod en de gunstige ligging daarentegen een belangrijke rol.

Figuur 4.8

a. *Mening over de buurt van nieuwe bewoners met een sterke en met een zwakke of matige buurtbinding per onderzoeksgebied (%).*

b. *Achtergronden bij de mening over de buurt van tevreden en ontevreden nieuwe bewoners per onderzoeksgebied (%).*

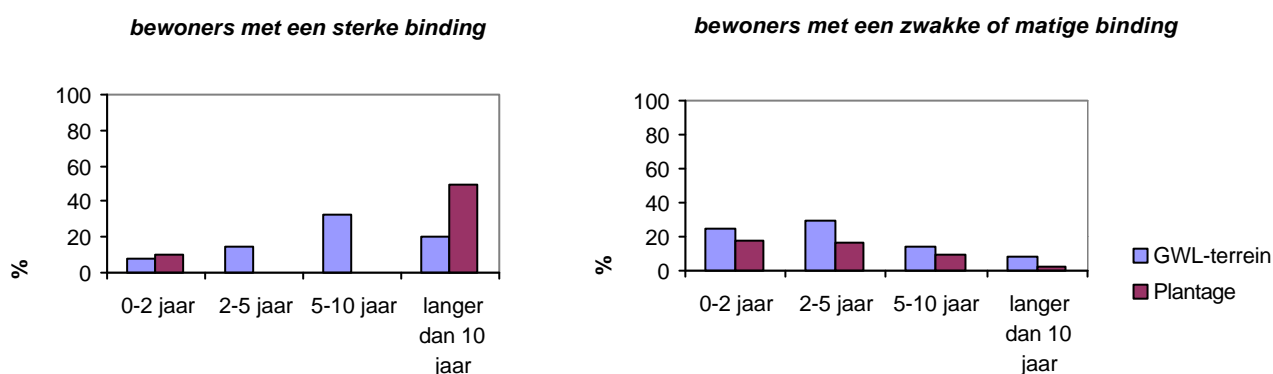
Bron: bewonersenquête 2002

Een negatief buurtoordeel wordt in veel gevallen veroorzaakt door vandalisme. Zowel bij de Plantage als op het GWL-terrein wordt hierover geklaagd; respectievelijk 82 en 36 procent van de respondenten zegt overlast te ondervinden van rondhangende jeugd of junks. Daarnaast zorgt het gebrek aan voorzieningen niet alleen voor ergernissen bij de oude bewoners op het GWL-terrein, ook de nieuwkomers zijn hier ontevreden over.

Niet alleen de mening over het woongebied kan iets zeggen over de rol van de buurt, ook het verblijfsduurperspectief kan hierop van invloed zijn. Uit het onderzoek is gebleken dat tweevijfde van de respondenten in de onderzochte gebieden nog twee tot vijf jaar in de bewuste buurt denkt te wonen. Dit geldt dan met name voor de bewoners met een zwakke of matige binding. Bewoners met een sterke binding willen zeker nog 5 jaar of langer in dezelfde buurt blijven (figuur 4.9).

Figuur 4.9

Verblijfsduurperspectief van nieuwe bewoners met een sterke en met een zwakke of matige buurtbinding per onderzoeksgebied (%).

Bron: bewonersenquête 2002

Antwoordcategorie 'weet niet' is weggelaten

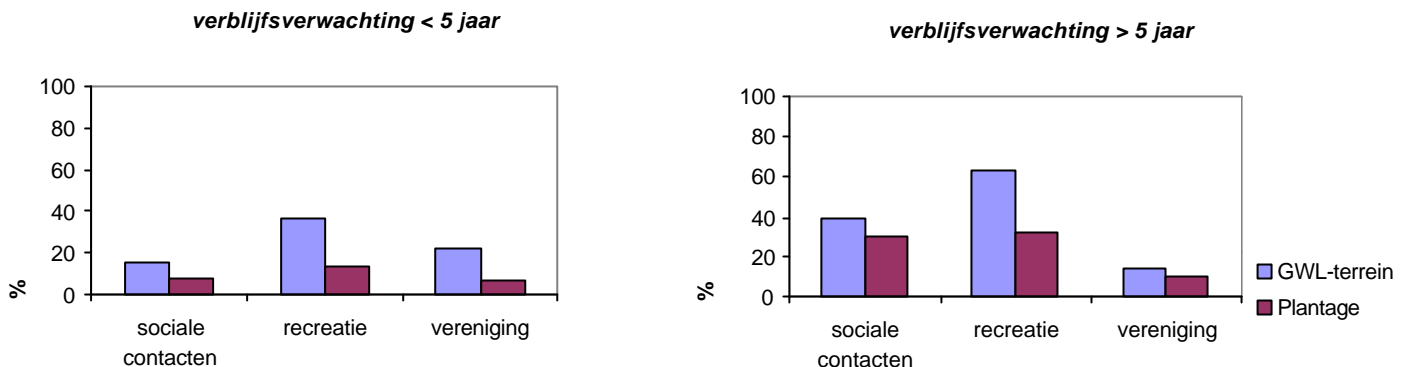
Hoewel bewoners met een lange verblijfsverwachting over het algemeen aangeven nog prima te wonen en voorlopig geen reden zien om te verhuizen, lopen de motivaties voor een korte verblijfsverwachting per onderzoeksgebied echter uiteen. Zo hebben veel huishoudens op het GWL-terrein bijvoorbeeld te maken met ruimtegebrek; een derde van de ondervraagden geeft dit als belangrijkste reden voor een korte verblijfsverwachting. Na een gezinsuitbreiding blijken de aanvankelijk ruime woningen toch te krap. Huishoudens bij de Plantage laten een verhuizing daarentegen afhangen van het aanbod elders; zodra zij de kans krijgen, zal bijna een derde van de nieuwe bewoners met een korte verblijfsverwachting de buurt verlaten. Ook nu speelt vandalisme weer een rol.

Dat mensen met een lang verblijfsduurperspectief ook meer binnen de buurt ondernemen, blijkt uit figuur 4.10; met name sociale contacten en recreatie vinden dichterbij huis plaats. Wat verder opvalt, is het feit dat de nieuwe bewoners op het GWL-terrein over het algemeen meer activiteiten binnen de buurt verrichten; ongeacht de verblijfsverwachting, hebben zij bijvoorbeeld meer sociale contacten in de directe

omgeving. Hiervoor is al aan de orde gekomen dat de huishoudenssamenstelling en de opzet van het nieuwbouwterrein hiermee samenhangen.

Figuur 4.10

Activiteiten die nieuwe bewoners van het GWL-terrein of de Plantage met een bepaald verblijfsduurperspectief binnen respectievelijk de Staatsliedenbuurt of Ondiep verrichten (%).

Bron: bewonersenquête 2002

Niet alle activiteiten zijn in de figuur opgenomen

Samenvattend kan gezegd worden dat zowel de sociale als de gebouwde omgeving van invloed zijn op de mening over de buurt en daarmee op de binding met het woongebied. Zo wordt een negatief oordeel niet alleen veroorzaakt door overlast van vandalisme, ook het gebrek aan voorzieningen en de uitstraling van het gebied spelen hierbij een rol. Tevreden bewoners ervaren de omgeving daarentegen juist positief; zowel de sfeer als de ligging van de buurt zijn hierbij van belang.

Daarnaast is duidelijk geworden dat ook de verblijfsverwachting van een huishouden invloed heeft op de rol van de buurt; nieuwe bewoners die nog zeker 5 jaar in één van de buurten denken te wonen, verrichten daar ook meer activiteiten. Ook nu spelen de sociale en de fysieke omgeving een rol; overlast van vandalisme en de grootte van de woning hebben invloed op het verblijfsduurperspectief van een huishouden. Het feit dat beide onderzoeksgebieden op uiteenlopende wijzen vorm hebben gekregen en daardoor ook op het gebied van de bevolkingssamenstelling van elkaar verschillen, blijkt tenslotte van invloed op de sociale samenhang binnen de buurten.

4.5 Conclusie

Aan de hand van de bevindingen uit dit hoofdstuk, kan nu antwoord worden gegeven op de onderzoeksvragen die aan het begin van dit hoofdstuk zijn gesteld.

Welke rol speelt de buurt in het leven van bewoners die reeds voor de herstructureringsingrepen in de buurt woonachtig waren, in hoeverre is deze rol na de ingrepen veranderd en waardoor worden de huidige rol en de veranderingen verklaard?

Welke rol speelt de buurt in het leven van bewoners die na de herstructureringsingrepen in de buurt zijn komen wonen en waardoor wordt deze rol verklaard?

Deze vragen worden gezamenlijk beantwoord. Allereerst moet gezegd worden dat de rol van de buurt in dit onderzoek onder andere wordt bepaald door de mate waarin een huishouden gebruik maakt van de mogelijkheid om verschillende activiteiten binnen het

eigen woongebied te verrichten. In bepaalde gevallen blijkt de buurt hierbij inderdaad een grote rol te spelen; een meerderheid van alle ondervraagde huishoudens blijft voor bezoeken aan supermarkt en bank of postkantoor, ongeacht de sociaal-economische achtergrond, voornamelijk binnen de eigen buurt. Activiteiten die meer in de privé-sfeer plaatsvinden, zoals recreatie en bezoeken aan vrienden of familie, worden in de meeste gevallen echter elders verricht. Opvallend hierbij is het verschil tussen beide bewoner groepen. Zo spelen bepaalde persoonlijke en huishoudelijke kenmerken bij de oude bewoners een rol: lage inkomens, huishoudens met kinderen en ouderen zijn meer op de buurt gericht dan hoge inkomens, één- en tweepersoonshuishoudens en jongeren. Bij de nieuwkomers daarentegen, zijn deze factoren niet bepalend; zowel hoge als lage inkomens hebben de meeste sociale contacten vaak buiten de buurt. Het feit dat de ruimtelijke omgeving bij deze groep in veel gevallen doorslaggevend is geweest bij de verhuisbeslissing, vormt hiervoor een mogelijke verklaring. In tegenstelling tot de oude bewoners, waar opgebouwde contacten vaak reden waren om binnen de buurt te blijven, hebben de nieuwe bewoners eerder gekozen voor een nieuwbouwwoning die toevallig in één van de onderzoeksgebieden is gebouwd. Factoren die het activiteitenpatroon van deze nieuwkomers echter wel beïnvloeden, zijn de huishoudenssamenstelling en het voorzieningenaanbod. Gezinnen met kinderen verrichten meer activiteiten binnen de buurt dan één- en tweepersoonshuishoudens en de aan- of afwezigheid van winkelveorzieningen bepaalt voor een deel het gedrag van de gebruikers.

Ook ten aanzien van de buurtbinding bestaan er verschillen tussen de bewonersgroepen. Naast het activiteitenpatroon, is deze binding met het woongebied ook bepalend voor de rol van de buurt. In tegenstelling tot de nieuwkomers, die over het algemeen een zwakke of matige binding met het woongebied hebben, voelen de meeste oude bewoners in beide onderzoeksgebieden zich juist sterk verbonden met de buurt. Het feit dat bijna tweederde van de nieuwe bewoners voor de verhuizing al binnen één van de steden woonde, heeft, tegen de verwachting in, dus geen gunstige invloed op de buurtbinding.

Wat verder niet aansluit bij de veronderstellingen uit eerdere hoofdstukken, is het feit dat de mate van buurtbinding niet of nauwelijks samenhangt met de sociaal-economische achtergrond of de samenstelling van een huishouden. Zowel bij de oude als de nieuwe bewoners speelt veel eerder de omgeving een rol; de sociale en de gebouwde omgeving hebben invloed op de mening over de buurt en de mate waarop een huishouden zich ermee verbonden voelt. Zo zijn niet alleen de aan- of afwezigheid van vrienden of familie, of overlast van vandalisme van belang, ook de locatie ten opzichte van het centrum speelt een rol. Hetzelfde geldt voor het voorzieningenaanbod. Daarnaast hecht een groot deel van de huishoudens niet of nauwelijks waarde aan het woongebied. Respondenten geven aan overal te kunnen wonen of niets met de buurt te hebben; deze doet slechts dienst als woonplek.

Over de wijze waarop de rol van de buurt na de herstructurering is veranderd, kan tenslotte gezegd worden dat de ingrepen op bepaalde punten inderdaad invloed hebben gehad. Hoewel de oude bewoners over het algemeen heel tevreden zijn met de resultaten en de betrokkenheid bij de buurt is toegenomen, blijkt de inrichting van het nieuwbouwt terrein een invloedrijke factor; het feit dat het voorzieningenaanbod na de ingrepen per gebied verschilt, heeft tot gevolg dat de mening over de buurt en daarmee de buurtbinding uiteenlopen. Het activiteitenpatroon is daarentegen niet veranderd; na de maatregelen ondernemen oude bewoners niet meer activiteiten binnen de buurt dan voorheen.

Of de zaken die hier naar voren zijn gekomen, overeenkomen met de doelen van het herstructureringsbeleid, komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

5 Praktijk en beleid: overeenkomst of verschil?

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt bekeken of de resultaten van de ingrepen aansluiten bij de verwachtingen van de beleidsmakers. De vierde onderzoeksvraag staat hierbij centraal:

In hoeverre zijn de gevonden patronen en ontwikkelingen in overeenstemming met de beoogde doelen van het (herstructurerings)beleid in deze buurten?

Om deze vraag te beantwoorden, komen de onderzoeksgebieden in de volgende paragrafen afzonderlijk aan de orde. Hiervoor is gekozen in verband met de verschillen die in voorgaande hoofdstukken herhaaldelijk aan het licht zijn gekomen. Zo lopen de achterliggende ideeën en de resultaten van de ingrepen per gebied op een aantal punten uiteen; hoewel de maatregelen gericht zijn op het verbeteren van de sociale en economische situatie in de betrokken gebieden, zijn de nieuwbouwtterreinen op verschillende wijzen ingericht. Naast het feit dat een groot deel van de nieuwe woningvoorraad in Utrecht uit seniorenwoningen bestaat, is daar, in tegenstelling tot het Amsterdamse project, bij de nieuwbouw ook een winkelcentrum gerealiseerd. Dit heeft zowel de huidige bevolkingssamenstelling als het gedrag van de bewoners beïnvloed.

Om te bekijken of de ingrepen uiteindelijk de gewenste effecten hebben veroorzaakt en of de resultaten aansluiten bij de doelen, wordt niet alleen gekeken naar de uitkomsten van de enquête, maar wordt ook aandacht besteed aan de resultaten van gesprekken met verschillende sleutelfiguren. Zij hebben direct of indirect te maken gekregen met de ingrepen of de gevolgen ervan.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie waar de resultaten per gebied met elkaar worden vergeleken.

5.2 Het GWL-terrein

In hoofdstuk 3 is aandacht besteed aan de herstructureringsingrepen die in de Amsterdamse Staatsliedenbuurt hebben plaatsgevonden. Hierbij ging de meeste aandacht uit naar de nieuwbouw op een voormalig bedrijventerrein aan de rand van de buurt. Dit zogenaamde GWL-terrein kreeg in het kader van de ingrepen een woonfunctie. Wat waren de achterliggende ideeën bij deze ingrepen en op welke manier is daar invulling aan gegeven?

Een belangrijk uitgangspunt van het beleid was allereerst het streven naar een heterogene buurtbevolking. Hierbij werd verondersteld dat draagkrachtige huishoudens binnen een gemengde bevolking een positieve invloed zouden hebben op zowel de sociale, economische als ruimtelijke situatie. Om dit te bereiken werd veel aandacht besteed aan het realiseren van een aantrekkelijke woningvoorraad. Deze moest enerzijds zorgen voor het aantrekken van midden- en hoge inkomens en anderzijds voorkomen dat dergelijke huishoudens de buurt zouden verlaten. In dit kader was de nieuwbouw op het GWL-terrein in eerste instantie ook bedoeld voor huishoudens uit Westerpark; men verwachtte dat bewoners uit dit aangrenzende stadsdeel meer betrokken zouden zijn bij de buurt. Deze groep kreeg dan ook voorrang bij het toewijzen van de woningen.

De invloed van de beleidsmakers beperkte zich echter niet tot de toewijzingsregels. Zo moesten bepaalde ruimtelijke ingrepen het gedrag van de bewoners beïnvloeden. Door

op het GWL-terrein bijvoorbeeld geen winkelvoorzieningen te realiseren, wilde men de economische situatie in de aangrenzende Staatsliedenbuurt een positieve impuls geven; bewoners van het nieuwbouwterrein zouden op deze manier immers sneller gebruik maken van het aanbod in de rest van de buurt. Ook het feit dat er op het terrein nauwelijks parkeergelegenheden tot stand zijn gekomen, heeft invloed op het activiteitenpatroon van omwonenden. De aanschaf van een auto wordt op deze manier immers minder vanzelfsprekend en het autovrije karakter maakt het gebied aantrekkelijk voor gezinnen met kinderen. Beide zaken zouden betrokkenen meer aan de buurt kunnen binden; zonder auto is men minder mobiel en voorgaande hoofdstukken hebben uitgewezen dat een huishouden met jonge kinderen meer op de buurt is gericht dan één- of tweepersoonshuishoudens.

Waar de plannenmakers echter geen rekening mee hebben gehouden, is de invloed van de samenstelling van de woningvoorraad. Zo kan de wijze waarop de nieuwe voorraad is samengesteld, de omgang tussen verschillende typen huishoudens bevorderen of juist belemmeren (Kleinhans e.a., 2000). In het geval van het GWL-terrein, waar de nieuwbouw in afzonderlijke koop- en huurblokken is gerealiseerd, bestaat gevaar voor het laatste; eigenaar-bewoners, die over het algemeen tot de categorie nieuwe bewoners behoren, komen op deze manier mogelijk niet snel in contact met huurders, van wie een meerderheid tot de oude bewoners behoort.

Of de resultaten van de ingrepen uiteindelijk overeenkomen met de verwachtingen en aansluiten bij de doelen, komt hierna aan de orde.

5.2.1 Aansluiting praktijk - beleid

Aansluiting met het beleid

In een aantal opzichten sluiten de resultaten van de ingrepen inderdaad aan bij de beleidsdoelen. Zo is in hoofdstuk 3 en 4 al duidelijk geworden dat de nieuwe bewoners een gunstige invloed hebben gehad op de sociaal-economische situatie binnen de Staatsliedenbuurt; er is een heterogene bevolkingsgroep ontstaan.

Dat deze ontwikkeling niet alleen tot uiting komt in de vorm van statistische gegevens, maar ook in de praktijk zichtbaar wordt, is gebleken aan de hand van een gesprek met een medewerker van een basisschool in de Staatsliedenbuurt (2002). Niet alleen is het aantal leerlingen door de komst van de jonge gezinnen toegenomen, de nieuwkomers hebben daarnaast in veel gevallen een andere achtergrond. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk aan de hand van de schoolresultaten; hoewel de ingrepen relatief kort geleden hebben plaatsgevonden, vertonen de rapportcijfers absoluut gezien een stijging. Daarnaast is het aandeel leerlingen van allochtone afkomst afgenomen. De medewerker is van mening dat de babyboom op het GWL-terrein hiervoor een belangrijke verklaring vormt; voorheen was tweederde van de leerlingen van allochtone afkomst, terwijl in de huidige situatie met name het kleuteronderwijs aan het 'verwitten' is.

Wat verder opvalt, is de toename van het aantal ouders in de ouderraad. Moeilijkheden met de Nederlandse taal waren en zijn voor veel allochtone ouders reden zich niet met dergelijke zaken te bemoeien. Bewoners van het GWL-terrein hebben kennelijk minder last van deze belemmering. Het taalprobleem heeft daarnaast ook gevolgen voor de omgang tussen allochtone en autochtone ouders; hoewel er in beperkte mate wel sprake is van contact, vormt de moeizame communicatie toch een beperking; mensen gaan nu eenmaal makkelijker om met 'gelijken' (Gesprek medewerker 'OBS Westerpark', 2002). De herstructureringsingrepen hebben echter niet alleen invloed gehad op het basisonderwijs binnen de buurt. Zo hebben de maatregelen ook hun weerslag op de economische situatie in het aangrenzende gebied. Uit de enquête is om te beginnen al gebleken dat zowel de oude als de nieuwe bewoners van het GWL-terrein over het

algemeen gebruik maken van de winkelvoorzieningen in de Staatsliedenbuurt. Een meerderheid van de winkeliers is dan ook tevreden of zeer tevreden over de ingrepen en positief over de toekomst. Dit is naar voren gekomen uit gesprekken met verschillende ondernemers (2002). Over het algemeen zijn zij van mening dat de buurt is opgeknapt en dat het aantal klanten, evenals de bestedingen, nadien zijn toegenomen. De meeste winkeliers verwijzen hierbij naar het grote aandeel koopwoningen op het nieuwbouwt terrein; de toename van het aandeel hoge inkomens heeft de klantenkring uitgebreid met draagkrachtige huishoudens. Een afname van de bestedingen hangt volgens een beperkt aantal winkeliers daarentegen samen met de huur van de nieuwe woningen; deze zou te hoog zijn.

Verskil met het beleid

In eerste instantie lijken de resultaten dus aan te sluiten bij de doelen van het beleid. Er moet echter niet te vroeg worden gejuicht. Het feit dat bewoners over het algemeen gebruik maken van de winkelvoorzieningen in de Staatsliedenbuurt, wil immers niet zeggen dat zij ook tevreden zijn met het aanbod; zij hebben geen andere keus en moeten het hiermee doen. Uit het voorgaande hoofdstuk is dan ook gebleken dat veel bewoners zich ergeren aan het ontbreken van voorzieningen op het GWL-terrein. Daarnaast vindt men de winkeltjes in de Staatsliedenbuurt vaak te klein: het aanbod voldoet niet aan de eisen. In tegenstelling tot wat hiervoor aan de orde is gekomen, bestaat dan ook de indruk dat het aantal vestigingen in het winkelconcentratiegebied eerder af- dan toeneemt; (potentiële) ondernemers hebben blijkbaar (nog) weinig vertrouwen in de Staatsliedenbuurt (Gesprek buurtbeheerster GWL-terrein, 2002).

Verder vormen de parkeervoorzieningen voor veel bewoners een bron van ergernis. Zo wordt het geringe aantal plaatsen vaak ingenomen door bezoekers van het Grand Café dat op het terrein is gevestigd. In veel gevallen gaat het hier om mensen van buiten de buurt, zodat bewoners van het GWL-terrein hun auto noodgedwongen elders moeten parkeren. Zij kijken meestal uit naar de Staatsliedenbuurt, met als gevolg dat daar dezelfde problemen ontstaan. Dit verschijnsel wordt bevestigd door de politie. Hoewel de buurtrechercheur over het algemeen positief is over de ruimtelijke ingrepen, is hij wel van mening dat de parkeerproblemen nadien zijn toegenomen (Gesprek buurtrechercheur Staatsliedenbuurt, 2002). Hetzelfde geldt overigens voor het aantal klachten over junks. Zij vormen binnen de Staatsliedenbuurt een probleemgroep die zich door de nieuwbouw niet heeft laten weggagen; zowel voor als na de ingrepen bevinden zij zich voornamelijk rond het GWL-terrein. De politie heeft dan ook de indruk dat er geen direct verband bestaat tussen de ingrepen en de mate van criminaliteit. Hoewel winkeliers hier anders over denken en juist wel een afname van bijvoorbeeld het aantal inbraken constateren, zien velen van hen de aanwezigheid van junks ook nog als een punt van zorg; 'zonder junks zou het een geweldige buurt zijn'.

Ook ten aanzien van het toewijzingsbeleid sluiten de uitkomsten niet aan bij de verwachtingen; de veronderstelling dat huishoudens uit omliggende buurten mogelijk meer aan de buurt gebonden zouden zijn dan huishoudens van elders, komt niet uit. In het voorgaande hoofdstuk werd immers al duidelijk dat nieuwe bewoners, van wie een groot deel afkomstig uit omliggende buurten, over het algemeen slechts een zwakke of matige binding met de buurt ervaren. Zij hebben vaak een breed sociaal netwerk en zijn alleen voor zaken als dagelijkse boodschappen op het nieuwe woongebied gericht. Overige activiteiten, zoals sociale contacten, verrichten zij bij voorkeur elders. Het zijn met name de oude bewoners uit de Staatsliedenbuurt die een sterke binding met het woongebied hebben en er verschillende activiteiten verrichten.

Tenslotte zou de samenstelling van de woningvoorraad invloed kunnen hebben op het gedrag van buurtbewoners. Bewoners van koopwoningen of woningen in complexvorm zouden bijvoorbeeld eerder contact kunnen zoeken met complexgenoten of andere eigenaar-bewoners. In het geval van het GWL-terrein blijkt deze veronderstelling inderdaad te kloppen. Zo zijn er aparte huur- en koopblokken gerealiseerd en blijken onderlinge contacten met name plaats te vinden op blokniveau. Dit geldt vooral voor de huurders. Eigenaar-bewoners hebben volgens de buurtbeheerster meer contacten buiten de buurt, lossen hun problemen eerder zelf op en houden zich minder bezig met het buurtleven. Zij is dan ook van mening dat sociaal beheer van het terrein met name is gericht op de huurders (Gesprek buurtbeheerster GWL-terrein, 2002).

Met deze wetenschap is het minder verwonderlijk dat eigenaar-bewoners over het algemeen geen lange verblijfsverwachting hebben; zij zijn niet alleen breed georiënteerd, maar kunnen hun woning na een paar jaar met winst verkopen. Daarnaast hangt een korte verblijfsverwachting samen met het feit dat een groot deel van de kopers op het GWL-terrein starter is op de woningmarkt. Zo gaat het in veel gevallen om jonge en kleine huishoudens die de woning na een gezinsuitbreiding minder ruim en comfortabel vinden dan zij in eerste instantie dachten. Hoewel de beleidsmakers uitgingen van het tegenovergestelde, is het feit dat mensen veel in een woning hebben geïnvesteerd dus niet of nauwelijks van invloed op de buurtbinding (Gesprek buurtbeheerster GWL-terrein, 2002).

Naast de samenstelling van de woningvoorraad, wordt het activiteitenpatroon van bewoners beïnvloed door de ligging van het GWL-terrein. Zo sluit het onderzoeksgebied geografisch gezien niet echt aan op de aangrenzende Staatsliedenbuurt. Dit wordt niet alleen veroorzaakt door de verschillen in architectuur, maar ook door het feit dat een doorgaande weg de gebieden van elkaar scheidt. Bepaalde bewoners zijn dan ook van mening dat het terrein een soort eiland vormt waarmee zij een sterkere binding hebben dan met de Staatsliedenbuurt. Van integratie tussen bewoners is dan ook nauwelijks sprake. Alleen het buurthuis, dat bewust op de hoek met de Staatsliedenbuurt is gerealiseerd, zorgt voor een bepaalde mate van interactie. Hierbij gaat het dan met name om oude bewoners die nog contacten binnen het voormalige woongebied hebben (Gesprek buurtbeheerster GWL-terrein, 2002).

De aanwezigheid van kinderen maakt in beide gevallen echter veel goed; zij spelen bijvoorbeeld met leeftijdgenootjes op het nieuwbouwterrein of volgen basisonderwijs in de Staatsliedenbuurt. In hoofdstuk 4 is duidelijk geworden dat ouders op deze manier met elkaar in contact kunnen komen (paragraaf 4.4).

Aan de hand van het voorgaande kan geconcludeerd worden dat de nieuwbouw op het GWL-terrein in eerste instantie de gewenste effecten heeft veroorzaakt; de sociaal-economische situatie in de aangrenzende buurt is verbeterd, de scholen zijn aan het veranderen en bewoners van het nieuwbouwterrein maken gebruik van de winkelvoorzieningen in de aangrenzende buurt. Ook het benoemen van een buurtbeheerster heeft een positieve invloed op de situatie; zij probeert onder andere de sociale samenhang te versterken en vormt het eerste aanspreekpunt bij problemen.

Toch zijn er, naast deze gunstige ontwikkelingen, een aantal punten waar de praktijk minder goed aansluit bij de verwachtingen. Het toewijzingsbeleid heeft bijvoorbeeld niet de gewenste effecten te zien gegeven; afgezien van dagelijkse boodschappen, verrichten vrijwel alle nieuwe bewoners, dus ook degenen die voorheen in een omliggende buurt woonden, de meeste activiteiten buiten de buurt. Daarnaast veroorzaakt de samenstelling van de woningvoorraad een zekere sociale scheiding; zo vinden contacten voornamelijk op blokniveau plaats, waardoor bewoners van een huurwoning en eigenaar-bewoners min of meer langs elkaar heen leven. Ook heeft de

laatste groep over het algemeen een breder activiteitennetwerk en houdt zich minder bezig met het buurtleven. De investeringen die gepaard gaan met het kopen van een woning, zijn dus niet van invloed op de buurtbinding en kopers hebben, tegen de verwachting in, dan ook een relatief korte verblijfsverwachting. Tenslotte zijn ook de betrokkenen zelf over een aantal zaken minder positief. Zo is een groot deel van de bewoners niet tevreden met het voorzieningenaanbod en wordt nog veel geklaagd over rondhangende junk.

Met deze zaken is echter nog niet gezegd dat bewoners ook automatisch een negatief buuroordeel hebben. In het voorgaande hoofdstuk werd immers duidelijk dat respondenten meer waarde hechten aan de sfeer binnen een gebied en het gevoel dat men erbij heeft, dan aan de aanwezigheid van winkels (paragraaf 4.3 en 4.4).

5.3 De Plantage

In hoofdstuk 3 is uitgebreid ingegaan op de achterliggende ideeën en verwachtingen bij de ingrepen in de Utrechtse buurt Ondiep. Evenals in Amsterdam stond bij de bespreking van dit woongebied de functieverandering van een voormalig bedrijventerrein centraal. Ook nu waren de maatregelen op het terrein, tegenwoordig aangeduid als 'De Plantage', voor een belangrijk deel gericht op het doorbreken van zowel de fysieke als de sociale homogeniteit; er zijn woningen in verschillende prijsklassen gerealiseerd voor bewoners met verschillende inkomens. Een belangrijk verschil met het GWL-terrein is echter dat een groot deel van de nieuwbouw bestemd is voor ouderen. Daarnaast is van een streng toewijzingsbeleid niet of nauwelijks sprake geweest.

Het meest opvallende verschil met het Amsterdamse herstructureringsproject wordt echter gevormd door het feit dat er bij de nieuwbouw een winkelcentrum is gerealiseerd. Om de economische situatie in het omliggende gebied te verbeteren, werd, in tegenstelling tot Amsterdam, niet voortgebouwd op bestaande voorzieningen. Het nieuwe winkelcentrum moest het hart van het gebied worden om het winkelbestand langs de drukke en doorgaande Amsterdamsestraatweg een positieve impuls te geven. Daarnaast zou het plein, waaromheen de nieuwbouw is geconcentreerd, een belangrijke sociale functie moeten gaan vervullen. Het organiseren van allerlei activiteiten en bijeenkomsten zou de sociale samenhang in de gehele buurt moeten versterken en de onderlinge contacten tussen bewoners moeten stimuleren.

Of de hierboven vermelde verwachtingen in de praktijk daadwerkelijk zichtbaar worden, komt hierna aan de orde. Bij de bespreking wordt met name gebruik gemaakt van de resultaten van een gesprek met een medewerkster van wijkbureau Noordwest (2002).

5.3.1 Aansluiting praktijk - beleid

In tegenstelling tot de Amsterdamse onderzoeksbuurt sluiten de resultaten van de ingrepen bij de Plantage minder goed aan bij de verwachtingen van de beleidsmakers. Alleen op het gebied van de ouderenhuisvesting hebben de maatregelen de gewenste effecten veroorzaakt. Zo zijn de ouderen tevreden over het dienstencentrum: dit wordt volgens de medewerkster van het wijkbureau (2002) goed gebruikt.

Minder gunstig zijn de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden op het gebied van de sociaal-economische situatie; deze is na de ingrepen niet zichtbaar verbeterd. Hoewel het aandeel eigenaar-bewoners en hoge inkomens rond de Plantage iets hoger is dan in de rest van de buurt, die gekenmerkt wordt door sociale achterstand, is in de huidige situatie nog geen sprake van een heterogene buurtbevolking; naast een afname van

huishoudens met kinderen en een toename van het aandeel ouderen, is het aantal lage inkomens binnen de buurt na de ingrepen gestegen en het aantal hoge inkomens gelijk gebleven (hoofdstuk 3 en 4).

Daarnaast vormt de nieuwbouw, evenals bij het GWL-terrein, zowel fysiek als sociaal, geen eenheid met de rest van de buurt. Een brede weg tussen beide gebieden vormt als het ware een barrière, waardoor van integratie niet of nauwelijks sprake is. Deze situatie is echter ook zichtbaar bij de Plantage zelf. Hoewel het zorgcentrum een positieve invloed heeft op de onderlinge contacten tussen de ouderen, leven de overige huishoudens op het nieuwbouwterrein min of meer langs elkaar heen. Hierbij is, in tegenstelling tot het Amsterdamse nieuwbouwterrein, geen sprake van een duidelijke scheiding tussen huurders en kopers. In het voorgaande hoofdstuk is immers al naar voren gekomen dat een meerderheid van *alle* bewoners van de Plantage een zwakke of matige binding heeft met de buurt.

Bovenstaande zaken hangen mogelijk samen met het grote aandeel ouderen op het nieuwbouwterrein; het feit dat huishoudens met kinderen zijn ondervertegenwoordigd, zal het ontstaan van onderlinge contacten eerder belemmeren dan bevorderen. Een ander punt waardoor de huishoudens weinig met elkaar en met de buurt hebben, wordt mogelijk veroorzaakt door de zogenaamde 'klaagcultuur'. Bewoners klagen bijvoorbeeld veel over de troep op straat en het vandalisme, maar initiatieven om de situatie te verbeteren blijven uit (Gesprek medewerkster wijkbureau Noordwest, 2002).

Ook het winkelcentrum blijkt minder goed te functioneren dan werd verwacht. Het moest 'het hart' van de buurt worden en het winkelbestand langs de Amsterdamsestraatweg een positieve impuls geven. In de huidige situatie blijkt de trekkracht echter kleiner dan aanvankelijk werd aangenomen en het aantal bezoekers valt dan ook tegen. Hoewel uit de enquête naar voren is gekomen dat vrijwel iedere respondent gebruik maakt van de voorzieningen rond het plein, blijkt dit niet voldoende. Dat bewoners uit het omliggende Ondiep (te) weinig gebruik maken van het nieuwe aanbod, zou onder andere samenhangen met het feit dat het plein niet genoeg opvalt; de drie grote panden, overblijfselen van het slachthuiscomplex, vormen een barrière tussen het plein en de doorgaande weg. Daarnaast voldoet het winkelaanbod mogelijk niet aan de wensen van potentiële gebruikers en speelt ook de gunstige locatie ten opzichte van het centrum een rol; mensen doen hun boodschappen net zo lief elders. Door deze ontwikkelingen zoeken steeds meer ondernemers hun heil elders en is leegstand van winkelpanden het gevolg (Gesprek medewerkster wijkbureau Noordwest, 2002).

Ondanks deze zaken zijn de meeste winkeliers over het algemeen toch gematigd positief over de toekomst. Zij zien wel degelijk kansen voor het winkelcentrum; het veelzijdige aanbod biedt klanten bijvoorbeeld de mogelijkheid veel boodschappen in één keer te doen. Wat volgens hen echter ontbreekt, is bekendheid. Zoals gezegd, wordt het grootste deel van de klantenkring gevormd door bewoners van de nieuwbouw. Klanten uit overig Ondiep ontbreken. Dit is een verschil met de winkels langs de Amsterdamsestraatweg. Daar kwamen en komen de meeste klanten uit de hele buurt of zelfs uit de hele stad. Uit gesprekken met winkeliers langs deze drukke straat (2002) is verder duidelijk geworden dat zij enerzijds positief en anderzijds juist negatief tegenover de (herstructurerings)ingrepen staan. Een aantal van hen klaagt bijvoorbeeld over het feit dat de parkeermogelijkheden zijn verminderd, terwijl anderen vinden dat de buurt na de maatregelen juist is opgeknapt.

Tenslotte functioneert het centrale plein niet naar verwachting. Activiteiten blijken moeilijker te organiseren dan men aanvankelijk had aangenomen. Dit heeft onder andere te maken met het feit dat de ruimte vrijwel geheel wordt omringd door de

nieuwbouw en daardoor al snel 'vol' is. Daarnaast blijkt het materiaal waaruit de ondergrond is samengesteld niet geschikt voor de wekelijkse markt die er aanvankelijk was gepland. Een pluspunt is echter de jongerenmanifestatie die één keer per jaar wordt georganiseerd. Dit evenement wordt goed bezocht door jongeren uit de hele buurt (Gesprek medewerkster wijkbureau Noordwest, 2002).

Dat de praktijk in een aantal opzichten niet aansluit bij de doelen van het beleid, is echter niet onopgemerkt gebleven. Zo is de gemeente momenteel bezig met het ontwikkelen van plannen om de relatie tussen de Plantage en overig Ondiep te verbeteren. Door een tweede supermarkt aan het plein creëren wil men bijvoorbeeld het voorzieningenaanbod veranderen. Daarnaast zijn er plannen voor het ontwikkelen van een parkeergarage om de problemen op dat gebied te verminderen (Gesprek medewerkster wijkbureau Noordwest, 2002).

De resultaten van de herstructureringsingrepen rond de Plantage wijken in bepaalde opzichten af van de doelen die beleidsmakers in eerste instantie voor ogen hadden. Alleen ten aanzien van de ouderenhuisvesting komen beleid en praktijk nagenoeg overeen; bewoners zijn tevreden over het zorgcentrum en maken er in ruime mate gebruik van. Hoewel dit een belangrijk onderdeel van de ingrepen vormt, wilden de plannenmakers daarnaast een heterogene buurtbevolking creëren en waren de verwachtingen omtrent het winkelcentrum hoog gespannen.

De praktijk laat echter iets anders zien. Zo is de bevolkingssamenstelling na de ingrepen niet erg veranderd en trekken de winkels minder bezoekers dan verwacht. Ook valt de bruikbaarheid van het plein tegen.

Ondanks deze enigszins teleurstellende resultaten ziet de gemeente toch kansen voor het nieuwbouwterrein en wordt momenteel gezocht naar mogelijkheden om de relatie tussen de Plantage en overig Ondiep te verbeteren.

5.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is bekeken of de resultaten van de ingrepen overeenkomen met de beleidsdoelen. In beide onderzoeksgebieden was het beleid voor een belangrijk deel gericht op het verbeteren van zowel de sociale als de economische situatie. Opvallend is echter dat de ruimtelijke ingrepen, die hierbij het belangrijkste instrument vormden, op uiteenlopende wijzen zijn uitgevoerd.

Wanneer de huidige situatie per gebied wordt vergeleken, kan voorzichtig worden geconcludeerd dat de resultaten in Amsterdam beter aansluiten bij de verwachtingen dan in Utrecht. De bevolkingssamenstelling in de Staatsliedenbuurt heeft sociaal-economisch gezien bijvoorbeeld een positieve ontwikkeling doorgemaakt, terwijl de situatie in Utrecht niet of nauwelijks is verbeterd. Het feit dat de ingrepen in het laatste geval voor een groot deel gericht waren op ouderen, vormt hiervoor een mogelijke verklaring.

Daarnaast lopen ook de ontwikkelingen ten aanzien van de economische situatie per gebied uiteen. Hoewel veel bewoners van het GWL-terrein zich ergeren aan het ontbreken van winkels rond de nieuwbouw en niet echt tevreden zijn over het aanbod in de rest van de buurt, maken zij er wel gebruik van. De betrokken winkeliers zijn over het algemeen dan ook tevreden over de huidige situatie en staan positief tegenover de ingrepen. In Utrecht daarentegen is rond de nieuwbouw een winkelcentrum gerealiseerd, waardoor de hele buurt een positieve economische impuls moest krijgen. Deze constructie blijkt echter minder goed te werken dan werd verwacht; de winkels

trekken te weinig bezoekers en ook het plein is minder praktisch dan werd aangenomen.

Hier kan tenslotte nog aan worden toegevoegd dat bewoners van het GWL-terrein, ondanks de negatieve uitlatingen over het voorzieningenaanbod, over het algemeen wel tevreden zijn over de buurt. In Utrecht is dit veel minder het geval. Daar wordt meer geklaagd en is de binding met het woongebied ook minder sterk. Het feit dat er in Amsterdam een buurtbeheerster is aangesteld, kan hiermee samenhangen. De aanwezigheid van een persoon die de situatie van dichtbij kent en kan bemiddelen tussen verschillende partijen, kan een positieve invloed hebben. Op deze manier worden bewoners mogelijk meer betrokken bij hun woongebied.

Of uit deze zaken ook lessen voor de toekomst geleerd kunnen worden, komt in het afsluitende hoofdstuk aan de orde.

6. Conclusie

In dit afsluitende hoofdstuk wordt bekeken welke lessen geleerd kunnen worden uit de resultaten van dit onderzoek en of er mogelijk aanbevelingen voor de toekomst gedaan kunnen worden. De vijfde en laatste onderzoeksvraag staat hierbij centraal:

Welke lessen voor toekomstige herstructureringsingrepen kunnen uit de resultaten worden geleerd?

Voor het beantwoorden van deze vraag komen de belangrijkste elementen uit voorgaande hoofdstukken nogmaals aan het licht. Ondanks het feit dat verschillen in aanvangssituatie en aard van de ingrepen het formuleren van algemene uitspraken bemoeilijken, is in voorgaande hoofdstukken toch een aantal zaken opgevallen. Aan de hand daarvan kunnen lessen worden geleerd omtrent herstructureringsmaatregelen; welke aspecten zouden in de toekomst mogelijk anders kunnen of welke aanpak moet juist voortgezet worden? In dit kader wordt gekeken naar de invloed van de ingrepen op zowel de bevolkingssamenstelling als de economische situatie binnen de betrokken buurten; welke zaken hebben er bijvoorbeeld toe geleid dat de maatregelen in Amsterdam een positiever eindresultaat laten zien dan in Utrecht? Daarnaast komt het belang van de buurt aan bod. Zo wordt gekeken naar de wijze waarop herstructureringsingrepen de rol al dan niet kunnen beïnvloeden; welke factoren hangen bijvoorbeeld samen met het activiteitenpatroon van een huishouden en waardoor wordt de buurtbinding bepaald? Eerst wordt echter kort antwoord gegeven op de probleemstelling die aan het begin van dit rapport is geformuleerd:

In hoeverre hebben de herstructureringsingrepen het activiteitenpatroon van bewoners die al voor de ingrepen in de buurt woonachtig waren veranderd?

In hoeverre speelt de buurt een rol in het leven van bewoners die na de herstructureringsingrepen in de buurt zijn komen wonen?

Aan de hand van bevindingen uit dit onderzoek worden deze vragen nu gezamenlijk beantwoord. Om te beginnen kan opgemerkt worden dat de buurt over het algemeen een geringe rol speelt in het leven van de bewoners. Activiteiten waarbij de buurt een duidelijke betekenis heeft, beperken zich over het algemeen tot het gebruik van winkels voor dagelijkse boodschappen en het volgen van basisonderwijs. Factoren die de rol echter enigszins kunnen beïnvloeden zijn de woonduur en de samenstelling van een huishouden; wanneer bewoners lange tijd in een buurt wonen, blijkt de binding met het gebied te zijn versterkt. Dit is ook zichtbaar bij gezinnen met kinderen.

Naast bepaalde ruimtelijke factoren, is een aantal huishoudenskenmerken dus van invloed op het gedrag van buurtbewoners. Dit is een belangrijk gegeven; door deze factoren centraal te stellen bij herstructurering, kan de situatie in een bepaalde buurt dus verbeteren. De resultaten van dit onderzoek bevestigen deze gedachte. Om te beginnen is aangetoond dat de komst van gezinnen met kinderen een gunstige invloed kan hebben op de sociale interactie binnen een buurt; ouders ontmoeten elkaar op straat of op het schoolplein. Iets dergelijks geldt ook voor het winkelaanbod; bewoners die het nieuwbouwt terrein moeten verlaten om gebruik te maken van voorzieningen in de aangrenzende buurt, komen eerder in contact met overige buurtbewoners.

Hoewel de buurt slechts een geringe rol speelt in het leven van de bewoners, kan herstructurering de betrokkenheid bij het woongebied dus wel degelijk positief beïnvloeden.

Voor meer gedetailleerde antwoorden op de probleemstellingen wordt verwezen naar de (conclusies van) voorgaande hoofdstukken. Nu worden enkele, ons inziens, belangrijke resultaten van dit onderzoek nader besproken. Verschillende keren zal hierbij verwezen worden naar de uitkomsten van een eerder uitgevoerd onderzoek. Ook Kleinhans e.a. (2000) hebben geprobeerd meer zicht te krijgen op de effecten van het herstructureringsbeleid. Daarbij stond de vraag centraal of differentiatie leidt tot integratie. Hoewel een groot deel van de resultaten overeenkomt met de uitkomsten van dit project, bestaan er ook verschillen. Dit is niet zo verrassend; eerder is immers al aan de orde gekomen, dat de resultaten van herstructureringsingrepen per project uiteen kunnen lopen.

Huidige bevolkingssamenstelling en economische situatie

In het voorgaande hoofdstuk is gebleken dat de resultaten van ruimtelijke ingrepen per herstructureringsproject kunnen verschillen. Zo lijken de ontwikkelingen in Amsterdam beter aan te sluiten bij het beleid dan in Utrecht; niet alleen is er na de nieuwbouw op het GWL-terrein een heterogene buurtbevolking ontstaan, ook is de economische situatie in de aangrenzende buurt verbeterd. In Utrecht is van deze ontwikkelingen niet of nauwelijks sprake.

Dit onderscheid kan op uiteenlopende manieren worden verklaard. Allereerst is een aantal maal gewezen op het feit dat de achterliggende ideeën en de doelen van ruimtelijke ingrepen in zekere zin bepalend zijn voor de sociaal-economische samenstelling van de toekomstige buurtbevolking. Het feit dat ouderenhuisvesting een grote rol speelde bij het Utrechtse nieuwbouwproject, heeft de buurt sociaal-economisch gezien geen voordeel opgeleverd. Ouderen zijn in veel gevallen laag opgeleid en meestal niet (meer) actief op de arbeidsmarkt. Hoge inkomens zijn bij deze groep dan ook eerder uitzondering dan regel.

Dat de huidige bevolkingssamenstelling van en rond het GWL-terrein in Amsterdam wel heterogeen van karakter is, hangt echter niet alleen samen met de bewonersgroep die centraal stond bij de ingrepen. Ook de wijze waarop de nieuwe woningvoorraad is samengesteld, heeft hierbij een rol gespeeld. Het feit dat de nieuwbouw op het GWL-terrein voor meer dan de helft uit koopwoningen bestaat, heeft een gunstige uitwerking gehad op de sociaal-economische samenstelling van de huidige buurtbevolking; bijna tweederde van de nieuwe bewoners beschikt over een hoog inkomen. Bij de Plantage daarentegen, waar ongeveer een derde van de nieuwe woningvoorraad tot de koopsector behoort, is van een dergelijke gunstige ontwikkeling geen sprake.

Economisch gezien lijkt het resultaat in de Amsterdamse situatie ook beter. Bewoners van het GWL-terrein zijn afhankelijk van de winkelvoorraad in de aangrenzende Staatsliedenbuurt wat een gunstige uitwerking heeft op de situatie aldaar; een meerderheid van de huishoudens op het nieuwbouwterrein maakt gebruik van de voorzieningen in de aangrenzende buurt en de betrokken winkeliers zijn over het algemeen ook positief over de ingrepen. Zij hebben de indruk dat zowel het aantal klanten als de bestedingen nadien zijn toegenomen.

De situatie in Utrecht laat echter een heel ander beeld zien. Het winkelcentrum dat in het kader van de ingrepen rond de Plantage is gerealiseerd, blijkt minder goed te functioneren dan aanvankelijk werd aangenomen; de klantenkring van de nieuwe ondernemers is minder groot dan verwacht en de situatie in het omliggende Ondiep is niet of nauwelijks verbeterd. Zowel de betrokken winkeliers als de gemeente zijn van

mening dat bewoners van Ondiep onvoldoende bekend zijn met het nieuwe aanbod. Door de gunstige ligging van de buurt ten opzichte van het stadscentrum en het veelzijdige aanbod van winkeltjes in de omgeving was een nieuw winkelhart mogelijk overbodig geweest. De ruimtelijke ingrepen hadden zich misschien beter op de bestaande voorraad kunnen richten, zodat bewoners van het nieuwbouwterrein, net als in Amsterdam, min of meer afhankelijk zouden worden van de aangrenzende buurt; een supermarkt tussen de reeds aanwezige voorzieningen, zou een economische impuls voor het hele gebied kunnen betekenen. Daarnaast krijgt integratie een kans, waardoor een ander beeld van het woongebied zou kunnen ontstaan. Deze en andere zaken worden hierna verder uitgewerkt.

Het belang van de buurt: activiteitenpatroon en buurtbinding

Naast ontwikkelingen op het gebied van de bevolkingssamenstelling en de economische situatie, is in dit onderzoek met name gekeken naar het belang van de buurt en de wijze waarop herstructureringsingrepen dit belang kunnen beïnvloeden.

In hoofdstuk 4 is duidelijk geworden dat een meerderheid van de respondenten de meeste activiteiten *niet* binnen de eigen buurt verricht; afgezien van dagelijkse boodschappen en het volgen van basisonderwijs fungeert het woongebied in veel gevallen slechts als woonplek. In tegenstelling tot de verwachtingen speelt de sociaal-economische achtergrond van een huishouden hierbij geen belangrijke rol. Alleen de huishoudensamenstelling en het verblijfsduurperspectief blijken invloedrijke factoren; gezinnen met kinderen recreëren bijvoorbeeld meer binnen de eigen buurt dan één- en tweepersoonshuishoudens. Hetzelfde geldt voor huishoudens die nog zeker 5 jaar in de buurt denken te wonen.

De overige factoren die onder andere in hoofdstuk 2 aan de orde zijn gekomen, blijken nauwelijks van invloed op de rol van de buurt. Hoewel het inkomen en opleidingsniveau in bepaalde gevallen weliswaar van belang lijken, bestaat er vrijwel iedere keer een verband met de woonduur of de samenstelling van het betreffende huishouden; wanneer uit het onderzoek bijvoorbeeld naar voren komt dat hoge inkomens meer activiteiten binnen de buurt ondernemen dan lage inkomens, hangt dit in de meeste gevallen samen met de aanwezigheid van (jonge) kinderen. De sterke buurtbinding bij lage inkomens heeft daarnaast vaak te maken met de woonduur van het huishouden; het gaat veelal om oude bewoners, bij wie de binding met het gebied in de loop van de jaren is versterkt.

Een factor die daarnaast ook geen invloed blijkt te hebben, is de voormalige woonlocatie van nieuwe bewoners. In hoofdstuk 4 is duidelijk geworden dat een meerderheid van deze groep, waaronder ook degenen die al bekend waren met het woongebied, een zwakke of matige binding met het nieuwe woongebied ervaart en de meeste activiteiten elders verricht. Het vooruitzicht op een nieuwbouwwoning heeft meer invloed op de verhuisbeslissing dan de buurt waar die woning is gebouwd. Kleinhans e.a (2000) komen tot een soortgelijke conclusie; hoewel zij menen dat het aantrekken van bewoners uit omliggende woongebieden wel degelijk een positieve invloed kan hebben op de situatie in de geherstructureerde buurt, hebben zij anderzijds ook vastgesteld dat de keuze voor de buurt de laatste decennia steeds sterker wordt ingegeven door de woning; bewoners identificeren zich eerder met de stad dan met de buurt.

Naast persoonlijke en huishoudenskenmerken zou ook de omgeving invloed hebben op het activiteitenpatroon en de buurtbinding. Het aanwezige voorzieningenaanbod speelt bijvoorbeeld een belangrijke rol. De aan- of juist afwezigheid van voorzieningen op het nieuwbouwterrein is medebepalend voor de mate waarop betrokken bewoners

gebruikmaken van voorzieningen in de rest van het woongebied. Ook de ligging van de buurt ten opzichte van het stadscentrum lijkt een invloedrijke factor. Bewoners zijn meer op hun buurt aangewezen wanneer alternatieven verder weg gelegen zijn. Uit een onderzoek in twee Rotterdamse achterstandswijken is bijvoorbeeld gebleken dat huishoudens met een laag inkomen in de gunstig gelegen Tarwewijk veel minder activiteiten binnen hun buurt ondernemen dan bewoners van Hoogvliet, dat veel verder van het centrum ligt (Botman & van Kempen, 2001). Dit alles kan betekenen dat herstructurering, gericht op het versterken van de buurtbinding, eerder kans van slagen heeft in perifeer gelegen woongebieden waar wordt ingespeeld op de reeds bestaande voorzieningen dan in centrale buurten, waar op het nieuwbouwterrein een nieuwe winkelvoorraad wordt ontwikkeld.

Naast de ruimtelijke omgeving, wordt ook belang gehecht aan de sociale omgeving. Het feit dat een huishouden al geruime tijd ergens woont, versterkt bijvoorbeeld de binding met het gebied. Dit hangt onder andere samen met de aanwezigheid van vrienden of familie. Hetzelfde geldt voor de nieuwe bewoners; de zwakke of matige buurtbinding die een meerderheid van deze huishoudens ervaart, wordt in de meeste gevallen verklaard door de korte woonduur. Mede hierdoor hebben zij de meeste sociale contacten (nog) elders. Een sterke binding hangt bij deze groep daarentegen vaak samen met de sfeer binnen het gebied. Zo verwijst een deel van de nieuwe huishoudens expliciet naar de typerende uitstraling van de buurt.

De omgeving kan tenslotte ook een negatieve invloed hebben op de buurtbinding. Zo wordt een zwakke binding met het woongebied versterkt door vandalisme en troep op straat.

De invloed van herstructureringsingrepen op het activiteitenpatroon van buurtbewoners is uiteindelijk gering. Er bestaat vrijwel geen verband tussen de maatregelen en het gedrag van bewoners; het activiteitenpatroon van de oude bewoners is na de ingrepen niet of nauwelijks veranderd. Hiermee is echter niet gezegd dat bewoners ontevreden zijn met de veranderingen die hebben plaatsgevonden; dat veel huishoudens slechts voor een beperkt aantal zaken op het woongebied zijn gericht, staat los van de mening over de buurt. Zo is bij een aantal oude bewoners de betrokkenheid bij de buurt na de ingrepen wel degelijk toegenomen. Opvallend hierbij is het feit dat dit met name geldt voor bewoners van het GWL-terrein; hoewel eerder al duidelijk is geworden dat een groot deel van zowel de oude als de nieuwe bewoners niet blij is met het voorzieningenaanbod, zijn zij over het algemeen wel tevreden over de rest van het woongebied. In Utrecht is het omgekeerde het geval; bewoners van de Plantage zijn wel te spreken over het winkelaanbod rond de nieuwbouw, terwijl de rest van de buurt over het algemeen negatief beoordeeld wordt. Dit onderscheid hangt mogelijk samen met de uiteenlopende bevolkingssamenstelling in beide gebieden. Het grote aandeel jonge kinderen dat sinds de ingrepen op het GWL-terrein woont, komt de sfeer binnen het gebied ten goede. Hetzelfde geldt voor de aanwezigheid van een buurtbeheerder. Dat een dergelijke stabiele factor bij de Plantage ontbreekt, heeft mogelijk een ongunstige invloed op het buurtoordeel. Daarnaast hebben bewoners van het Utrechtse nieuwbouwterrein, als gevolg van het winkelcentrum, minder reden om zich in de rest van de buurt te begeven.

Wanneer de hierboven genoemde uitkomsten worden vergeleken met het onderzoek van Kleinhans e.a. (2000), valt een aantal zaken op. Hoewel in voorgaande hoofdstukken bijvoorbeeld is gebleken dat herstructurering onder bepaalde voorwaarden een positieve invloed kan hebben op de sociale situatie in een betrokken buurt (denk aan het aantrekken van gezinnen met kinderen en het versterken van de

reeds bestaande winkelvoorzieningen), noemen zij de sociale effecten binnen de onderzoeksgebieden neutraal of zelfs negatief. Dit zou ook gelden voor ontwikkelingen omtrent de sociale samenhang, de bevolkingsopbouw en de betrokkenheid bij de buurt. De resultaten van dit rapport laten echter een ander beeld zien. Afgezien van het feit dat huishoudens op het GWL-terrein positiever zijn over de hierboven genoemde buurtaspecten dan bewoners van de Plantage, zijn de oude bewoners in dit onderzoek over het algemeen tevreden over de huidige sociale samenhang en de bevolkingsopbouw binnen de buurt.

Naast deze verschillen, vertonen de uitkomsten van beide onderzoeken ook een duidelijke overeenkomst. Hoewel bewoners over het algemeen tevreden zijn over de fysieke ingrepen die in het kader van de herstructurering hebben plaatsgevonden, is gebleken dat het beleid niet automatisch een nieuwe, intensieve verstandhouding tussen verschillende inkomensgroepen tot stand brengt; afgezien van een aantal invloedrijke factoren, leidt gemengd wonen dus niet automatisch tot gemengd leven.

Lessen

Uit het voorgaande kan een aantal lessen worden geleerd. Allereerst is gebleken dat de achtergronden bij de ruimtelijke ingrepen van invloed zijn op de uiteindelijke samenstelling van de buurtbevolking; de doelgroep waarvoor wordt gebouwd en het prijsniveau van de nieuwe woningvoorraad bepalen voor een deel de sociaal-economische samenstelling van de toekomstige buurtbevolking. Door in een probleemwijk voornamelijk ouderenhuisvesting te realiseren en het aandeel koopwoningen daarnaast relatief laag te houden, wordt het creëren van een heterogene buurtbevolking niet gestimuleerd. De conclusie ligt vervolgens voor de hand: om een achterstandsbuurt gedifferentieerder te maken, is het logisch om in te zetten op het aantrekken van nieuwe bewonersgroepen. Wanneer een deel van het project echter is gericht op het huisvesten van lage inkomens, zijn de effecten uiteraard geringer: als differentiatie *het* doel is, is een dergelijke strategie niet erg zinvol. Dit neemt niet weg dat ook om geheel andere redenen gekozen kan worden voor het bouwen van goedkopere woningen.

Om daarnaast de economische situatie binnen een buurt te verbeteren, is het verstandig om in te spelen op de bestaande situatie. Door bewoners van het nieuwbouwt terrein afhankelijk te maken van winkelvoorzieningen in de omliggende buurt, worden zij mogelijk meer bij de buurt betrokken en krijgt integratie een kans. Wanneer echter wordt gekozen voor het realiseren van een nieuw winkelcentrum, moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat de nieuwe bewoners geen gebruik zullen maken van de reeds aanwezige voorzieningen en geen noodzaak zullen zien om van de omliggende buurt en de daar wonende bevolking te profiteren. Buurtbinding betekent dan meestal binding met de nieuwbouw, maar niet met de bestaande buurt.

De sociale omgeving vormt een belangrijke factor bij de buurtbinding. Zo kan de woonduur en daarmee de aan- of juist afwezigheid van vrienden of familie de binding met het woongebied zowel positief als negatief beïnvloeden. Hetzelfde geldt voor de uitstraling van een gebied; de sfeer kan zowel versterkend ('karakteristieke buurt') als verzwakkend ('overlast van vandalisme') werken. Aandacht voor sociale en fysieke aspecten lijkt dus onontbeerlijk.

Ruimtelijke maatregelen zijn niet of nauwelijks van invloed op het activiteitenpatroon. Betrokkenen zijn wel tevreden over het feit dat de buurt is opgeknapt, maar verrichten er vervolgens niet meer activiteiten. Van integratie tussen verschillende bewonersgroepen is daarnaast ook niet of nauwelijks sprake. Het feit dat hoge en lage inkomens op één terrein wonen, wil niet zeggen dat zij ook automatisch met elkaar omgaan; hoge inkomens hebben een breder activiteitennetwerk en zijn minder op de

buurt gericht. Verder is hiervoor al gewezen op het feit dat het prijsniveau van de nieuwe woningvoorraad invloed kan hebben op de sociaal-economische achtergrond van de buurtbevolking. Hetzelfde geldt voor de integratie; onderscheid tussen huur- en koopblokken kan er bijvoorbeeld toe leiden dat bewoners eerder langs dan met elkaar leven. De aanwezigheid van (jonge) kinderen, en daarmee de fase waarin een huishouden zich bevindt, vormt echter een invloedrijke factor: gezinnen met kinderen zijn meer op de buurt gericht dan één- of tweepersoonshuishoudens. Het succes van herstructurering lijkt dus in belangrijke mate bepaald te worden door de bevolkingsgroep waarop het beleid is gericht.

Sociale maatregelen hebben tenslotte een positieve uitwerking. Zo is het aanstellen van een buurtbeheerder een goed alternatief. Deze betreft bewoners actief en bewust bij bepaalde zaken en kan optreden als bemiddelaar tussen verschillende partijen; bewoners kunnen met vragen en opmerkingen terecht bij iemand die de situatie van dichtbij kent. Wat echter minder goed blijkt te werken, is een toewijzingsbeleid waarbij in eerste instantie met name huishoudens uit nabijgelegen buurten worden toegelaten tot de nieuwbouw. De herkomst van bewoners is namelijk niet van invloed op de rol van de buurt; evenals bewoners van elders, is een meerderheid van bewoners die bekend zijn met het gebied voor de meeste zaken niet op het nieuwe woongebied gericht.

Samengevat kunnen de volgende aanbevelingen voor toekomstige maatregelen worden gedaan:

- * Om de bevolkingsamenstelling in een buurt sociaal-economisch gezien te versterken, is het belangrijk om de ruimtelijke ingrepen op een draagkrachtige doelgroep te richten en de opbouw van de nieuwe woningvoorraad daarop aan te passen.
- * Om zowel de economische als de sociale situatie in de gehele buurt te verbeteren, is voortbouwen op de bestaande winkelvoorraad mogelijk beter dan het realiseren van een nieuw winkelcentrum. Wanneer bewoners van het nieuwbouwt terrein afhankelijk zijn van het aanwezige aanbod, wordt de integratie tussen verschillende buurtbewoners gestimuleerd.
- * Het activiteitenpatroon van bewoners wordt niet of nauwelijks beïnvloed door herstructureringsmaatregelen. De mening over de buurt, en daarmee in zekere zin ook de buurtbinding, zijn hiervoor echter wel gevoelig; de sfeer binnen een gebied speelt hierbij een belangrijke rol. Door een groot deel van de ingrepen te richten op het opknappen van de ruimtelijke omgeving, worden bewoners mogelijk meer aan de buurt gebonden.
- * In aansluiting op het voorgaande heeft ook het aanstellen van een buurtbeheerder een positieve invloed op de situatie in de buurt; bewoners kunnen op deze manier terecht bij een persoon die de situatie van dichtbij kent en als tussenpersoon kan fungeren bij eventuele conflicten. Op deze manier worden bewoners mogelijk meer bij de buurt betrokken en blijft het niet bij klagen alleen.

Literatuur

Adriaenssen, L. (1996), Een dwarse buurt: het herscheppingsverhaal van de Staatsliedenbuurt en Frederik Hendrik buurt 1971–1996. Amsterdam: Wijkcentrum Staatslieden- Hugo de Grootbuurt.

Blauw, P.W. (1986), Suburbanisatie en sociale contacten. Utrecht: Elinkwijk.

Blokland-Potters, T. (1998), Wat stadsbewoners bindt; sociale relaties in een achterstandswijk. Kampen: Kok Agora.

Botman, S. & R. van Kempen (2001), Spatial dimensions of urban social exclusion and integration. The case of Rotterdam, The Netherlands. Amsterdam: Amsterdam Study Centre for the Metropolitan Environment.

Buys, A. (1997), De ideale mix? Een verkenning van visies, feiten en verwachtingen ten aanzien van de bevolkingssamenstelling van buurten en wijken. Amsterdam: RIGO Research en Advies B.V.

Campbell, K.E. & B.A. Lee (1992), Sources of personal neighbor networks: social integration, need, or time? *Social Forces* 70, pp. 1077–1100.

Doorn, J.A.A. van (1955), Wijk en stad: reële integratiekaders? Prae-adviezen voor het congres over sociale samenhangen in nieuwe stadswijken. Amsterdam: Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk.

Droogleever Fortuyn, J. (1999), Hedendaagse buurtnetwerken. In: Völker, B. & R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten*, pp. 35–42. Amsterdam: SISWO.

Duivesteijn, A. (1996), De stad als spiegel van de samenleving. In: *Woningraad Magazine* 3, pp. 33–40.

Duyvendak, J.W. (1998b), Integratie door differentiatie; de gemengde wijk. In: *Tijdschrift voor de Sociale Sector* 2, pp. 14–19.

Engelsdorp-Gastelaars, R. van (1980), Niet elke stadsbewoner is een stedeling. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Sociaal-Geografisch Instituut.

Engelsdorp-Gastelaars, R. van & J. Vijgen (1991), Stadsbuurten en woonkernen in de jaren negentig; hun veranderende betekenis als lokaal woonmilieu. In: Kempen, R. van, S. Musterd & W. Ostendorf (red.), *Maatschappelijke veranderingen en stedelijke dynamiek*, pp. 107–119. Delft: Delftse Universitaire Pers.

Flap, H. (1999), Buurt of gemeenschap: 'meeting' of 'mating'. In: Völker, B. & R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten*, pp. 11–34. Amsterdam: SISWO.

Gemeente Utrecht (1995), *Bevolking van Utrecht per 1 januari 1995*. Utrecht: Bestuursinformatie Gemeente Utrecht.

Gemeente Utrecht (1999), *Utrecht Monitor*. Utrecht: Bestuursinformatie Gemeente Utrecht.

Gemeente Utrecht (2001), Bevolking van Utrecht per 1 januari 2001. Utrecht: Bestuursinformatie Gemeente Utrecht.

Gemeente Utrecht (2001), Utrecht Monitor. Utrecht: Bestuursinformatie Gemeente Utrecht.

Hooimeijer, P. (1999), Bouwen aan de toekomst van de buurt: de woningbehoefte in stadswijken. In: Tijdschrift voor de Volkshuisvesting 7, pp. 24–29.

Hortulanus, R.P. (1995), Stadsbuurten; bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputaties. Utrecht: VUGA.

Kempen, R. van (1991), Vroeg-naoorlogse wijken: het nieuwe zorgenkind van de volkshuisvesting? In: Kempen, R. van, S. Musterd & W. Ostendorf (red.), Maatschappelijke veranderingen en stedelijke dynamiek, pp. 147–161. Delft: Delftse Universitaire Pers.

Kempen, R. van & J. van Weesep (1996), Segregatie: een probleem?; perspectieven op bewoningspatronen en sociale segmentatie. In: Ganzeboom, H.B.G. & W.C. Ultee (red.), De sociale segmentatie van Nederland in 2015, pp. 119–171. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Kempen, R. van (1999), De buurt van belang? Activiteiten en sociale contacten van bewoners van twee Utrechtse achterstandsbuurten. In: Völker, B. & R. Verhoeff (red.), Buren en buurten, pp. 69–86. Amsterdam: SISWO.

Kempen, R. van & H. Priemus (1999), Undivided cities in The Netherlands: present situation and political rhetoric. In: Housing Studies 14, pp. 641–657.

Kempen, R. van, P. Hooimeijer, G. Bolt, J. Burgers, S. Musterd, W. Ostendorf, E. Snel (2000), Segregatie en concentratie in Nederlandse steden: mogelijke effecten en mogelijk beleid. Assen: Van Gorcum.

Klaren, H.H. (1999), Positie van bewoners bij de aanpak van de stedelijke vernieuwing. In: Heeger, H. & E. Philipsen (red.), Betrokkenheid van bewoners bij herstructurering, pp. 3–9. Delft: Delftse Universitaire Pers.

Kleinhans, R., L. Veldboer & J.W. Duyvendak (2000), Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen. Rotterdam: Erasmusuniversiteit.

Kleinhans, R. (2001), De sociale impact van herstructurering; onderzoeksopzet: versie september 2001. Delft: Onderzoeksinstituut OTB.

Kok, J. (1980), Naar een evenwichtiger bevolkingsamenstelling van de grote stad? In: Blauw, P.W. & C. Pastor (red.), Soort bij soort: beschouwingen over ruimtelijke segregatie als maatschappelijk probleem, pp. 243–258. Deventer: Van Loghum Slaterus.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1997), Nota Stedelijke Vernieuwing. Den Haag: Ministerie van VROM.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke ordening en Milieubeheer (2000), *Nota Mensen, Wensen, Wonen: Wonen in de 21^e eeuw*. Den Haag: Ministerie van VROM.

Musterd, S. (1998), Sleutelpositie wijk bij herstructurering? In: *Geografie* 3, pp. 13–14.

Musterd, S., H. Priemus & R. van Kempen (1999), Towards undivided cities: the potential of economic revitalisation and housing redifferentiation. In: *Housing Studies* 14, pp. 573–584.

Ouwehand, A.L. (1999), Herstructurering van of voor bewoners. In: Heeger, H. & E. Philipsen (red.), *Betrokkenheid van bewoners bij herstructurering*, pp. 17–22. Delft: Delftse Universitaire Pers.

Portes, A. & J. Sensenbrenner (1993), Embeddedness and immigration: notes on the social determinants of economic action. In: *American Journal of Sociology* 98, pp. 1320–1350.

Priemus, H. & R. van Kempen (1998), Herstructurering stadswijken verdient kans. In: *Geografie* 7, pp. 4–8.

Reyndorp, A. (1996), Bevordert herpositionering de leefbaarheid? In: *Nieuw Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* 7, pp. 6–10.

Rijksplanologische Dienst, (1998), *De stad in Nederland, met zijn ontwikkeling in het stadsgewest*. Den Haag: Rijksplanologische Dienst.

Smit, V. (1996), Tussen slopen en beheren; grote stedenbeleid en de bevordering van de leefbaarheid. In: *Nieuw Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* 3, pp. 6–10.

Smit, V. (1999), Verschillen maken kwaliteit: over de fysieke en sociale betekenis van stedelijke vernieuwing. In: *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting* 7, pp. 12–17.

Stadsdeel Westerpark (2000), *Eigentijdse ecologie: Gemeentewaterleidingsterrein; een autoluwe woonwijk in Amsterdam Westerpark*. Amsterdam: Stadsdeel Westerpark.

Wijkbureau Noordwest (1999), *Utrecht Noordwest, een wijk in beweging: 10 jaar stadsvernieuwing in Utrecht Noordwest*. Nieuwegein: Hollandsch Glorie b.v.

Overige bronnen

www.cbs.nl

www.onderzoek-en-statistiek.amsterdam.nl

www.gwl-terrein.nl

Amsterdam

Gesprek medewerker basisschool 'OBS Westerpark' in Amsterdam, 2002.

Gesprek buurtbeheerster GWL-terrein, 2002.

Gesprek buurtrechercheur Staatsliedenbuurt, 2002.

Gesprekken met 19 ondernemers in de Staatsliedenbuurt, 2002.

Gesprek medewerker wijkcentrum Staatslieden- Hugo de Grootbuurt, 2001.

Utrecht

Gesprek medewerker Stichting Sociale Huisvesting, 2001.

Gesprek medewerker Woningnet, 2001.

Gesprek medewerkster wijkbureau Noordwest, 2002.

Gesprekken met 18 ondernemers langs de Amsterdamsestraatweg en het plein bij de Plantage, 2002.

Bijlage

Effecten van stedelijke herstructurering: de rol van de buurt

Deze enquête maakt deel uit van een onderzoek dat in het kader van een overeenkomst tussen het Ministerie van VROM en de Universiteit Utrecht wordt uitgevoerd. Het onderzoek vindt plaats in woongebieden in Utrecht en Amsterdam en bekijkt de rol van de buurt in de dagelijkse bezigheden van haar bewoners.

De enquête is verdeeld in een drietal vragenblokken. In het eerste blok wordt een aantal vragen gesteld over Uw woning en de woonomgeving. Het tweede blok gaat daarna in op de rol die de buurt speelt bij Uw dagelijkse bezigheden. Deze enquête wordt tenslotte afgesloten met een aantal algemene vragen.

Belangrijk!

- * *tenzij anders vermeld kunt U bij iedere vraag slechts één antwoord aankruisen;*
- * *tenzij anders vermeld bedoelen we in deze enquête met “buurt” de Staatsliedenbuurt als geheel.*

I Enkele vragen over Uw woning en de buurt

1. Sinds wanneer woont U in deze woning?
 - 0 Sinds 19 ..
 - 0 Weet niet

- 2a. Waar woonde U voordat U deze woning betrok?
 - 0 In deze buurt, nl. (Straatnaam invullen)
(ga naar vraag 2b)
 - 0 Elders in de stad, nl. (Naam van de buurt invullen)
(ga naar vraag 3)
 - 0 Elders in Nederland, nl, (Plaatsnaam invullen)
(ga naar vraag 3)
 - 0 Buitenland, nl. (Land invullen)
(ga naar vraag 3)

- 2b. Sinds wanneer woont U in deze buurt?
 - 0 Sinds 19 ..
 - 0 Weet niet

- 3a. Wat voor soort woning was Uw vorige woning?
 - 0 Eengezinswoning
 - 0 Boven- / benedenwoning
 - 0 Appartement
 - 0 Galerijflat met lift
 - 0 Galerijflat zonder lift
 - 0 Seniorenwoning

- 3b. Was Uw vorige woning een huur- of een koopwoning?
 - 0 Huurwoning
 - 0 Koopwoning

- 4a. In wat voor soort woning woont U momenteel?
- Eengezinswoning
 - Boven- / benedenwoning
 - Appartement
 - Galerijflat met lift
 - Galerijflat zonder lift
 - Seniorenwoning
- 4b. Is Uw huidige woning een huur- of een koopwoning?
- Huurwoning (ga naar vraag 4c)
 - Koopwoning (ga naar vraag 4d)
- 4c. Hoeveel huur betaalt U per maand? (gas en licht niet meegeteld, eventuele servicekosten wel, eventuele huursubsidie reeds afgetrokken; bedragen in euro's)
- Minder dan 225,-
 - Tussen 225,- en 314,55
 - Tussen 315,- en 404,55
 - Tussen 405,- en 539,55
 - Tussen 540,- en 899,55
 - 900,- of meer
 - Weet niet
- Ga verder met vraag 5*
- 4d. Weet U nog hoeveel de woning kostte toen U hem kocht? (Bedragen in euro's)
- Minder dan 45.000,-
 - Tussen 45.000,- en 89.999,55
 - Tussen 90.000,- en 134.999,55
 - Tussen 135.000,- en 179.999,55
 - Tussen 180.000,- en 269.999,55
 - 270.000,- of meer
 - Weet niet
5. Bent U tevreden met Uw woning?
☐ Zeer tevreden	☐ Ontevreden
☐ Tevreden	☐ Zeer ontevreden
☐ Niet tevreden, niet ontevreden	☐ Geen mening

Belangrijkste reden voor Uw keuze:

.....

Bij de vragen 6 en verder bedoelen we met “de buurt” telkens de Staatsliedenbuurt als geheel.

6. Bent U tevreden over Uw buurt?
☐ Zeer tevreden	☐ Ontevreden
☐ Tevreden	☐ Zeer ontevreden
☐ Niet tevreden, niet ontevreden	☐ Geen mening
☐ Anders, nl.	

Heeft U hier nog opmerkingen bij?

.....
.....

7. Hoe zou U Uw buurt willen omschrijven? (Meerdere antwoorden mogelijk)
0	Een gezellige buurt	0	Een onveilige buurt
0	Een 'volksbuurt'	0	Een buurt met veel leefstijlen
0	Een rustige en stabiele buurt	0	Een buurt met veel verhuizingen
0	Multiculturele buurt	0	Anders, nl.....
8. Kunt U aangeven in welke mate U zich gebonden voelt aan Uw buurt?
0	Zeer sterke binding	0	Zwakke binding
0	Sterke binding	0	Zeer zwakke binding
0	Matige binding	0	Geen mening

Belangrijkste reden voor Uw keuze:

.....
.....

9. Hoe lang denkt U nog in deze buurt te wonen?
0	0 – 2 jaar
0	2 – 5 jaar
0	5 – 10 jaar
0	Langer dan 10 jaar
0	Weet niet

Belangrijkste reden voor Uw keuze:

.....
.....

II Enkele vragen over de rol die de buurt speelt in Uw dagelijkse bezigheden

10. Kunt U aangeven hoeveel keer per maand U onderstaande activiteiten uitvoert binnen het GWL-terrein, binnen de Staatsliedenbuurt of elders? (Aantal keren per maand invullen in de hokjes)

	Binnen het GWL-terrein	Binnen de Staatsliedenbuurt	Ergens anders
Dagelijkse boodschappen			
Bezoek aan bank, postkantoor e.d			
Bezoek aan café, koffiehuis, restaurant e.d			
Bezoek aan sportgelegenheid			
Bezoek aan kinderspeelplaats			
Privé -bezoek; aan vrienden of familie			
Recreatie in de openlucht, zoals een wandeling in park of bos			

11. Als U kinderen heeft tussen de 4 en 12 jaar, waar gaan deze dan naar school?
0 Binnen de Staatsliedenbuurt
0 Elders

Belangrijkste reden voor Uw keuze:

.....
.....

- 12a. Bent U lid van een vereniging?
(bijvoorbeeld een sport- of toneelclub, of een kerkgenootschap).
0 Ja, nl. (ga naar vraag 12b)
0 Nee (ga naar vraag 13)
0 Geen antwoord (ga naar vraag 13)

- 12b. Is dit een vereniging binnen Uw buurt?
0 Ja
0 Nee

13. Bent U lid van een buurtcomité?
0 Ja
0 Nee
0 Geen antwoord

Waarom wel / niet?

.....
.....

14. Vindt U het belangrijk om op de hoogte gehouden te worden van plannen en veranderingen die betrekking hebben op voorzieningen of woningen in Uw buurt?
0 Ja
0 Nee
0 Geen mening

Vraag 15 t/m 20 hoeft U alleen te beantwoorden als U ná de nieuwbouw- en renovatiewerkzaamheden van 1996 in de Staatsliedenbuurt bent komen wonen. Woonde U voor 1996 al wel in de Staatsliedenbuurt, ga dan verder met vraag 21.

15. Wat waren Uw belangrijkste redenen om in deze buurt te komen wonen?
(Maximaal 2 redenen)

.....
.....

- 16a. Hebt U nu meer, evenveel of minder contact met Uw naaste burens dan op Uw vorige woonadres?
0 Meer 0 Minder
0 Evenveel 0 Weet niet

Kunt U aangeven hoe dat komt?

.....
.....

- 16b. Waaruit bestaat het contact met Uw naaste buren nu? (Meerdere antwoorden mogelijk)
- 0 Elkaar bezoeken
 - 0 Samen dingen ondernemen
 - 0 Af en toe een praatje maken
 - 0 Elkaar groeten
 - 0 Er is geen contact
 - 0 Anders, nl.....

17. Hebt U nu meer, evenveel of minder contact met buurtgenoten dan op Uw vorige woonadres?
0 Meer	0 Minder
0 Evenveel	0 Weet niet

Kunt U aangeven hoe dat komt?

.....

- 18a. Waaruit bestaat het contact met overige bewoners van het GWL-terrein?
- 0 Elkaar bezoeken
 - 0 Samen dingen ondernemen
 - 0 Af en toe een praatje maken
 - 0 Elkaar groeten
 - 0 Er is geen contact (ga naar vraag 18b)
 - 0 Anders, nl.....

- 18b. Kunt U aangeven waarom U niet of nauwelijks omgaat met bewoners van het GWL-terrein? (Maximaal 2 redenen)

.....

- 19a. Waaruit bestaat het contact met overige bewoners van de Staatsliedenbuurt?

- 0 Elkaar bezoeken
- 0 Samen dingen ondernemen
- 0 Af en toe een praatje maken
- 0 Elkaar groeten
- 0 Er is geen contact (ga naar vraag 19b)
- 0 Anders, nl.....

- 19b. Kunt U aangeven waarom U niet of nauwelijks omgaat met bewoners uit de Staatsliedenbuurt? (Maximaal 2 redenen)

.....

20. Kunt U aangeven in hoeverre U het eens of oneens bent met de volgende uitspraken? (Let op: het woord “buurt” verwijst naar de Staatsliedenbuurt als geheel)

	Helemaal mee eens	Eens	Niet eens, niet oneens	Oneens	Helemaal oneens
Veel buurtgenoten lijken op mij	0	0	0	0	0
Samenstelling van de buurtbevolking spreekt mij aan	0	0	0	0	0
Ik voel me thuis bij mijn buurtgenoten	0	0	0	0	0
Ik onderneem veel activiteiten binnen de buurt	0	0	0	0	0
In deze buurt wonen veel verschillende mensen	0	0	0	0	0
Samenstelling van de buurtbevolking is voor mij niet van belang	0	0	0	0	0
Ik voel mij betrokken bij de buurt	0	0	0	0	0
Ik ken veel buurtgenoten van gezicht	0	0	0	0	0

Vraag 21 t/m 27 hoeft U alleen te beantwoorden als U vóór de nieuwbouw- en renovatiewerkzaamheden van 1996 al in de Staatsliedenbuurt woonde. Ga anders naar vraag 28.

21. kunt U aangeven waarom U na de ingrepen in deze buurt bent blijven wonen? (Maximaal 2 redenen)

.....

22. Heeft U nog contact met buurtbewoners die door de nieuwbouw en renovatie uit de buurt zijn vertrokken?

- 0 Ja, vaak
 0 Ja, soms
 0 Nee, nooit meer

Kunt U aangeven hoe dat komt?

.....

- 23a. Heeft U nu meer, evenveel of minder contact met Uw naaste burens dan voor de nieuwbouw en renovatie?

- 0 Meer
 0 Evenveel
 0 Minder
 0 Weet niet

Kunt U aangeven hoe dat komt?

.....

- 23b. Waaruit bestaat het contact met Uw naaste burens nu? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- 0 Elkaar bezoeken
 0 Samen dingen ondernemen
 0 Af en toe een praatje maken
 0 Elkaar groeten
 0 Er is geen contact
 0 Anders, nl.....

- 24a. Heeft U nu meer, evenveel of minder contact met overige bewoners uit de Staatsliedenbuurt dan voor de nieuwbouw en renovatie?
0 Meer	0 Minder
0 Evenveel	0 Weet niet

Kunt U aangeven hoe dat komt?

.....

- 24b. Waaruit bestaat het contact met bewoners uit de Staatsliedenbuurt nu?

- 0 Elkaar bezoeken
 0 Samen dingen ondernemen
 0 Af en toe een praatje maken
 0 Elkaar groeten
 0 Er is geen contact (ga naar vraag 24c)
 0 Anders, nl.....

- 24c. Kunt U aangeven waarom U niet of nauwelijks omgaat met bewoners uit de Staatsliedenbuurt? (Maximaal 2 redenen)

.....

- 25a. Waaruit bestaat het contact met overige bewoners van het GWL-terrein?

- 0 Elkaar bezoeken
 0 Samen dingen ondernemen
 0 Af en toe een praatje maken
 0 Elkaar groeten
 0 Er is geen contact (ga naar 25b)
 0 Anders, nl.....

- 25b. Kunt U aangeven waarom U niet of nauwelijks omgaat met bewoners van het GWL-terrein? (Maximaal 2 redenen)

.....

26. Kunt U aangeven of de buurt na de nieuwbouw en renovatie op de volgende punten beter is geworden, slechter is geworden of hetzelfde is gebleven?

	Beter	Slechter	Hetzelfde
Leefbaarheid (schoon, veilig e.d.)	0	0	0
Ruimte en groen	0	0	0
Voorzieningen (winkels, e.d.)	0	0	0
Sociale samenhang	0	0	0
Overige buurtbewoners	0	0	0
Betrokkenheid bij de buurt	0	0	0
Imago van de buurt	0	0	0

27. Kunt U aangeven in hoeverre U het eens of oneens bent met de volgende uitspraken?

	Helemaal mee eens	Eens	Niet eens, niet oneens	Oneens	Helemaal oneens
Voor de nieuwbouw en renovatie was de eenheid in deze buurt veel groter	0	0	0	0	0
Ik voel mij na de nieuwbouw en renovatie meer betrokken bij de buurt	0	0	0	0	0
Na de nieuwbouw en renovatie zijn er nieuwe typen buurtbewoners bij gekomen	0	0	0	0	0
Ik onderneem nu meer activiteiten binnen de buurt dan voor de nieuwbouw en renovatie	0	0	0	0	0
Samenstelling van de buurtbevolking is voor mij niet van belang	0	0	0	0	0
Ik voel me nu meer thuis bij mijn buurtgenoten dan voor de nieuwbouw en renovatie	0	0	0	0	0
In deze buurt wonen veel verschillende mensen	0	0	0	0	0

III De laatste vragen hebben betrekking op een aantal algemene zaken

28. Hoe is Uw huishouden samengesteld?

- 0 Alleenstaand
 0 Alleenstaand met kinderen
 0 (Echt)paar / samenwonend stel
 0 (Echt)paar met thuiswonende kinderen
 0 Anders, nl.

29. Wat is Uw leeftijd?

- 0 18 jaar of jonger 0 31 – 55 jaar
 0 19 – 30 jaar 0 56 jaar of ouder

30. Onder welke categorie valt U (en Uw eventuele partner)?

	Uzelf	Partner
Werkend (meer dan 20 uur per week)	0	0
Werkend (minder dan 20 uur per week)	0	0
Studerend	0	0
Huisvrouw / huisman	0	0
Werkloos / werkzoekend	0	0
Arbeidsongeschikt	0	0
Gepensioneerd	0	0

31. Tot welke bevolkingsgroep rekent U (en Uw eventuele partner) zichzelf?

	Uzelf	Partner
Nederlands	0	0
Turks	0	0
Marokkaans	0	0
Surinaams	0	0
Anders, nl.	0	0

32. Wat is Uw hoogst voltooide opleiding?
 Wat is de hoogst voltooide opleiding van Uw (eventuele) partner?

	Uzelf	Partner
Basisschool	0	0
Lbo	0	0
Mavo	0	0
Havo/ Vwo	0	0
Mbo	0	0
Hbo	0	0
Universiteit	0	0

33. Kunt U aangeven in welke inkomenscategorie Uw huishouden valt?

(Netto inkomen per maand in euro's)

- 0 Minder dan 1125,- per maand
 0 Tussen 1125,- en 2249,55 per maand
 0 Tussen 2250,- en 3149,55 per maand
 0 3150,- of meer per maand
 0 Geen mening

Ruimte voor eventuele opmerkingen:

.....

Hartelijk dank voor het invullen van deze enquête